

Παις, παιδια και παιδεια.

”Barn, barndom og barnets oppdragelse og undervisning”

- i Sparta og Athen, i klassisk tid.

Av Siren N. Enehaug

AHKR

UIB

HIS 350

Høst 2012

Forord

Hvem skulle trodd at det å skrive en masteroppgave skulle ta så fullstendig over hverdagen. Det er ikke et aspekt, som jeg kommer på, som ikke er blitt påvirket av den prosessen det har vært å fullføre dette arbeidet, som i løpet av siste semesteret bare vokste, og vokste, og vokste, til det følte som om det nådde episke proporsjoner. Heldigvis har jeg hatt solid støtte i min samboer Vegar Lie Engen, som har vist stor forståelse og tålmodighet med humørsvigninger og tilfeldige raserianfall. Min sønn Tobias Enehaug Engen, fortjener også en stor takk for hans evne til å dra meg vekk fra hele prosjektet ved tidvis å kreve mitt nærvær både mentalt og fysisk i hverdagen, og slik gitt meg pauser der jeg har fått påfyll av pågangsmot. Både mine foreldre, Atle Enehaug og Åse N. Enehaug, og min søster, Monica N. Enehaug, fortjener takk for å ha lest korrektur på endeløse sider med tekst, som de ikke har hatt noe forhold til. Mine medstudenter på antikkseminaret takker jeg for tilbakemeldinger og hjelp. Jeg vil spesielt takke Ingrid Refsnes og Vegard Rasdal for hjelp med korrekturlesing og Tomas Larsen Høisæter for all hjelp med kilder som gjemte seg. Resten av dere på lesesal 313 takker jeg for støtte og hjelp til alt fra å høre på klaging til hjelp med det mer formelle plukket en ikke ser selv. Min veileder, førsteamanuensis Ingvar B. Mæhle, har vært særdeles sjenerøs med sin tid og sin veiledning, og der er jeg så alt for klar over at jeg har vært heldig, da ikke alle veiledere er like rask med tilbakemeldinger og veiledning.

Tusen takk til dere alle

Siren N. Enehaug

Innholdsliste

1. Innledning	5.
2. Litteratur og kilder	7.
2.1. Barn og barndom som forskningsfelt	7.
2.2. ”The Spartan mirage”	9.
2.3. Kilder	9.
2.4. Lycurgus	10.
2.5. Arkeologi	17.
2.6. Utdannelse	17.
2.7. Oppsummering	20.
3. Historisk kontekst	22.
3.1. Den historiske bakgrunnen	22.
3.2. Oppsummering	24.
4. Begynnelsen	25.
4.1. Blivende foreldre	25.
4.2. Fødsel	29.
4.3. Utsettelse og abort	37.
4.4. Spedbarn	45.
4.5. Oppsummering	52.
5. Utdannelsessystemets rammer	56.
5.1. Når begynte en på utdannelsen?	57.
5.2. Aldersgrupper	59.
5.3. Overgangen mellom alderskategoriene	61.
5.4. Aldersklasser	62.
5.5. <i>Paidēs</i>	62.
5.6. <i>Paidiskoi</i>	64.
5.7. <i>Hēbōntes</i>	64.
5.8. Utdannelsens forløp i Athen	65.
5.9. Sofistene	66.
5.10. Platon og filosofene	67.
5.11. Isokrates og retorikken	67.

5.12.	Kostskole?	68.
5.13.	Offentlig v.s. privat	70.
5.14.	Lærernes lønn	75.
5.15.	Straff og belønning	76.
5.16.	Omsorg og beskyttelse	78.
5.17.	Pederasti	79.
5.18.	Oppsummering	88.
6.	Utdannelsen	92.
6.1.	”Gresk” Lese og skrive, litteratur og retorikk	92.
6.2.	Matematikk	99.
6.3.	Musikk	100.
6.4.	Gymnastikk	102.
6.5.	Militær utdanning	102.
6.6.	Oppsummering	108.
7.	Forskjeller	110.
7.1.	Kjønnsforskjeller	110.
7.2.	Sosiale forskjeller	119.
7.3.	Oppsummering	129.
8.	Konklusjon	133.
9.	Summary	139.
10.	Litteratur	140.
11.	Kilder	142.
12.	Vedlegg	147.

1. INNLEDNING

Barn og barndom er et tema det er vanskelig å forholde seg objektiv til. Dette er fordi det i hvert fall i dagens vestlige, samfunn er en utbredt oppfatning at barna våre er det viktigste, mest dyrebare vi har. De er verdens fremtid, og våre små engler. Ingenting setter i gang så sterke følelser eller engasjement, enten det nå er den skjønneste ettåringen i verden som tar sitt første skritt, som utløser de sterkeste stolthets- og gledesfølelser, eller det er hele samfunn som samler seg til støtte for foreldre i deres engstelse og sorg over et savnet barn. Dette så vi senest skje i England, 01.10.12, da den 5 år gamle April Jones forsvant. Barn er på samme tid vår største kilde til glede, men også til den dypeste sorg og sinne. Barn oppleves i dagens samfunn som en naturlig del av samfunnet. Uavhengig av om en har egne barn eller ikke, så er de i aller høyeste grad tilstede. Heftige diskusjoner finner sted, også blant de som styrer våre samfunn, om barnas rettigheter, vern av barn og barns oppdragelse. Og det er ikke bare i dagens samfunn en finner dette temaet vanskelig. Dette kan vi tydelig se hos Platon som vegrer seg for å diskutere barn og barnas oppdragelse. Når han, til slutt, ser seg nøtt til å våge seg på emnet, sammenligner han det med å kaste seg på havet. Han kapitulerer med:

“Then we too, must swim and try to escape out of the sea of argument in the hope that either some dolphin will take us on its back or some other desperate rescue.”¹

Det er spesielt passende å vise til nettopp Platon her da temaet videre vil dreie seg om barn i antikken. Men når man skal arbeide med et tema som er så nært en selv, og som vekker så mange tanker og følelser, er det spesielt viktig å være oppmerksom på nettopp innvirkningen av ens egne tanker og følelser. Dette vil sette sitt preg på hvordan en oppfatter det som finnes av kilder til barn og deres barndom i antikken da det er lett å bli fordømmende. Fullstendig objektivitet er et heller fåfengt håp når det gjelder barn, målet må være å være tydelig på sine egne fordommer. Mer nøyaktig er det spartanske barn og deres barndom det kommer til å handle om, men jeg vil trekke samelikninger mellom de spartanske og de athenske barna fra samme periode. I utgangspunktet vil tidsperioden være avgrenset til klassisk tid da det er denne perioden en har flest og best kildemateriale til, men, som vi vil se, vil det være nødvendig å trekke inn informasjon og kilder fra andre perioder, spesielt når det kommer til Sparta. Hovedgrunnene til å trekke sammenlikninger mellom spartanske og athenske barn og barndom er for å belyse hva en faktisk kan vite om spartanske barn ved å sammenlikne med athenske barn, og å finne ut hva, om noe, dette kan si oss. Selv om Athen var en eksepsjonell

¹ Pl. Resp. I. V 453 D-E

by på mange områder, fremstår de athenske barna og deres barndom og oppdragelse som typisk for det greske, mens spartanske barns barndom og oppdragelse fremstår som noe meget spesielt, og de to byene blir fremstilt som motsetninger til hverandre. Den andre grunnen blir derfor at athenske barns barndom kan hjelpe til med å kaste lys over hva som var spesielt ved spartanske barns barndom og hva som ikke var det. For å lette arbeidet begynner jeg, rett og slett, med begynnelsen. Med et kapittel om unnfangelsen og barnas første levetid. Neste naturlige steg viste seg å være utdannelsen de antikke barna fikk, om de fikk en. Dette viste seg å ta særdeles stor plass da utdanning er et tema vi faktisk har kilder til. Det ble også omfattende da denne utdannelsen, eller mangelen på sådan, viste seg å prege resten av barnas barndom. Derfor ble det et kapittel om utdannelsessystemets rammer, et om innholdet i utdannelsen og et om forskjellene i samfunnet, kjønns- og sosiale forskjeller, sett i forhold til, og på bakgrunn av, utdannelsen. Jeg hadde også lyst å inkludere et kapittel om barnas plass og rolle i familien og samfunnet, da dette ville ha vært, for meg, en naturlig fortsettelse på mitt arbeid her. Men dette ble det dessverre ikke plass til. Basert på dette er det jeg håper å kunne ”redde meg ut av havet av argumenter, på ryggen av delfinen”, med svaret på hvordan det var for barn å vokse opp i Sparta i forhold til Athen, i klassisk tid?

2. Litteratur og kilder

2.1. Barndom som forskningsfelt

Phillippe Ariès verk *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, fra 1960, som finnes i engelsk oversettelse: Ariès, Philippe: *Centuries of childhood: a social history of family life*, fra 1962, markerer starten for forskning på temaet barn og barndom, da han var den første til å gjennomføre og produsere betydningsfullt arbeid om dette temaet. Hans fokus var barn og barndom som sosiale konstruksjoner. Dette fortsatte å prege forskningslitteraturen, men det ble også fokusert på andre aspekter, som for eksempel bastarderi og utsettelse av barn. Det viser seg også en oppfatning om at barns hverdag i tidligere tider var helt grusom og marerittaktig. Her er Lloyd deMause sitt bidrag med boken *The history of childhood*, 1974, et godt eksempel. Den videre diskusjonen og undersøkelser har vist at deMause, heldigvis, har tatt litt hardt i når han forestiller seg denne grusomme oppveksten. Hverdagen var gjerne ikke fullt så grusom, men noen dans på roser er det ingen som, til dags dato, har påstått at barns oppvekst i tidligere tider har vært. Barnas relasjoner til foreldre er også et tema som dukker opp i litteraturen. Utdannelse har også, og da spesielt når det gjelder Sparta, vært gjenstand for forskernes nyskjerrighet. Det er ikke lite som er produsert av forskning på barn og barndom om en ser dette alene, men om en sammenligner forskningsmengden på dette temaet med andre temaer som for eksempel politisk eller militær historie, blir det tydelig at det fremdeles er rom for fortsatt forskning.

Sekundærlitteraturen om Sparta preget av den vanskelige kildesituasjonen. De forskerne jeg har benyttet meg mest av i min oppgave er Sarah B. Pomeroy, Paul Cartledge, Nigel M. Kennell, Jean Ducat, Michael Whitby, Mark Golden, W. K. Lacey og R. Flacelière. Pomeroy skriver egentlig om spartanske kvinner og er dermed også innom barn i sitt arbeid, og da, til alt overmål, skriver hun om jenter. Ellers i litteraturen er fokuset, som vi ser hos, Kennell, Cartledge, Ducat og Flacelière, stort sett på gutter når man kommer innpå temaet barn. Dette har sin naturlige forklaring i kildematerialet som, når det kommer innpå barn, oftest er guttebarn det skrives om. Et annet aspekt som er gitt av kildesituasjonen er temaet i litteraturen. Siden vi har kilder til utdannelsessystemet i Sparta har dette temaet blitt behandlet også i sekundærlitteraturen, men da ofte med en særlig interesse for organisering, utviklingen av institusjonen og politikken rundt.

Pomeroy er generelt sett villig til å stole på sine kilder, men hun viser tydelig at det finnes problemer rundt dem. Hun er da ekstra utfordret i og med, som nevnt tidligere, at kildene er

skrevet av menn fra høye sosiale lag i tråd med deres interesser. Disse interessene inkluderte som kjent, bare i liten, om noen, grad kvinner og deres verden. Flacelière er i høy grad en tradisjonalist. Med dette mener jeg at han viser tillit til kildene og blir litt preget av deres fremstilling av det nå berømte "Spartan mirage". Når han tar for seg Athen viser han også tiltro til kildene, men all den tid en har så mange flere og bedre kilder til Athen enn til Sparta blir denne fremstillingen i tråd med hva en fortsatt hevder om Athen. Cartledge er også villig til å bruke de kildene en har til Sparta, men han gjør dette med et fast blikk til at det ikke alltid er et representativt bilde en får, da spesielt med tanke på Xenofon og Plutarks tekster, men også ellers, og er slik sett mer kritisk enn Flacelière. Kennell tar dette et steg videre. Han forkaster de kildene som han hevder er skrevet senere eller tidligere enn klassisk tid da han hevder at disse, ikke gir riktig informasjon da det de fremstiller ofte er fra sin egen tid, blandet med myter om klassisk tid, og ikke rene fakta om forholdene i klassisk tid. Dette vil bli sett nærmere på senere. Ducat representerer her en form for gyllen middelvei, mellom Cartledge og Kennell, i sitt syn på kildene. Dette viser at det er særdeles viktig å beholde fokuset på hvilken kilde en tar i bruk, og vurdere dens nytteverdi deretter. Å forkaste noen kilder fullstendig er å ta det et steg for langt igjen da de fleste kilder kan si oss noe, selv om en ikke kan ta innholdet for klare fakta. Litteraturen har da altså behandlet temaet utdanning og Pomeroy har gitt oss mye om jenter også i sitt verk *Spartan Women*. Men som nevnt er fokuset ofte organisasjon, utvikling og politikk, og hos Pomeroy er det egentlige fokuset på kvinnenens historie. Det fokuset jeg savner er på selve barndommen og barna. Hva hadde alt dette å si for dem? Når det gjelder sekundærlitteraturen om Athen finner en at denne er preget av at en har gode og mange kilder. Fokuset som gjentar seg ofte her er på familien som en sosial enhet og forholdet mellom barna og fedrene, barna og mødrene. Eksempler på dette ser vi hos W. K. Lacey i *The family in Classical Greece* og hos Mark Golden i hans *Childhood in Classical Athens*. Altså er det et bredere bilde av barnas verden vi får innblikk i, noe som er positivt da dette gir oss noe å sammenlikne med og forhåpentligvis en bedre forståelse for barn og barndom i antikkens verden. Det som blir viktig her er og ikke å overføre dette direkte til Sparta, men trekke veksler på det som er mulig å overføre, mens en samtidig holder det separat.

2.2. "The Spartan mirage"

Hva vi kan vite om Sparta blir, til dags dato, avgjort av hva spartanerne var villig til at andre skulle få vite om dem. En annen faktor Whitby peker på er hvordan bilde en blir presentert for av denne bystaten, ble skapt og forandret seg flere ganger. Dette hevder han spartanerne, men som oftest kilder fra utsiden, stod ansvarlig for.²

Den franske akademikeren F. Ollier skal, i første halvdel av 30-tallet i følge Fitzhardinge, ha vært den som først pekte på dette som han kalte "Le Mirage spartiate". Dette hevder Fitzhardinge, gikk ut på at den spartanske historien var oppdiktet, en luftspeiling eller illusjon, som ble skapt i Sparta for bruk i den indre politikken. Deretter ble denne illusjonen eksportert som en hjelp til det spartanske diplomatiet. Han peker videre på at i det fjerde århundre ble det tatt opp igjen og brukt som en kilde for oligarkisk propaganda, samt i konstruksjonen av en filosofisk modell. Alt som er skrevet om Sparta senere enn 400 f.v.t. er dermed, i følge Fitzhardinge, påvirket av denne illusjonen og, i beste tilfelle, mistenkelig.³

Whitby viser til *Le mirage spartiate* skrevet av Ollier i første halvdel av 30-årene. Whitby hevder også at Ollier her undersøker på hvilke måter ideale bilder av Sparta ble brukt som propaganda, både av spartanerne selv men også av forfattere utenfra. Dette, hevder han ble gjort for å presentere det de ønsket at Sparta skulle være. Whitby peker videre på at disse illusjonene påvirket både hvordan samtidige forfattere beskrev Sparta og hvordan Spartas historiske prestasjoner ble husket.⁴ Sparta ble, som vi skal se nærmere på senere, fremstilt som et samfunn av nådeløse, dyktige krigere. Det at Sparta var omgitt av en undertrykt og misfornøyd befolkning, kan ha ført til at deres rykte som dyktige krigere var særdeles viktig å opprettholde da spartanerne var tallmessig underlegne sine undertrykte naboer.

2.3. Kilder

Det jeg, ganske tidlig i arbeidet med dette temaet, oppdaget var at det ikke fantes noen egentlig hel kilde som omhandlet nettopp dette tema, men at jeg ville bli nødt til å lete og ta i bruk deler av verk der temaet blir nevnt samt fragmenter av tekster.

Når det gjelder det skriftlige kildematerialet til Sparta er Whitby lite imponert og peker på at det kun er poesien til Tyrtaeus og Alcman, begge fra det syvende århundre, som er skrevet av

² Whitby 2002:3

³ Fitzhardinge 1980:13

⁴ Whitby 2002:11

spartanere. Selv om Whitby innrømmer at dette er særdeles viktige kilder til Spartas natur og utvikling i arkaisk tid, hevder han de ikke kaster lys over statens funksjoner, deriblant barnas offentlige utdanning, når denne var på topp.⁵

Videre peker han på at, om en sammenlikner med Athen, så mangler vi den typen kilder som gjør en i stand til å fange hverdagslivet i Sparta. Noe av det Whitby savner er komediene, rettsakstallene, bevarte fortellinger om samtaler og innskrifter som er avslørende når det gjelder innbyggernes samspill sosialt og politisk.⁶

Whitby nevner også hvordan de skriftlige beretningene fra antikken ofte er skrevet med tanke på at leseren er kjent med Sparta, eller ikke er interessert i detaljerte bakgrunnshistorier. Neste problem han viser til er det at kildene ofte er fragmenterte, noe som gjør at de må tolkes og slike tolkninger gir rom for diskusjoner og uenighet.⁷

Som Cartledge peker på så var det, for spartanerne, handlinger, og ikke ord som telte. Dette hevder han delvis forklarer hvorfor de skriftlige kildene til Spartas historie er så, relativt, få i forhold til det vi har for Athen. Han hevder videre at, spartanerne hadde prinsipielt så mye imot det skrevne ord at lovene bevisst ikke ble skrevet ned. Cartledge mener også at dette er grunnen for at forbudet mot å sette navn på gravsteinene ble opprettet, vel å merke med to unntak, et for de som døde i kamp og et for prestinner som døde mens de hadde denne tittelen.⁸

Whitby peker på at det allerede i antikken var en vis frustrasjon blant dem som ønsket å studere Sparta over hvor vanskelig dette var.⁹

For on account of the secrecy of their polity the number of the Lacedamonians was unknown;(...).¹⁰

Riktig nok så fortalte Tukydidens her om militære forberedelser og antall, men ordlyden gjør at en kan anta at denne hemmeligholdelsen var et generelt trekk spartanerne hadde. Plutark derimot, som vi ser av sitatet under, viser til vanskelighetene rundt Lycurgus, spartanernes mystiske lovgiver.

⁵ Whitby 2002:4

⁶ Whitby 2002:5

⁷ Whitby 2002:6

⁸ Cartledge 2009:71

⁹ Whitby 2002:4

¹⁰ Thuc. III. V. LXVIII. 2

2.4. Lycurgus

Concerning Lycurgus the lawgiver, in general, nothing can be said which is not disputed, since indeed there are different accounts of his birth, his travels, his death, and above all, of his work as lawmaker and statesman : (...)¹¹

Også hos Oliva¹² viser til at Plutark er vag om Lycurgus, men til støtte for sitt syn om at det ikke kunne ha vært en lovgiver i Sparta på samme måte som en kjente fra andre steder, i og med at der ikke fantes skrevne lover, viser Oliva til Herodotus.¹³

“You have come to my rich temple, Lycurgus,
A man dear to Zeus and to all who have Olympian homes.
I am in doubt whether to pronounce you man or god,
But I think rather you are a god, Lycurgus.”¹⁴

Diskusjonstemaene når det gjelder Lycurgus har altså hovedsaklig sentrert rundt spørsmålene om han i det hele tatt har eksistert, når han i så fall levde, og om han var/er en legende eller, som vi ser i sitatet over, kanskje en gud. Et annet forslag er at han skal ha vært en hero.¹⁵ Oliva peker videre på muligheten for at Lycurgus kan ha vært en prest i Appolonkulten der Lykourgos muligens har vært en prestetittel.¹⁶

Det vi får ut av alt dette er at vi ikke vet noe om denne mystiske figuren Lycurgus som spartanerne tilskrev sine lover. Som Oliva hevder kan det ikke være tvil om at den spartanske levemåten og deres regler ikke kan være skapt av en mann alene, men er et resultat av utvikling over tid. Det at spartanerne hevdet at alt dette var en manns, Lycurgus, verk, hevder Oliva var en tradisjon som oppstod gradvis.¹⁷ Et annet aspekt er mulighet for at senere reformer og delinger av landområder er tilskrevet Lycurgus for å gi det mer legitimitet.¹⁸

Whitby er stort sett enig med Oliva og hevder at, mange av utviklingene i det spartanske samfunnet ganske sikkert vil ha overlappet og vært avhengige av, og resultater av hverandre. Å si noe mer spesifikt om rekkefølge eller å beskrive årsak og sammenheng, hevder han vil være rene spekulasjoner. Noen av endringene, mener Whitby, kan ha vært planlagt og/eller initiert av en person som muligens kan ha vært Lycurgus. Men om dette stemmer, peker han

¹¹ Plut. Lyc. I, 1

¹² Oliva 1971:65

¹³ Oliva 1971:65-66

¹⁴ Hdt. I. 65. 3

¹⁵ Oliva 1971:66

¹⁶ Oliva 1971:64

¹⁷ Oliva 1971:65

¹⁸ Oliva 1971:65-67

på, at ryktet til Lycurgus har overskygget alt han, i virkeligheten, eventuelt hadde utrettet. Også Whitby viser her til Plutarks utsagn, sitert over, og Herodotus sitatet over, for å demonstrere denne uvissheten.¹⁹

Avsluttende hevder Whitby da at det ikke finnes håp for å finne ut hva som ble tillagt Lycurgus og hva han eventuelt kan ha utrettet selv av forandringer. Det vil, i følge Whitby, heller ikke være noe poeng i å bytte ut Lycurgus med en alternativ politisk figur. Han hevder Chilion, en efor fra midten av det sjette århundre, er en favorittkandidat for nettopp dette formålet.²⁰ Kennell hevder at Lycurgus ”almost certainly did not exist.”²¹

Den vanligste oppfatningen når det gjelder kilder i forhold til disse to bystatene i antikken er at når det gjelder Sparta finnes det nesten ikke kilder, mens det for Athen, sammenliknet med Sparta, finnes et hav av kilder. Som vi ser er ikke dette et representativt bilde av kildesituasjonen. Temaet vanskeliggjør kildesituasjonen noe da barn selv ikke har etterlatt seg mye som er beskrivende for deres egen hverdag, og vi er derfor avhengige av hva de antikke forfatterne har valgt å viderefremme til oss. Disse er preget av å være skrevet av menn som tilhørte de øvre sosiale lagene i sine samfunn, men da disse også har vært barn en gang er det ikke et ukjent tema de behandler når de skriver om barn. Av skriftlige kilder vil jeg her spesifikt nevne de som jeg har benyttet meg mest av.

Alcman og Tyrtaeus ca 600 f.v.t.

Fragmentene fra de spartanske poetene Tyrtaeus og hans samtidige Alcman er de største litterære kildene til Sparta, av spartanere uavhengig av periode, i antikken.²² Tyrtaeus sin poesi er stort sett er oppmuntringer og formanninger til de unge spartanerne om å kjempe hardt og energisk i den langtrukne konflikten med naboene, messenianerne. Forskjellene mellom Tyrtaeus sin militante poesi og Alcmans poesi er betydelige. Alcmans poesi viser et sofistikert samfunn som nyter det gode liv. Sang, dans, fysisk skjønnhet, eksklusivt tøy og gulletts skinn er fremtredende i Alcmans poesi. Diktet som ble funnet, skrevet på papyrus, i Egypt i nærheten av Saqqara i 1855, hevder Kennell er Alcmans viktigste dikt blant de som har overlevd. Dette diktet er en sang beregnet for et kor av jenter, *Partheneion*, som tar del i et ritual ved daggry, der en kledde om en gudinne representasjon. Denne gudinnen Mener

¹⁹ Whitby 2002:22

²⁰ Whitby 2002:22

²¹ Kennell 2010:16

²² Kennell 2010:9

Kennell muligens kan identifiseres som Artemis Orthia.²³ Denne poesien ble, som vi skal se senere, brukt i undervisningen av de spartanske barna. Tyrtaeus ble brukt for å fremme de moralske verdiene som var ønsket og sammen med Alcman ble han også brukt i undervisning i musikk, og var ellers en del av barnas hverdag da denne poesien ble tatt i bruk ved festivaler og liknende.

Herodotus av Halicarnassus ca. 484 – 425 BC

Herodotus er kjent som historiefagets far, og hans arbeid beskjeftiget seg med de to persiske angrepene på Hellas i 490 og 480/79 og derfor, mye med krig og konflikt og grunnene for dette. I hans verk, *The Histories*, benytter han seg av anledningen som byr seg hver gang to sivilisasjoner braker sammen, til å gi en beskrivelse av disse sivilisasjonene.²⁴ Dette er grunnen til at han er vår største og eneste kilde til det arkaiske Spartas historie, men han gir også beskrivelser av noen av Spartas sosiale skikker som en liste over kongens privilegier i fredstid og i krig, i livet og i døden. Herodotus hevder selv at han gjengir det han selv har gravd frem, eller han har det fra muntlige kilder. Noe som muligens kan brukes for å bekrefte dette er at han noen ganger lar spor av sosial eller politisk spenning skinne igjennom. Et eksempel på dette er når han første gangen presenterer Cleomenes I som en som oppfører seg som den mest rettferdige av menn,²⁵ for senere å beskrive ham som gal.²⁶ Herodotus vil være relevant i den grad at han gir oss rammene for det samfunnet barna levde i, og oppdragelsen av dem var tilpasset til.

Thukydides ca 460 – 395 BC

Thukydides forfattet et verk som behandlet den peloponnesiske krig. Hans verk skiller seg fra Herodotus sitt ved at Thukydides skrev om en krig som var pågående mens han skrev, og ikke om kriger fra før sin tid. Thukydides gjengir heller ikke flere versjoner i sitt verk, slik som Herodotus gjorde, men han gjennomgikk sine kilder til han fant det han anså som sannheten og gjenga den.²⁷ Når han viser til alternative versjoner er det for å vise at disse er usanne og hans er sann. Hans 20 år lange eksil for å miste Amphipolis til den spartanske generalen Brasidas i 424/3²⁸ gav ham tilgang til byen Sparta og dens innbyggere. Det er muligens derfor han virker kjent med byens arkitektur, forskjeller mellom de sosiale klassene og Spartas

²³ Kennell 2010:10 og Alc. Parth.

²⁴ Kennell 2010:10

²⁵ Hdt. III. 148

²⁶ Hdt V. 42 og Kennell 2010:11

²⁷ Thuc. I. XXII. 1-4

²⁸ Thuc. IV.CIV-CVIII og V.XXVI

lovgivingsprosedyre.²⁹ Thukydides kjente Sparta gjennom å ha vært der selv, og han bestrebet seg på å være sannferdig og så nøyaktig som mulig, men, også Thukydides er et offer for ”the spartan mirage”, forklart over, bl.a. da han forteller at den spartanske konstitusjonen har forblitt uendret de siste fire hundre årene.³⁰

Xenofon ca. 428-354 f.v.t.

Xenofon var opprinnelig fra Athen og der ble han kjent med Sokrates. Sokrates tanker og ideer fortsatte å prege ham resten av livet.³¹ Xenofon var, for størstedelen av sitt voksne liv en, tilsynelatende, god, soldat. Men etter å ha kommet tilbake fra det persiske felttoget han selv har beskrevet i *Anabasis* i ca 400-399, ble han landsforvist fra Athen. Nøyaktig når denne landsforvisningen fant sted er ikke sikkert. Det kan ha skjedd rett etter felttoget, men det kan også ha skjedd i 394 etter at Xenofon kjempet på Spartas side i slaget mot den greske koalisjonshæren, som inkluderte Athen, ved Koroneia. Grunnen til at han kjempet med Sparta var hans vennskap med den spartanske kong Agesilaus. Xenofon levde på den tiden da Athen falt fra makten og Sparta reiste seg til å ta over, for siden å oppleve Spartas sviende fall ved Leuctra i 371 f.v.t. og Thebes invasjon av Lakonia kort etter. Xenofon har tidligere blitt nedvurdert som Thukydides uverdige etterfølger, men i nyere tid er hans verk blitt revurdert. I følge Kennell er Xenofons tidligere påståtte partiskhet til fordel for Sparta nå blitt sett på som at han hadde fokus på både de gode og negative aspektene ved dette samfunnet for å belyse snubletrådene ved å etterstrebe politisk dominans. Men Kennell påpeker at Xenofons verker ikke er fullendte allikevel og peker på at de fleste historikere støtter seg til andre kilder i tillegg til Xenofon og ikke bare ham alene. Xenofons verk *Constitution of the Lacedaemonians*, som tittelen blir oversatt til på engelsk, heter egentlig, *Lakedaimonion Politeia*. Ordet *constitution* vil i dagens samfunn vise til en statsforfatning eller grunnlov. Ordet *politeia* inkluderer mye mer, som skikker og sedvaner. Dette verket inkluderer slike skikker og sedvaner fra det spartanske samfunnet. Derfor mener jeg det vil være mer riktig å bruke navnet *Lakedaimonion Politeia*, heller enn *Constitution of the Lacedaemonians*, som på grunn av dette blir misvisende om dette verket, som presenterer Sparta i et svært positivt lys, med et unntak, kapittel fjorten.³² Dette kapittelets negativitet mot det spartanske folkets daværende livsstil reiser spørsmål ved resten av verket. Representere det datidens Sparta eller et glansbilde av fortidens Sparta? Kennell hevder at, mest sannsynlig, så opplevde aldri

²⁹ Kennell 2010:11

³⁰ Kennell 2010:12 Thuc. I. XVIII. 1

³¹ Xen, An, innledning i Loeb av Bloch og Schwartz 2004:9

³² Kennell 2010:12

Xenofon et Sparta som levde i fullstendig overensstemmelse med sine Lycurgiske lover. Han stiller seg også skeptisk til om de noen sinne gjorde det, og at det derfor er mulig at Xenofons *Lakedaimonion Politeia* er, i det minste delvis, farget av et idealisert og nostalgisk bilde av Sparta.

Platon 429-347 f.v.t.

I Platons verker finner vi, de første fullstendige verkene der Sparta er med. Hentydninger til Spartas konstitusjonelle og sosiale praksis, finnes igjennom hele Platons arbeider som en rød tråd. Men Platon har ikke skapt noen systematisk analyse av det spartanske samfunnet. Kennell peker på at dette var heller ikke målet til Platon. Det vi finner er at Platon fremhever aspekter han mener er gode og kritiserer de han misliker. Utfallet blir, allikevel at Platons Sparta har flere gode egenskaper enn feil, og Kennell, hevder det er på grunn av dette at vi finner Sparta som eksempelet på den nest beste konstitusjonen i Platons *Republikken*.³³ Ett av temaene som Platon tar opp i sine verk, flere ganger, er barn og deres barndom og utdanning og det er disse refleksjonene som vil bli brukt her. Også for Platon ville Sparta fremstå som en by som hadde falt fra sine glansdager da de fulgte Lycurgus sine lover. Men, i følge Kennell, ser filosofen Platon, i motsetning til soldaten Xenofon, dette forfallet som en hendelse som var ustoppelig og ikke et problem som var unikt for Sparta. Platons *Lovene* er hvor en finner mest om Sparta i hans verk, men det er ikke bare positive ting som trekkes frem, selv om Platon var begeistret for Sparta. En av de tingene han kritiserer er spartanernes metode for å fremme god oppførsel fra sine borgere ved tvang heller enn ved utdanning og overtalelse.³⁴

Aristoteles 384-322

Aristoteles tilnærming, sammenliknet med Platons er, preget av klassifisering heller enn idealisme. I *Politikken* Viser Aristoteles hvordan det beste for menneske "the human good", som han diskuterer i *Nicomachean Etikk*,³⁵ kan oppnås gjennom praktisk politikk, basert på politisk teori. Dette gjør han ved å analysere tidligere teorier om den beste staten og eksempler på politisk og konstitusjonell praksis i stater i hans samtid. I dette verket roser han de spartanske skikkene, men ofte fordømmer han dem også. Bakgrunnen for *Politikken* hevdes ofte å være et enormt forskningsarbeid hvor man undersøkte konstitusjonene til de større greske byene og Kartago, men av dette arbeidet er det bare *Athenernes statsforfatning*

³³ Kennell 2010:13 Pl. Resp. 545 a-c

³⁴ Kennell 2010:14 Pl. Laws. 666e

³⁵ Arist. Eth. Nic.

som har overlevd til i dag. Aristoteles sin intensjon er å klassifisere Spartas konstitusjon så riktig og nøyaktig som mulig, samt å undersøke byen som den eksisterte sent i det fjerde århundre heller enn å bruke den som en modell for den perfekte staten. Men syrligheten han viser gjennom dette verket er velkjent. Slik som han for eksempel beskriver hvordan de spartanske borgernes trening overdrev i grusomhet og barbarisme.³⁶

”(…),while the Spartans although they have avoided this error yet make their boys animal in nature by their laborious exercises, in the belief that this is most contributory to manly courage.”³⁷

Aristoteles anså spartanernes konstitusjon som en konstitusjon med fundamentale feil, og at dette var årsaken bak byens fall. I følge Kennell så, i motsetning til Xenofons og Platons hovedsaklige positive syn, mente Aristoteles at Lycurgus lover var ”harboring the wery worm of Spartas decay”.³⁸ Aristoteles anså ikke hans samtids Spartas reduserte posisjon som et tegn på fall fra en tidligere ”ur-Lycugiansk” stat på grunn av enten bevist tilsidesetting av lover eller på grunn av en uforanderlig lov om korrupsjon. Det at staten feilet var bygd inn i systemet av lovgiveren selv: ”Yet it clearly follows that since as a matter of fact at the present day the Spartans no longer possess an empire, they are not happy, and their lawgiver was not a good one”.³⁹

Plutark 50-120 e.v.t.

Plutark er forfatteren av flere biografier samt, filologiske og filosofiske verker. Med hans biografier om spartanerne Lysander, Agesilaus, Agis, Cleomenes og Lycurgus, hans samling av spartanske ordtak er hans påvirkning betydelig for hvordan en oppfatter det spartanske samfunnet. Han maler et bilde av et samfunn som var disiplinert, lydige, fokusert på en fysisk kultur og svært konservativt.⁴⁰ Av Plutarks biografier er det to som levde i den klassiske perioden. Agesilaus og Lysander. Her er Plutark viktig da han tar i bruk andre kilder enn Xenofon, da Xenofons særegne tilnærminger har frustrert historikere. Det at Plutark ikke lever i den klassiske perioden, men såpass lenge etter, gjør at en kan tvile på om opplysningene han gir om den klassiske perioden stemmer eller om det blir en blanding fra hans egen periode med den klassiske perioden. Slik sett kan Plutark ofte brukes sammen med Xenofon for å dobbeltsjekke opplysninger. Samlingen av spartanske ordtak tilhører den

³⁶ Kennell 2010:14

³⁷ Arist. Pol. VIII. III. 1338a 9-1338b

³⁸ Kennell 2010:15

³⁹ Kennell 2010:15 Arist. Pol. VII. XIII. 1333b 20-24

⁴⁰ Kennell 2010:16

hellenistiske sjangeren med ordtak som ble kaldt *apophthegmata*. I denne sjangeren ble ordtak som var oppbyggelige, moraliserende eller morsomme tillagt kjente historiske personer.⁴¹ Også senere kilder vil bli tatt i bruk for å belyse temaer og situasjoner, som for eksempel *Varia Historia* som er en samling av anekdoter og historisk materiale samt noen lenger tekster med narrative beskrivelser. Disse ble samlet tidlig i det tredje århundre e.v.t. Forfatteren er den velutdannede romeren Claudius Aelianus ca 175-235 e.v.t, kaldt Aelian, som det ellers ikke vites mye om.

2.5. Arkeologi

Whitby peker også på at arkeologiske bevis ikke har bidratt mye i forståelsen av klassiske Sparta da, om vi sammenlikner med Athen, det var en betydelig forskjell på Spartas makt, størrelse, betydning og de beskjedene offentlige byggingene. De mest imponerende bygningene en har funnet er, i følge Whitby, enten mykenske og tilhører derfor tiden før den klassiske perioden, eller så er de romerske og er derfor en illustrasjon på den rekonstruerte byen i den imperiske perioden. Til dags dato, hevder Whitby, at de mest informative funnene er samlingen av dedikasjoner fra forskjellige altre som han hevder, muligens kan kaste lys over Spartas utvikling i den arkaiske perioden og da spesielt det syvende og sjette århundre. Dette, peker han på, er det som fortsatt, gjør undersøkelser rundt Sparta spesielt utfordrende.⁴²

Kennell peker på at de arkeologiske funnene, og da spesielt de fra alteret til Orthia, vitner om at spartanerne hadde en forkjærlighet for luksus, humor og at de til og med kan ha vært lettsindige og løsslupne i den tidlige arkaiske perioden. Dette hevder han ikke stemmer noe videre overens med bildet av de militaristiske spartanerne en forestiller seg, både i antikken og i dag.⁴³

2.6. Utdannelse

Temaet barn og barndom i antikkens Sparta og Athen gjør at store deler av arbeidet kommer til å handle om utdanning. Det er også dette området av temaet vi har mest og best kildegrunnlag på. Men også her er det problemer å ta høyde for.

⁴¹ Kennell 2010:17

⁴² Whitby 2002:6

⁴³ Kennell 2010:10

Now it is not difficult to see that one must not make amusement the object of the education of the young; for amusement does not go with learning – learning is a painful process.⁴⁴

Aristoteles maler her et heller dystert bilde av hva antikkens tanker om utdanning skulle være. Heldigvis, som vi vil se senere, gjengir ikke alle kildene det samme synet.

Hovedproblemet med kildene når en tar for seg utdanningen i Sparta i den klassiske perioden, er det ikke ukjent fenomen med at det ikke er mye av det. Det vi har er i tillegg bare begrenset til enkelte aspekter ved utdanningen. Dette har, i følge Kennell, ført til at mange har vært villige til å bruke kilder som behandler temaet, men som ofte beskriver det i en senere periode. Slik har fremstillingene av utdanningssystemet ofte tatt med ritualer og begivenheter som ikke hører hjemme i den klassiske periodens utdanningssystem.⁴⁵ Et eksempel Kennell gir på dette er utholdenhets/piskekonkurransen som ofte blir sett på som en del av det klassiske utdannelsessystemet. Denne konkurransen var et ritual der ungdommene, som nettopp var kom tilbake etter en periode der de hadde vært ute i villmarken uten noen andre hjelpemidler enn seg selv, samlet seg rundt alteret til Artemis Orthia. Der ble de så pisket slik at blodet deres rant ned på alteret til guddommen. Målet med dette var å holde ut piskingen, uten å lage en lyd, lengst mulig. Den som holdt ut lengst vant stor ære.⁴⁶ Dette blir spesielt viktig å ta hensyn til med tanke på ideen, (the Spartan myth,) om at utdanningssystemet hadde forblitt uforandret siden Lycurgus tid.⁴⁷

Kennell argumenterer sterkt for at det har vært perioder der utdanningssystemet ikke har vært i bruk. Det første bruddet hevder han, inntraff mellom 270 og 250 en gang og varte i ca to generasjoner.⁴⁸ Det neste bruddet kom i 189/8 til 146.⁴⁹ I prosessen ved å gjenoppta dette systemet, mener Kennell at det ble forandret.⁵⁰ Ducat derimot mener at Kennells beregning av varigheten av disse periodene og betydningen av dem muligens er å ta litt sterkt i, men at det har vært perioder der systemet var lite, eller ikke brukt mener han er riktig.⁵¹ Totalt sett mener Ducat at det er kontinuitet som har vært kjennemerket til det spartanske utdannelsessystemet.⁵² Når en tar begge disse synspunktene med i betraktningen, sammen med denne ideen en finner i mange kilder om at utdanningssystemet hadde eksistert stort sett

⁴⁴ Arist. Pol. VIII 1339A 25-30

⁴⁵ Kennell 1995:79-80 og 3-4 og 111

⁴⁶ Kennell 1995:71-74

⁴⁷ Ducat 2006:ix

⁴⁸ Kennell 1995:7

⁴⁹ Kennell 1995:9-11

⁵⁰ Kennell 1995:5-14 Ducat 2006:x

⁵¹ Ducat 2006: x-xi

⁵² Ducat 2006:xvi

uforandret siden Lycurgus tid, blir det utfordrende å peke på hva som tilhører den klassiske tiden og hva som ble forandret, lagt til, eller fjernet ved andre anledninger.

Ducat hevder videre at Plutark er den av kildene våre som er mest påvirket av denne Spartanske myten.⁵³ På tross av dette viser Ducat til at Plutark har blitt foretrukket over andre kilder som f.eks. Xenofon.⁵⁴ Men da Plutark levde så mye senere er det et problem å vite hva av det han beskriver som tilhører hans egen tid og hva som ikke gjør det. Ducat viser at en ikke kan ta utgangspunkt i verbformen, om det står i fortid eller nåtid, for å vise dette.⁵⁵ Han konkluderer så med:

What Plutarch says about Spartan education should not be accepted or rejected as a whole. Only comparison with other sources, when possible, will let us know how to use it.⁵⁶

Også Cartledge viser til Kennells hypotese om at det har vært brudd i kontinuiteten til det spartanske utdannelsessystemet og at en derfor ikke kan vite noe spesielt omkring detaljene ved den spartanske gutts utdannelsessyklus i klassisk tid. Og, som vi har sett mener Kennell derfor at kildene vi har fra senere tider er ubrukelige da disse beskriver nydannede utdannelsessystemer og ikke det klassiske. Cartledge er sterkt uenig i dette, og i likhet med Ducat hevder han at likhetstrekkene ved de systemene som blir beskrevet i Plutark og Xenofon gir grunnlag for å anta en viss kontinuitet. I det minste så viser det frem Plutarks presisjon i fremstilling og omfattende lesing av de klassiske kildene.⁵⁷

Ducat oppsummerer det hele med at ingen av kildetekstene som har overlevd frem til oss er dokumentariske. Forfatterens intensjoner var ikke å videreføre informasjon. De brukte det spartanske utdannelsessystemet enten i et angrep på Sparta, som Isokrates gjør, eller for å rose Sparta, som vi ser hos Xenofon. En tredje måte utdannelsessystemet ble brukt på er som rammen for refleksjoner omkring en idealby. Platon og Aristoteles skiller seg fra hverandre her ved at Platons kritikk av Spartas utdanningssystem for at dette bare fokuserte på en av de fire dydene, veier tyngre enn det han finner positivt. Men det at Platon bruker flere av trekkene ved det Spartanske utdanningssystemet når han omtaler sin idealby gjenoppretter

⁵³ Ducat 2006:ix

⁵⁴ Ducat 2006: ix-x

⁵⁵ Ducat 2006:28

⁵⁶ Ducat 2006:29

⁵⁷ Cartledge 2001:85

balansen mellom negative og positive trekk. Det samme kan ikke sies om Aristoteles som er overveiende negativ til den spartanske utdannelsen.⁵⁸

2.7. Oppsummering

Det som viser seg helt tydelig er at det finnes kilder til temaet barn og barndom i antikkens Sparta og Athen. Men at det finnes store problemer med disse kildene, og det finnes hull i dem i form av at det er aspekter ved barnas barndom de ikke nevner. Hovedproblemene er at kildene er farget av situasjonen de befinner seg i, og viktigere, situasjonen Sparta befinner seg i. Sparta var også en hemmelighetsfull by som ikke nølte med å spre bilder som fremstilte dem slik som de ønsket, selv om dette ikke nødvendigvis var i overensstemmelse med virkeligheten. Det som da må være mantraet alltid og bestandig når en jobber med disse kildene er å være bevisst på hvilken kilde det er. Hvorfor skriver forfatteren det han skriver? Hva er bakgrunnen? Og ikke bruke noen kilder ukritisk. Som det har vist seg i denne gjennomgangen er kildegrunnlaget for Athen bredere og mer omfattende enn for Sparta og forhåpentligvis kan dette være til hjelp med å øke forståelsen av barnas barndom. Men også her må en utvise forsiktighet. En kan ikke uten videre overføre det en finner i Athen til Sparta da det kan ha forholdt seg annerledes i de to byene som er kjent for å fremstå som så forskjellig fra hverandre, at de i enkelte tilfeller blir motsetninger til hverandre.

Når det gjelder forskningslitteraturen dekker den mange områder, og for å være et såpass ”nytt” område som temaet barn og barndom er sammenliknet med mange andre temaer i historiefaget f. eks. politisk historie, er den relativt omfattende. Det jeg synes preger den er at den fortsatt tar for seg enkelte aspekter som f. eks. utsettelse av barn, eller barns relasjoner til foreldrene. Dette kan muligens skyldes den litt problematiske kildesituasjonen, og før man får dannet seg et helhetsbilde må man nødvendigvis se på delene. Det jeg savner er likevel et arbeid som kobler alle delene sammen og gir et bilde av barnas hverdag og oppvekst. Et annet aspekt er at litteraturen legger stor vekt på den historiske bakgrunnen, spesielt når temaet er Sparta. Dette gjør at det å forstå kildene og hva de kan formidle til oss i større grad er avhengig av at en kan støtte seg på kunnskaper om hva som foregår i tiden da kildene ble til. Å vite hvordan stemningen var i Athen mot Sparta, for eksempel da Thukydides skrev Perikles gravtale, er avgjørende for å forstå hentydningene han gir i denne talen, og hvorfor han skriver det han gjør, hvilke konvensjoner han baserer seg på. Dette vil gjøre det lettere, men ikke lett, å avgjøre hva som er overdrevet eller lagt til for retorisk effekt og hva som kan

⁵⁸ Ducat 2006:65

ha basert seg på sannheten. Derfor blir også neste steg her å ta et blikk på hva den historiske bakgrunnen til Sparta og Athen var.

3. Historisk kontekst

3.1. Den historiske bakgrunnen

Hvordan en oppdrar sine barn avhenger av hvilken situasjon en lever i. Barneoppdragelse planlegges og utføres på bakgrunn av hva en regner med vil være mest tjenelig for fremtiden. I Sparta og Athen var det også slik og derfor blir det viktig å forstå den historiske bakgrunnen da denne ville være avgjørende for hva som ble oppfattet som mest tjenelig i forhold til barneoppdragelse. Whitby viser til at fra ca. midten av det sjette, til ca. midten av det fjerde århundre f.v.t. ble Sparta regnet som en av de tre sterkeste greske bystatene. Han hevder at ofte ble den også sett på som den sterkeste bystaten.⁵⁹ Dette hevder han var fordi Sparta hadde klart å innføre et stabilt styre, i motsetning til de andre greske byene som var preget av konstitusjonelle forandringer. Videre peker han på at spartanerne ble oppfattet som mennesker med en utrolig selvkontroll og en veldig disiplinert tilværelse. Sparta sto, i følge Whitby, for det tradisjonelle, mens Athen ofte ble assosiert med det nyskapende og innovative. Whitby hevder at det ikke er usannsynlig at dette stemmer. Men at dette også fremmer store spørsmål om vår kunnskap om hvordan Sparta fungerte, det sosiale livet og deres interaksjon med verden utenfor Sparta.⁶⁰ Den tidlige historien til Sparta frem til ca. 500 er preget av spekulasjoner, heller enn klare fakta.

Men Morris og Powell peker på at om det var slik, som det fremstilles, at dorerne invaderte og tok kontrollen over Lakonia, er mindre viktig. Det de hevder er mer vesentlig er at spartanerne trodde og hevdet selv at de var etterkommere av dorerne og at dette gav dem rett til å herske over resten av innbyggerne i Lakonia. Disse innbyggerne ble kaldt Heloter og arbeidet for spartanerne og dyrket jorden for dem. De var en form for slaver, eid av staten. Perioiki er betegnelsen på de innbyggerne som verken var spartanere eller Heloter. Navnet betyr, ”de som bor rundt” og de bodde i uavhengige landsbyer, og betalte tributt til Sparta. De tjenestegjorde også i den spartanske hæren, men hadde ellers ingen innflytelse.⁶¹ Etter overtagelsen av Lakonia hevder Whitby at, spartanerne konsentrerte seg om Messenia. Etter en bitter strid, fulgt av et opprør som varte i et par generasjoner, sikret de seg Messenia. Denne krisen hevder Whitby var det som inspirerte Tyraeus sin poesi, der målet var å inngi den spartanske ungdommen med patriotisk entusiasme, og noen konstitusjonelle reformer som

⁵⁹ Whitby 2002:2

⁶⁰ Whitby 2002:3

⁶¹ Morris og Powell 2010:200

ble assosiert med den diffuse Lycurgus der oppdragelsen av barna også er et viktig tema. Sparta ble endret til et samfunn som fremsto som stabilt og uniformt.⁶²

Ved slutten av det sjette århundre ble Sparta, som nevnt, anerkjent som den sterkeste og mektigste bystaten i Hellas, og de ledet de andre grekerne gjennom "the Peloponnesian League" i motstanden mot perserne da de truet med å invadere.⁶³ Leonidas død ved Thermopylene ble et symbol for at spartanernes hær var profesjonell, og spartanernes heroiske hengivenhet til at loven styrte, og byens krav til dem.

Det femte århundre var ellers preget av Athens fremvekst. I følge Morris og Powell var utgangspunktet for Athen i arkaisk tid ganske likt som det Sparta hadde på samme tid. Selv om begge endte opp med å være bystater basert på likhet og mannlig borgerskap var deres definisjon av likhet og borgere vidt forskjellige. Morris og Powell hevder at disse to byene var så langt fra like som det var mulig å være i antikken.⁶⁴ Befolkningsvekst og konsentrasjon av jord hos de rike førte til mye uro i Athen. I 594 ble Solon valgt til å komme frem til et kompromiss mellom de fattige, som var i stadig opprør, og eliten. Solon innførte nye lover som var så omfattende at en, i følge Morris og Powell, kan sammenlikne ham med Lycurgus, med det unntak av at en vet at Solon har eksistert. Morris og Powell viser til at, ca 300 linjer av poesien hans overlever i dag i form av sitater av andre forfattere.⁶⁵ Athen ble nå en demokratisk bystat som ekspanderte ved hjelp av sin store marine. I årene 479-431 økte Athen sin makt og ble et stort kulturelt senter, mens hun ledet en allianse, *det athenske sjøforbundet*, mot perserne.⁶⁶ Whitby hevder Athen representerte det motsatte av alle de spartanske idealene. Når disse to stormaktene brakte sammen var det Sparta som gikk seirende fra det. Den første gangen ved Tanagra i enten 458 eller 457 og deretter var de seirende etter en serie sjøslag, som til slutt gjorde slutt på den Peloponnesiske krigen (431-404). Men spartanerne opplevde også katastrofer som det store jordskjelvet i 465 og det påfølgende helotopprøret. Det at de spartanske troppene ved Sphacteria overgav seg i 425, med den etterfølgende fredsavtalen i Nicias i 421, hvor Sparta innrømte at de ikke var i stand til å fremme sine alliertes interesser lengre, var også alvorlige slag mot deres stolthet. Marinen spartanerne hadde brukt for å overvinne athenerne, ble finansiert ved hjelp av perserne mot at Sparta innrømmet kongens rett til å kontrollere alle de greske byene i Lilleasia. Men det Whitby

⁶² Whitby 2002:6-7

⁶³ Whitby 2002:10

⁶⁴ Morris og Powell 2010:209

⁶⁵ Morris og Powell 2010:211

⁶⁶ Morris og Powell 2010:273

mener var mest ødeleggende for Sparta var spartanernes tjenesteplikt utenfor Sparta da dette medførte at en, gjentatte ganger, kom i kontakt med fristelser som rikdom og personlig makt uten begrensningene en hadde i Sparta.⁶⁷

Sparta ble, i følge Bradley og Cartledge, rammet av et unormalt fall i antall borgere mellom ca. 480 og 370. Dette hevder de var på grunn av den særdeles lange konflikten i bl.a. de Peloponnesiske krigene som krevde mange av de spartanske unge, jordskjelvet i ca. 464 som både drepte mange av borgerne og gav byen et destabiliserende slag psykologisk. I tillegg til dette opplevde de at det oppstod splittelser innad i de styrende klassene.⁶⁸ Under den perioden hvor Hellas var under Romas keiserdømme, hevder Cartledge at, Sparta utviklet seg til å bli en form for temapark der temaet var en representasjon på hvordan en innbilte seg Sparta hadde vært.⁶⁹

3.2. Oppsummering

Det som kommer tydeligst frem her er at spartanerne var et særdeles stolt folk som verdsatte sin opprinnelse og sin arv. De var en mektig bystat med mye makt, og de fremstilte et bilde av seg selv som et militært folkeslag som var særdeles dyktige krigere. Det var et konfliktfylt forhold mellom Sparta og Athen hvor de i det ene øyeblikket samarbeidet, for og i det neste å gå til krig med hverandre. Sparta gikk fra å være den mektigste bystaten, hvor kjennetegnet var stabilitet, til å falle helt i grus, mens Athen fremsto som en urolig, ustabil stat, men endte opp som den sterkeste bystaten. Disse svingningene skapte også sterke strømninger i samfunnene. Alt dette har, som vi skal se i løpet av dette arbeidet, mye å si for hvordan en valgte å oppdra sine barn i de to bystatene. Dessverre har vi bare kilder fra forfattere utenfra Sparta og disse er sterkt preget av disse strømningene.

⁶⁷ Whitby 2002:10-11

⁶⁸ Bradley og Cartledge 2011:87

⁶⁹ Cartledge 2009:84

4. BEGYNNELSEN

4.1. Blivende foreldre

First, to begin at the beginning, I will take the begetting of children.⁷⁰

Slik begynner Xenefon sin *Lacedamonion Politeia*. Det han vektlegger da er spesielt hvordan man tenkte og la ting til rette for kvinner som skulle bli mødre, men han nevner også litt om de blivende fedrene. Han forklarer hvordan kvinner i andre bystater enn Sparta, som oftest Athen, lever på dårlige matrasjoner. Som regel er den vinen de får enten utvannet eller så får de ikke vin i det hele tatt. Han hevder at ”de andre” grekerne, altså de som ikke var spartanere, forventet at deres unge jenter skulle være stille og arbeide med ull. Et stillesittende liv som kunne ligne på livet til den gjengse håndverksarbeider i antikken.⁷¹ Hun ble da altså fra helt ung alder opplært i husstell og husholdningsøkonomi i hjemmet.⁷²

Gilhus, Seim og Vidèn viser også at den athenske kvinnen hadde sin plass i oikos, huset/hjemmet. Der levde hun med resten av husholdningen som hovedsakelig besto av kvinner. Om det kom gjester trakk hun seg tilbake til husets kvinne del og viste seg ikke.⁷³

Det Gilhus og hennes medforfattere er nøyte med å påpeke er at det her er snakk om athenske kvinner gift med athenske borgere. Slavinner og kvinner i fattige familier har mest sannsynlig vært tvunget ut fra hjemmet for å utføre forskjellige plikter og arbeid. Prostituerte er også et eksempel på kvinner som oppholdt seg ute i det offentlige rom.⁷⁴ Når den athenske kvinnen ble gift ville hun vanligvis være rundt 15 år,⁷⁵ og som Gilhus, Seim og Vidèn peker på var hun ganske sikkert relativt ofte en god del yngre enn sin ektemann. Men Gilhus, Seim og Vidèn anslår giftealderen til ca. 13-14 år for jentene. For athenske menn var det usannsynlig at de giftet seg før de ble tretti.⁷⁶ Dette var en stor begivenhet for jenten da hun ble tatt fra sitt gamle, kjente hjem, til hjemmet til sin nye ektemann som hun mest sannsynlig ikke kjente fra før. Med denne forflyttingen kom det mye ansvar. Hun ble nå ansvarlig for slavene og det arbeidet de skulle settes til, både de som arbeidet i hjemmet og de som arbeidet utenfor det. Den kanskje viktigste oppgaven hennes var å passe på at man hadde alt man trengte til en husholdning og at dette ble lagret slik at det ikke ble ødelagt. Deretter måtte hun planlegge

⁷⁰ Xen. Lac. Pol. I. 3-4

⁷¹ Xen. Lac. Pol I. 3-4

⁷² Gilhus, Seim og Vidèn 2009:62

⁷³ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:59-60

⁷⁴ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:60

⁷⁵ Golden 2003:14

⁷⁶ Pomeroy 1976:91

hvordan en best skulle benytte seg av det man hadde lagret for at det skulle vare lengst mulig. Som kone i huset hadde hun også ansvaret for slavene om disse skulle bli syke og var forpliktet til å pleie dem. Klær til alle var også hennes ansvar å fremstille. Sist på listen kommer da barna. Også disse var hennes ansvar.⁷⁷ Som det tydelig fremkommer av denne oppramsingen av arbeidsoppgaver hadde ikke den gifte athenske kvinnen, som i tillegg var mor, spesielt mye fritid. Dagene hennes må ha gått med til å ta seg av de utallige ansvarsområdene hennes.

Pomeroy hevder at de politiske rollene i det klassiske Athen må betraktes som plikter og ikke rettigheter. Videre forteller hun at livet til borgerne i Athen var styrt av forpliktelsene til familien og staten som de sterkeste retningslinjene. Den viktigste plikten til en athensk kvinne ovenfor bystaten var å produsere legitime arvinger til familien som samlet utgjorde borgerskapet.⁷⁸

På bakgrunn av alt dette er det at Xenofon da stiller sitt spørsmål:

How, then, is it to be expected that women so brought up will bear fine children?⁷⁹

Dette spørsmålet virker det som om han stiller for å understreke sitt syn. Dette mener jeg på grunn av måten han har formulert seg på tydeliggjør det at han mener kvinner som er blitt oppdratt på denne måten ikke vil frembringe det han kaller ”fine children”. Det er også tydelig at han mener det finnes en bedre måte å gjøre det på. Denne bedre metoden finner vi i følge Xenofon i Sparta.

Hvordan var det da for de spartanske blivende mødrene? Det første Pomeroy legger vekt på i sin behandling av dette temaet er at spartanerne var fritatt for mange av de arbeidsoppgavene en atener måtte gjennomføre. Dette kunne være å produsere mat og annet, som var vesentlig for å opprettholde livet. Helotene sto for slikt arbeid hos spartanerne og det er på det grunnlaget at Pomeroy konkluderer med at de spartanske kvinnene hadde mer fritid da det å stelle en husholdning ble en mindre tidkrevende jobb. Men som hun påpeker betydde dette ikke at de spartanske kvinnene var helt uten plikter. De skulle overse driften av husholdningen og de var særdeles dyktige til å veve. Noe de visste å være stolt over. Men som Pomeroy også viser finner vi ikke bevis for at tøy ble omsatt for profitt i Sparta, eller at kvinnene var

⁷⁷ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:62

⁷⁸ Pomeroy 1976:60

⁷⁹ Xen. Lac. Pol I. 3-4

forpliktet til å fremstille klær til familien.⁸⁰ Faktisk så kan vi lese hos Xenofon at ”But Lycurgus thought the labour of slave women sufficient to supply clothing.”⁸¹ Xenofon viser her til Lycurgus og hevder han mente at å bli mødre var den viktigste oppgaven til en fri kvinne. Derfor skulle slike kvinner trenes fysisk og de skulle delta i sportslige konkurranser slik som mennene⁸².

(...),believing that if both parents are strong they produce more vigorous offspring.⁸³

Hos Plutark leser vi at det ikke var småjenter som ble giftet bort, men jenter i sin beste alder.⁸⁴ Gilhus, Seim og Vidèn hevder i sin bok at ”Moderne forskere mener at dette betyr ca. 18 års alder.”⁸⁵ Men de gir ikke noen klar referanse til hvem disse moderne forskerne er. Begrunnelse for en så sein giftealder, sett i forhold til f. eks. Athen, oppgir de til å være at det var de eventuelle barna som sto i fokus og det ble oppfattet som at rundt atten år var en bedre alder å få barn enn om en var yngre.⁸⁶ Også Aristoteles anbefaler at jenters giftealder burde være atten år.⁸⁷ En av de moderne forskerne jeg har funnet som nevner en slik giftealder er Pomeroy. Hun hevder altså at bruden ville vært rundt atten.⁸⁸ Hun sammenlikner forholdene og hevder at situasjonen var mye verre for den athenske bruden enn for den spartanske all den tid en kunne forvente at atheneren enda ikke var blitt femten og at hun ble gift med en fremmed som var nesten dobbelt så gammel som henne. Hun flyttet til et nytt hus og hun ville nesten aldri treffe venner og familien sin igjen. Spartaneren derimot ble gift med en som var nær henne i alder. Ekteparet hadde mest sannsynlig sett hverandre naken på festivaler og under trening siden de var små. Siden giftemålet var hemmelig frem til bruden ble gravid bodde hun i det gamle hjemmet sitt enda en periode.⁸⁹ Om giftemålet var hemmelig likevel syntes jeg er tvilsomt. Dette er fordi, om en skal tro Plutark,⁹⁰ at bruden ble kidnappet noe som i seg selv kanskje burde være merkbart. I tillegg til dette var det flere personer involvert i kidnappingen som bl.a. klippet av henne håret. Det må ha gått an å legge merke til at en kvinne plutselig fikk kort hår da, som vi har sett på før, den spartanske kvinnen hadde større frihet og ikke ble gjemt bort i hjemmet som i det athenske tilfellet. Om samlivet ekteparet seg

⁸⁰ Pomeroy 2002:51

⁸¹ Xen. Lac. Pol. I 4

⁸² Xen. Lac. Pol. I. 4-5

⁸³ Xen. Lac. Pol. I. 4-5

⁸⁴ Plut. Lyc. XV. 3

⁸⁵ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:74

⁸⁶ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:74

⁸⁷ Arist. Pol. VII. 1335a 28-31

⁸⁸ Pomeroy 2002:44

⁸⁹ Pomeroy 2002:44

⁹⁰ Plut. Lyc. XV 3-4

imellom foregikk i hemmelighet den første tiden ser jeg som mer sannsynlig da det virker lettere gjennomførbart. Pomeroy peker videre på enda en fordel de spartanske nygifte kvinnene hadde, nemlig det at brudgommen var forpliktet til å bo med sin militærgruppe til han ble tretti. Dette medførte at hun ikke trengte å tilpasse seg hans vaner og vesen. Dette ville da medføre at mødrene, stort sett, oppdro barna og stelte husholdet selv.⁹¹

Ducat peker her på at dette var slik Plutark så for seg livet til en *hēbōn*, som var det siste av de tre stadiene i utdannelsen, altså en ung man⁹², men at vi ikke finner en liknende beskrivelse hos Xenofon som også beskriver ekteskap.⁹³ Disse tre stadiene vil bli tatt opp igjen senere. Også Xenofon verdsetter selvkontroll høyt, men Ducat hevder, at om dette var noe som ble påtvunget den nygifte mannen av hans militære og borgerplikter så ville også Xenofon ha skrevet om det.⁹⁴

Xenofon viser til Lycurgus også når han peker på de strenge reglene som skulle overholdes ved inngåelsen av ekteskap.

He noticed, too, that, during the time immediately succeeding marriage, it was usual elsewhere for the husband to have unlimited intercourse with his wife. The rule he adopted was the opposite of this: for he laid it down that the husband should be ashamed to be seen entering his wife's room or leaving it.⁹⁵

Som vi ser over så fikk ikke den spartanske mannen bo med sin kone men måtte besøke henne i hemmelighet, for om han ble sett når han kom eller gikk fra sin kone skulle han bli ytterst skamfull. Han kunne heller ikke gifte seg når han ville, men måtte vente til han var i sin beste alder. Dette ville være med på å sørge for at barna fra dette ekteskapet ville bli friskest og best mulig.⁹⁶ Men, som Xenofon også peker på, hendte det jo at en eldre mann hadde en yngre kone. For å forhindre det Xenofon hevder vanligvis var tilfellet, at den sjalu mannen da ville vokte sin unge kone, ble det innført et system der den eldre mannen skulle finne en yngre mann med fysiske og moralske kvaliteter han kunne beundre. Denne yngre mannen skulle så bli introdusert til konen i huset slik at de kunne få barn sammen.⁹⁷ En annen litt spesiell ordning som Xenofon rapporterer om er den at en mann som ikke ønsket et samliv med sin

⁹¹ Pomeroy 2002:44

⁹² Xen. Hell. V. IV. 32

⁹³ Xen. Lac. Pol. 1.5-10

⁹⁴ Ducat 2006:104

⁹⁵ Xen. Lac. Pol. I. 5

⁹⁶ Xen. Lac. Pol. I. 5-7

⁹⁷ Xen. Lac. Pol. I. 7-8

egen kone men ønsket seg barn, ”of whom he could be proud⁹⁸”, kunne finne en kvinne som hadde barn i en fin familie og som var av fin familie selv, og inngå en avtale med ektemannen. Om ektemannen samtykket ville konen føde hans barn også.⁹⁹ Alt dette var med tanke på at en trengte sterke, sunne og viktigst av alt, flere spartanere.

Pomeroy viser til Plutarks åpenbare bifall til den spartanske skikken med å gifte bort jenter når de var atten og ikke tidligere, da de ville være i bedre fysisk form til å bære frem barn da, men kommenterer også at han foretrakk tidligere ekteskap av andre grunner. Hun oppgir ikke hva disse grunnene var. Videre trekker hun frem at Xenofon, Platon og Aristoteles alle var enige om at de spartanske tradisjonene når det kom til kvinner var sunnere.

And pregnant women also must take care of their bodies, not avoiding exercise nor adopting a low diet ; this it is easy for the lawgiver to secure by ordering them to make a journey daily for the due worship of the deities whose office is the control of childbirth. As regards the mind, however, on the contrary it suits them to pass the time more indolently than as regards their bodies ; for children before birth are evidently affected by the mother just as growing plants are by the earth.¹⁰⁰

Xenofon roser også spartanerne for deres skikk med å gi tilfredsstillende næring til jentene sine da dette, i følge Xenofon selv, var uvanlig blant grekerne.¹⁰¹

At det var viktig å produsere friske og spreke barn var et mål for både spartanerne og athenerne. Men i Sparta blir dette lagt spesielt mye vekt på. Det vises både i måten en forberedte sine blivende mødre, de noe spesielle ordningene diskutert over og, som vi skal se, i utvelgelsesprosessen etter at et barn ble født.

4.2. Fødsel

But we, say they, live an unperilled life

At home, while they do battle with the spear-

Unreasoning fools ! Thrice would I under shield

Stand, rather than bear childbirth-peril once.¹⁰²

⁹⁸ Xen. Lac .Pol. I. 8-9

⁹⁹ Xen. Lac. Pol. I. 8-9

¹⁰⁰ Arist. Pol. VII. XIV. 1335b 10-27

¹⁰¹ Pomeroy 1976:85

¹⁰² Eur. Med. 248-51

Det er i følge Euripides at den mytologiske Medea, sitert over, hevder at hun vil kjempe i krig tre ganger heller enn å gjennomgå farene ved fødsel en gang. Skuespillet er fra ca 430 f.v.t. Selv om dette ikke kan brukes for å vise kvinners holdning til fødsler i Athen, da dette er et mytologisk skuespill, viser utdraget at en var bevisst på det at en fødsel var farlig.

Som Gilhus, Seim og Vidèn peker på så var det i klassiske Athen ikke kjennskap til bakterier og ulike former for smittemåter. Når en da i tillegg ikke hadde tilgang på medisiner som penicillin eller antibiotika og det heller ikke var mulighet for blodoverføring i tillegg til at en ofte hadde et kosthold som ikke var næringsrikt nok, er det ikke overraskende at den største og viktigste årsaken til at kvinner døde i antikken var problematiske fødsler. ”Grensen mellom å frambringe nytt liv og betale for det med sitt eget, altså avle død, var hårfin.”¹⁰³ Dette hevder Pomeroy blir støttet av studier av gravplasser som antyder at det var et relativt stort antall kvinner som døde i fruktbar alder.¹⁰⁴

Connolly hevder at en fødsel i Athen på 400-tallet var ”cloaked in ritual.”¹⁰⁵ Noen av de ritualene han nevner er at familien til barnets far smurte bek¹⁰⁶ rundt huset når fødselen startet. Slik hevder Connolly at man gav beskjed til naboer og venner om hva som holdt på å skje samtidig som man symbolsk vernet den fødende og hennes hjelpere fra utenforstående. I følge Flacelière mente man at bek beskyttet mot demoner og forurensing, men at alle fødsler allikevel innebar en viss grad av forurenselse for moren og resten av husstanden.¹⁰⁷ Connolly mener at opprinnelsen til slike religiøse handlinger muligens var like obskur for athenerne den gang, som det er for oss i dag¹⁰⁸ og diskuterer ikke hva som ligger bak. Det at en faktisk ikke vet noe om dette gjør at all diskusjon om emnet nødvendigvis ville blitt gjetting i mer eller mindre grad. Videre forteller Connolly at det ikke alltid var en jordmor ble tilkalt. Det skjedde kun ved fødsler med komplikasjoner. Ellers var det kvinnene i familien som tok imot barnet.¹⁰⁹ Også Pomeroy hevder at det var mest vanlig at det var mødre og jordmødre som normalt sett hjalp til ved en fødsel. Hun hevder i tillegg til dette at selv om det var mannlige leger, var det langt fra sikkert at det var en fordel at de var der.¹¹⁰

¹⁰³ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:39

¹⁰⁴ Pomeroy 1976:85 og 45

¹⁰⁵ Connolly 1998:32

¹⁰⁶ I Det store norske leksikon står det: ”den svartbrune rest etter destillasjon av steinkulltjære, tretjære, petroleum og enkelte andre organiske produkter”.

¹⁰⁷ Flacelière 1967:81

¹⁰⁸ Connolly 1998:32

¹⁰⁹ Connolly 1998:32

¹¹⁰ Pomeroy 1976:84

Dean-Jones hevder at i de syv hippokratiske bøkene *Epidemics* finnes det dobbelt så mange historier angående mannlige pasienter v.s. historier om kvinnelige pasienter. Dean-Jones peker på at en forfatter bemerker at kvinner ikke blir syke like ofte som menn, men utelater å nevne hvem denne forfatteren er. Hun peker videre på at denne uoverensstemmelsen kan vise at kvinner heller enn å oppsøke leger som, som oftest var mannlige, oppsøkte andre kvinner som praktiserte tradisjonell folkemedisin. Et annet alternativ hun viser til er muligheten for at de antikke kvinnene tydde til tempel medisin.¹¹¹ Dette innebar at disse kvinnene ofret ved templene til den eller de gudene en trodde kunne hjelpe en. Videre hevder Dean-Jones at når en lege så til en kvinnelig pasient ble hun referert til ved hennes tilknytting til en mann. I følge Dean-Jones ville denne mannen mest sannsynlig være overhodet i husholdet og den som hadde tilkalt legen. Hun hevder videre at en tredjedel av kvinnene i disse historiene lider av komplikasjoner i forbindelse med graviditet og fødsel. Hun hevder også at flesteparten av fødslene som blir beskrevet av Hippokratiske forfattere er unormale på den ene eller andre måten. Fraværet av beskrivelser av normale fødsler forklarer hun med at slike fødsler, mest sannsynlig, ble overlatt til jordmødrene eller kvinnene i husholdningen da det ble antatt at disse visste hva som skulle bli gjort gjennom å ha fått barn selv. Dean-Jones viser til at selv når en lege overvåket en vanskelig fødsel var det likevel en kvinne som tok imot barnet og kuttet navlestrengen.¹¹²

Zaidman og Pantel hevder i likhet med Connolly¹¹³ at i Athen ville det etter en fødsel bli hengt opp en olivengren over inngangsdøren i huset om barnet var en gutt, eller et stykke tøy av ull hvis det var en jente. I motsetning til Connolly presiserer de dette og sier dette skjer umiddelbart etter fødselen.¹¹⁴

Golden opplyser at oliven grenen egentlig var en oliven krans som skulle gi assosiasjoner til seier i de olympiske lekene og tøyestykket av ull skulle vise til kvinners arbeid. Viktigere enn dette er det at Golden også hevder at disse tegnene kun ble hengt ut etter at en hadde bestemt seg for om en skulle beholde barnet eller om en skulle sette det ut, og ikke umiddelbart etter fødselen slik Zaidman og Pantel hevder. Utvelgelsesprosessen mener han var: “a decision that probably favored boys.”¹¹⁵ Dette vil bli sett nærmere på under ”utvelgelse og abort” senere.

¹¹¹ Dean-Jones 1994:34

¹¹² Dean-Jones 1994:34-35

¹¹³ Connolly 1998:32

¹¹⁴ Zaidman og Pantel 2007:64

¹¹⁵ Golden 2003:16-17

Det jeg trekker ut av denne diskusjonen er at det har vært en tradisjon for å signalisere kjønn på barnet ved å henge opp enten et stykke tøy av ull for jente eller en olivenkvist eller krans for gutt. Det mest naturlige ville kanskje være å vente med en slik kunngjøring til etter at en hadde bestemt seg for om en skulle beholde barnet eller ikke, da det kanskje ville være ubehagelig om naboene kom for å gratulere med, for eksempel, den nye jenten for så å finne ut at barnet var satt ut. Om dette var tilfelle ville fraværet av et slikt tegn på kjønn også kunne signalisere til omverden at graviditeten ikke hadde resultert i et barn. Enten ved at barnet var dødfødt, at det døde kort tid etter fødselen, eller at det var blitt bestemt at det skulle settes ut av forskjellige grunner. Dette fraværet av tegn på kjønn, om det var slik at en ikke hang opp dette ved de tilfellene, ville gi tydelige signaler til det nærmeste samfunnet rundt denne familien.

På den femte eller syvende dagen etter fødselen ville ritualet Ampidromia finne sted.¹¹⁶ Det nyfødte barnet ble, i følge Zaidman og Pantel, i amphidromia seremonien båret rundt ildstedet som var hjertet i husholdningen og settet til beskyttelsesgudinnen Hestia. Deretter ble barnet plassert direkte på bakken.¹¹⁷

Amphidromia «det å løpe rundt»¹¹⁸

I følge Patterson ble dette ritualet kalt dekatê i Athen og ville finne sted på den tiende dagen etter fødselen. Hun hevder at selv om kildene viser til at barnet ble inspisert i forbindelse med dette ritualet, mener hun at dette i så fall bare ville være en seremoniell undersøkelse og at den egentlige inspeksjonen fant sted like etter fødselen.¹¹⁹ Det at det bare var en seremoniell undersøkelse på dette tidspunktet og at den egentlige undersøkelsen hadde funnet sted ”like etter fødselen” ville passet best med argumentasjonen over. En kan kanskje også argumentere for at det ville være umenneskelig grusomt for moren å måtte vente en hel uke på å få vite om barnet hennes skulle beholdes eller ikke. På den andre siden kunne man ved å vente de ekstra dagene observere barnet mer inngående og være helt sikker på at barnet var sterkt nok til å overleve.

¹¹⁶ Zaidman og Pantel 2007:64

¹¹⁷ Zaidman og Pantel 2007:64

¹¹⁸ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:35

¹¹⁹ Patterson 1985:105-106

Golden opplyser at athenske barn blir inkludert i husholdet ved Amphidromia på den femte eller syvende dagen etter fødselen og at navngivingen av barnet enten skjedde da eller ved de kate (den tiende dag).¹²⁰

Gilhus, Seim og Vidèn mener derimot at dette ritualet fant sted like etter fødselen og ikke på den femte eller syvende dagen. De utdyper dette litt mer og hevder at man faktisk løp med barnet rundt ilden, men at det er høyst usikkert hvem som faktisk løp med barnet. En teori de presenterer er at det var faren og en gruppe menn ”som endog hevdes å ha vært nakne”.¹²¹ Den andre teorien, som de hevder har bredere støtte, er at det var kvinner som løp. Det skulle da også være de samme kvinnene som deltok ved selve fødselen for på denne måten kunne en tenke seg at disse ble rensset for det ureine en tenkte seg fødselen faktisk var. Spesielt nok så ser det, igjen i følge Gilhus Seim og Vidèn, ut som om moren ikke var deltakende på dette ritualet.¹²²

Om en tar utgangspunkt i dette, at Amphidromia fant sted like etter fødselen, gir det mer mening at tegnet for kjønn også ble hengt opp relativt umiddelbart etterpå da en ved dette ritualet hadde bestemt barnets videre skjebne.

Gilhus Seim og Vidèn mener at dette har vært den viktigste rituelle hendelsen fordi faren, som ”huskultens øversteprest” med dette godkjente barnet da det var han som bestemte hvem som fikk delta og ved å la barnet delta symboliserte dette barnets tilhørighet til familien. Ingen slektninger eller venner møtte opp, men det ble sendt gaver og ”retter av blekksprut”. Videre hevder de at navngivingen fant sted enten på den syvende eller tiende dagen etter fødselen og da ble det invitert gjester.¹²³ Gilhus Seim og Vidèn tar forbehold om at det meste rundt ritualene etter fødselen er usikkert, men mener at det som er sikkert er at amfidromia var navnet på ritualet som ble utført når faren aksepterte et nyfødt barn som ble beholdt i hjemmet.¹²⁴

Om en da ser på Zaidman og Pantels forskning hevder de, som Gilhus Seim og Vidèn, at det var igjennom Amphidromia ritualet at barnet ble innlemmet i familieenheten. Dette hevder de også var tidspunktet når faren offisielt godkjente barnet. Videre avviker Zaidman og Pantel forskning noe fra Gilhus Seim og Vidèn sine funn. Zaidman og Pantel mener at Amphidromia

¹²⁰ Golden 2003:15

¹²¹ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:35

¹²² Gilhus, Seim og Vidèn 2009:35

¹²³ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:35

¹²⁴ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:35

kunne også av og til være tidspunktet hvor barnet ble navngitt.¹²⁵ Hvorfor barnet ikke fikk navn tidligere forklarer de med at under de sanitære forholdene som var i antikken var det svært sannsynlig at den nyfødte ikke ville overleve så lenge.¹²⁶

Hamilton peker på at det ikke bare er blant forskerne i dag det hersker forvirring rundt dette ritualet. Han viser blant annet til noe han kaller ”The lexical references” og Sudaen,¹²⁷ som er et bysantinsk-gresk oppslagsverk, et stort leksikon og ordbok fra 900-tallet, og viser at det er uenighet også her rundt hvilken dag hva skjedde. Det hele blir enda mer komplisert når en trekker med navngivingsdagen som angivelig fant sted enten syvende eller tiende dagen etter fødselen.¹²⁸ Han oppsummerer det hele slik:

In fact, the lexical sources agree on very little: when a child was born, someone ran around something on some day somewere.¹²⁹

Videre viser han at kildene fra den klassiske tiden gir et bedre bilde. I følge Platon i hans Theaetetus må man, etter en fødsel, løpe rundt med resultatet i en sirkel og undersøke om det er verd å oppfostre.¹³⁰ Hamilton antar her at det er moren og jordmoren som løper og at de løper rundt barnet.¹³¹ Dette kan en finne støtte for, som også Hamilton viser, i Euripides sin Electra¹³². Euripides ble født ca 485 og døde rundt 406 f.v.t. og var forfatter av tragedier og derfor er det også vanskelig å overføre episoder og handlinger direkte fra hans verk til dagliglivet. Men en kan finne gjenspeilinger av dagliglivet i hans verk. Aristoteles skriver også at barnet blir navngitt når det er en uke gammel. Dette er fordi han mener at flesteparten av dødsfallene blant så små barn skjer i løpet av den første uken og slikt sett vil det være lurt å vente en uke å se om barnet overlever.¹³³ Men en kan ikke være sikker på om det er Amphidromia Aristoteles mener.¹³⁴ Euripides sin Ion mener Hamilton ofte er blitt brukt i forbindelse med studie av Amphidromia ritualet, men han er usikker på om det burde bli tatt med. En grunn for å være skeptisk er beskrevet over, en annen er at Ion er halvt gud da hans

¹²⁵ Zaidman og Pantel 2007:64

¹²⁶ Zaidman og Pantel 2007:64

¹²⁷ Suda: Headword: Ἀμφιδρόμια

Adler number: alpha, 1722

Translated headword: Amphidromia http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?login=guest&enlogin=f68a91002d55ec7bf081a5181f1ab679&db=REAL&field=adlerhw_gr&sear chstr=alpha.1722 (Lastet ned 15.11.12)

¹²⁸ Hamilton 1984:243-245

¹²⁹ Hamilton 1984:245

¹³⁰ Pl. Tht. 160E -161A

¹³¹ Hamilton 1984:245-246

¹³² Hamilton 1984:246 og Eur. El. 651-660

¹³³ Arist. Hist. An. 588A 5-10

¹³⁴ Hamilton 1984:246

far er Apollon, og skuespillet gjenspeiler derfor ikke den menneskelige hverdagen. Passasjen forteller at Xuthus ofrer for den nyfødte Ion som nettopp har fått navn og snart skal ha en stor fest.¹³⁵ Dette kan likne mye på en forklaring av Amphidromia, men Hamiltons reservasjoner er at det finnes flere forskjellige former for offer og fester det kan være. Til slutt peker han på at det her er snakk om Ions første levedag og ikke den femte, syvende eller tiende. Det er en mann som ofrer og Ion har allerede fått navn.¹³⁶

Som oppsummering av dette mener Hamilton at de fleste kildene, både de leksikale som han kaller dem og de klassiske som blant annet Aristoteles, oppgir at selv om navngivingen skjedde på dag ti og Aphidromia på enten femte eller syvende ble de tenkt på som to deler av ett ritual.¹³⁷

Selve ritualet beskriver han med at det hele begynte med en privat fest, mest sannsynlig kun for kvinnene, der den nyfødte ble undersøkt ved at en løpte rundt, enten barnet eller noe annet med det. Det fortsatte med et offer og forberedelser til en fest som var på kvelden hvor flere deltok. Det var på denne festen barnet fikk navn.¹³⁸ Som også Hamilton viser til er de eneste dagene nevnt i de klassiske kildene den syvende og tiende. Han mener allikevel at den femte dagen ikke kun kan avvises som et senere påfunn, men at det kan ha vært en viktig dag i romerske fødselsritualer og det er her mulige misoppfattelser kan ha oppstått. En annen mulighet er at ritualet fant sted på forskjellige dager på grunn av forskjeller i tradisjoner fra sted til sted, eller at det var forskjellig dag for gutter og jenter.¹³⁹

Gilhus, Seim og Vidèn har drevet undersøkelser rundt “fødselshjelpere”. Gudinner som kunne hjelpe til eller hindre en fødsel. Det som er utfordrende med dette material er at det tar for seg Hellas som en samlet enhet og skiller ikke mellom bystater som Sparta og Athen.

Pomeroy hevder at mange kvinner laget takkoffer til Eileithyia som var fødselsgudinne. Hun viser også at klærne til kvinner som døde under fødsel ble ofret til Artemis i Bauron, siden hun var skytshelgen over kvinners livssyklus. I tillegg til dette mener hun det finnes flere

¹³⁵ Eur. Ion. 650-660

¹³⁶ Hamilton 1984:247

¹³⁷ Hamilton 1984:249

¹³⁸ Hamilton 1984:250 og Suda: Headword: Ἀμφιδρόμια

Adler number: alpha, 1722

Translated headword: Amphidromia http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?login=guest&enlogin=f68a91002d55ec7bf081a5181f1ab679&db=REAL&field=adlerhw_gr&searchstr=alpha,1722 (Lastet ned 15.11.12)

¹³⁹ Hamilton 1984:250

klassiske relieffer som mest sannsynlig er representasjoner av kvinner som døde under fødsel.¹⁴⁰

Gilhus, Seim og Vidèn mener at det var mulig å påkalle Hera og Artemis, eller en av dem når fødselen var i gang. Forskjellene mellom de to gudinnene hevder de er at Artemis var jomfrugudinnen som på tross av dette var gud for moderskapet. Dette blir forklart med at hun ved å ikke ta i bruk sin egen fruktbarhet samler hun den opp. Artemis var barn og unges beskytter og Lysizonos. Lysizonos 'løsner beltet' for kvinnen, både første gang hun hadde sex, og første gang hun fødte.¹⁴¹ Eileithyia blir ofte sett på som en egen gudinne, men blir også brukt om Hera og Artemis som et tilnavn.¹⁴²

Gilhus Seim og Vidèn viser videre at gudinnene i Hellas var litt spesielle da de mener det var uvanlig for en gudinne for fødsler og barn, å ikke være mor selv, slik som Artemis var. Ofte blir ikke Hera heller forbundet med at hun er mor selv. Hovedegenskapen hennes lå i at hun var gudinne i seg selv og ikke på det faktum at hun hadde barn. De legger til at "I hele Hellas var kourotrophos, egentlig en som nærer eller oppfostrer sønner, en betegnelse for modergudinnens nærende og pleiende funksjon." Dette mener de kan tolkes dit hen at fødselsgudinnene var nettopp dette fordi de hadde kunnskapen som var nødvendig og ikke på bakgrunn av biologisk eller sosial status. Fra dette trekker de da slutningen om at det å drive med fødselshjelp generelt var "mer av et yrke enn noe som kom 'naturlig' til kvinner gjennom deres egne fødsler og morsrolle."¹⁴³

Om de forskjellige gudinnene hevder Gilhus Seim og Vidèn at "i Hellas var Eileithyia en spesialisert fødselsgudinne". Hun er i dag kjent fra tilbake til minoisk tid, men hun er opprinnelig keltisk. Det finnes flere myter og i noen av mytene fortelles det at hun var datteren til Hera alene, og i andre var Zeus hennes far, men som regel var hun farløs. Dette mener Gilhus, Seim og Vidèn er med på å fremheve at bistand ved fødsler var kvinnes område.¹⁴⁴ Homer nevner også Eileithyia men, ifølge Gilhus, Seim og Vidèn, bruker han da flertallsformen eileithyiai. Dette kan, ifølge Gilhus Seim og Vidèn bety at "denne gudinnen

¹⁴⁰ Pomeroy 1976:84

¹⁴¹ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:91

¹⁴² Gilhus, Seim og Vidèn 2009:92

¹⁴³ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:91

¹⁴⁴ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:91-92

blir ansett mer som en funksjon enn en person, i alle fall at hennes personlighet var svakt utviklet.¹⁴⁵

Gilhus, Seim og Vidèn peker på det at en hadde mange ”guddommelige fødselshjelpere” med egne særtrekk muligens var fordi en fødsel var så farlig, så skremmende og en hendelse der en ikke på forhånd kunne si hva som ville skje og hvorfor. En fødsel kunne, som nevnt tidligere, ende fryktelig galt. Selv ikke om det gikk bra var barnets skjebne bestemt.¹⁴⁶

Som vi har sett var det ikke et ukjent faktum at det å føde var svært risikabelt. Gilhus, Seim og Vidèn viser til Brauron, som de peker ut som ”hovedsetet for Artemiskulten i Hellas” og hevder at det her ble ofret tøy når det hadde vært en særdeles uheldig fødsel der moren døde. Det var da hennes tøy som ble ofret. Dette mener Gilhus Seim og Vidèn kan skyldes at det var gudinnens vilje som førte til dødsfallet og at det i så fall ville tyde på at en tenkte seg at den døde hadde en form for gjeld til gudinnen som kunne betales med et slikt offer.¹⁴⁷ Det var ikke uvanlig for kvinner å dø under eller som følge av en fødsel. Gilhus Seim og Vidèn hevder at om det gikk galt, enten det var med mor, barn eller begge under en fødsel kunne dette bli sett på som at det var en skeivhet i forholdet mellom menneskene og deres guder. Dette gikk ikke over av seg selv men måtte rettes på av de som var involvert i fødselen. En måte å gjøre dette på, som vi har sett over, er å ofre tøy. Gilhus Seim og Vidèn nevner at en ofret tøy både når fødselen ikke gikk bra og for å takke for at en fødsel var gått bra.¹⁴⁸ En gruppe kvinner som var særs dårlig stilt allerede før fødselen startet var de ugifte mødrene. Dette hevder Gilhus, Seim og Vidèn på bakgrunn av at Artemis tross alt, var en jomfrugudinne som verdsatte kyskhet høyt og at hun derfor straffet denne gruppen kvinner ved å ”gi dem en hard fødsel”¹⁴⁹ Altså så kunne fødselsgudinnene ikke bare gi hjelp men også være et hinder for den fødende kvinnen.¹⁵⁰

4.3. Utsettelse og abort

As to exposing or rearing the children born, let there be a law that no deformed child shall be reared ; but on the ground of number of children, if the regular customs hinder any of those born being exposed, there must be a limit fixed to the procreation of offspring, and if any people have a child as a result of intercourse in contravention of these regulations, abortion

¹⁴⁵ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:92

¹⁴⁶ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:92

¹⁴⁷ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:93

¹⁴⁸ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:93

¹⁴⁹ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:93

¹⁵⁰ Gilhus, Seim og Vidèn 2009:94

must be practiced on it before it has developed sensation and life ; for the line between lawful and unlawful abortion will be marked by the fact of having sensation and being alive.¹⁵¹

I sitatet over gir Aristoteles en pekepinn på hva normen var når det gjaldt utsettelse og abort. Han ønsker en lov som forbyr en å oppfostre deformerte barn. Når det gjelder barnebegrensning etterlyser han en lov hvor det, i de tilfellene der det å sette ut barn ikke er sosialt akseptert, settes en begrensning på hvor mange barn en kan få. Aristoteles viser her at det å sette ut barn var sosialt akseptert, da det bare var i de tilfellene hvor det ikke var akseptert, behovet for en lov om barnebegrensning trengtes. Konsekvensene for de som brøt denne loven, hevder han, måtte være at de skulle sørge for en abort. Dette måtte skje før fosteret utviklet følelser og fikk liv, da grensen mellom en lovelig abort, og en ulovelig abort ville blitt markert ved om det skjedde før eller etter at fosteret utviklet følelser og fikk liv.

Det har, i følge Pomeroy, vært praktisert flere former for barnebegrensning enn dem Aristoteles har beskrevet over. Blant dem hun nevner er homoseksualitet, analt samleie, bruk av prostituerte og slaver sammen med en preferanse for seksuelt uaktive koner. Hun peker på at det er lite informasjon om prevansjonsmetoder brukt av kvinner i den klassiske perioden, men mener at en trygt kan gå ut ifra at de gamle velkjente metodene ble praktisert.¹⁵² Hun går ikke i detaljer om hva disse metodene er. Hun hevder også at abort ble praktisert på tross av at de som hadde tatt den Hippokratiske eden sverget å aldri utføre aborter.¹⁵³

Flacelière påpeker da også at abort faktisk ikke var forbudt ved lov, men hevder videre at en kvinne kun kunne få utført en abort om hun hadde sin manns velsignelse. Slavinner kunne heller ikke få utført aborter uten at eieren gav sitt samtykke. Flacelière hevder videre at det han kaller den religiøse samvittigheten var viktigere enn loven i dette tilfellet og han mener det er derfor Aristoteles mener en kan ta abort før fosteret har fått liv og følelse men ikke etter. Flacelière hevder videre at om en tar abort før det får liv og følelser blir en forurenset på samme måte som ved et vanlig dødsfall og renselsesprosessen blir som ved et vanlig dødsfall. Om en fremkaller abort på et senere tidspunkt er forurenningen den samme som ved vanlig fødsel og renselsesprosessen blir den samme som ved en vanlig fødsel, men at dette ikke er en norm som alle følger, men heller en religiøs følelse. Det er denne religiøse betenkeligheten som han mener gjorde at en ikke rett frem drepte et nyfødt barn, men en kunne overlate barnet til gudene og la det dø av seg selv ved å sette det ut og på den måten ikke gi barnet mat eller

¹⁵¹ Arist. Pol. VII. XIV. 1335b 10-27

¹⁵² I Norman E. Himes, *Medical History of Contraception*, del I og II kan en lese om disse prevansjonsmetodene.

¹⁵³ Pomeroy 1976:68-69

pleie. Han hevder at dette kunne de gjøre da det ikke hadde blitt tatt opp i familien gjennom ritualer og fått navn, da det var ved disse handlingene det fikk sin personlighet og ble anerkjent som et levende vesen. Om barnet blir borte før dette mener han det ikke vil fremkalde de følelsene en forbinder med at et barn dør.¹⁵⁴ Pomeroy hevder at skille mellom det å sette ut barn og det å ta abort var uklar da barnet ikke ble en del av familien før faren seremonielt hadde tatt det inn i familien.¹⁵⁵

Pomeroy hevder at gravplasser viser at spedbarnsdødeligheten var svært høy. Hun mener at i Athen i klassisk tid var dødeligheten så høy at den til en vis grad gjorde praksisen med barnemord overflødig.¹⁵⁶ Allikevel mener hun at det ble praktisert til en viss grad som en form for kontroll med befolkningsveksten i fredstider og at jentebabyer var mer utsatt for dette enn guttebabyer.¹⁵⁷ Dette begrunner hun med at ansvarlige fedre ikke tok på seg å oppfostre jenter om de ikke var sikre på å at de kunne bli passende gift.¹⁵⁸

Som vi har sett var det slik i Athen at om faren nektet å vedkjenne seg barnet ble det satt ut. Barnet ble da i følge Zaidman og Pantel plassert på et sted et godt stykke utenfor byens dyrkede land ”in what the Greeks considered to be wild space (agros, “open field”, was cognate with agrios meaning “wild”).”¹⁵⁹ Golden nøyer seg med å bemerke at: “Those refused were ”exposed,” put out in some public place.”¹⁶⁰ Dette er en praksis som vi videre skal se ikke var uvanlig i den greske antikken. Men at en fant denne formen for familieplanlegging vanskelig også i antikken hevder i hvert fall Zaidman og Pantel da de mener at foreldre ikke frivillig satte ut sine nyfødte og viser til at de som plasserte barnet i en steinkrukke slik at barnet var litt beskyttet mot dyr og vær. Foreldrene håpte sikkert på at barnet ville bli reddet og viser til myten om Oedipus som gir et eksempel på et utsatt barn som blir reddet.¹⁶¹

Pomeroy hevder at jenter regelmessig ble utsatt for utvelgelse og dermed også regelmessig ble satt ut i Athen. Dette mener hun de fleste lærde i dag enes om og hun grunngir denne praksisen med at det blant annet var dyrt å oppdra jenter på grunn av at disse etter hvert ville trenge medgift. Samtidig peker hun på at jenter/kvinner ikke ble satt pris på i det athenske

¹⁵⁴ Flacelière 1967:80

¹⁵⁵ Pomeroy 1976:69

¹⁵⁶ For mer om dette se A. Cameron, ”*The Exposure of Children and Greek Ethics*” og W. K. Lacey, *The Family in Classical Greece*.

¹⁵⁷ Pomeroy 1976:69

¹⁵⁸ Pomeroy 1976:62

¹⁵⁹ Zaidman og Pantel 2007:64

¹⁶⁰ Golden 2003:16-17

¹⁶¹ Zaidman og Pantel 2007:64 (Oedipus var og er, en mytologisk skikkelse som også opplever å bli satt ut som barn, men han overlever da det er andre som tar vare på ham. Soph. O.T. 1015-1180)

samfunn.¹⁶² Det var også slik at jentene flyttet ut fra familiehjemmet og inn til sin ektemanns hjem og dermed ikke var med på å ta vare på sine foreldre i deres alderdom, mens en sønn ville bli boende i familiehjemmet og eventuelt hente sin kone til seg. Slik kunne foreldre støtte seg til sønnen og hans familie i alderdommen. Golden peker på en annen faktor. En han kaller ”marriage-squeeze”.¹⁶³ Flere faktorer for at jenter oftere ble utsatt for praksisen med å bli satt ut Golden nevner er; praksisen med å eksportere athenske borgere til kolonier for på den måten å bli kvitt noe av overskuddet av, som oftest fattige, borgere. De store tapene av soldater i 460 årene og i den Peloponnesiske krigen førte til et flertall av jenter i den athenske befolkningen. Sultkatastrofen i 450årene og til slutt pesten hadde også som konsekvens at det ble et overskudd av jenter i forhold til gutter. Alle disse faktorene var potensielt med på å senke antallet mannlige borgere, eliminere mulige ektemenn, og slik kunne det ha blitt et overskudd av kvinner som ikke hadde mulighet til å gifte seg. Det han velger å fokusere på er derimot ”antagelsen om at alle athenere ønsket å gifte seg” og at de ønsket å gifte seg med andre athenere. Disse antagelsene forsvarer han ved å vise til ”Perikles’ citizenship-law of 451/0”¹⁶⁴ der kravet om at begge foreldrene til et barn måtte være athensk statsborger for at barnet skulle bli det er formulert.¹⁶⁵ Årsaken til at jenter oftere ble satt ut er altså i følge Golden det at det, av forskjellige grunner, var for få athenske menn som kunne gifte seg i forhold til antallet athenske jenter/kvinner. Patterson mener på den andre siden ikke bare at det er store problemer med Goldens fremstilling, men at dette problemet med ”marriage squeeze” var et ikke-eksisterende problem.¹⁶⁶

Pomeroy viser til den prostituerte Neaira som oppfostret tre barn,¹⁶⁷ men hevder allikevel at det er svært sannsynlig at skikken med å sette ut barn ble praktisert oftere blant prostituerte enn av gjennomsnittsfamilien i klassiske Athen. Hun hevder videre at disse kanskje ville hatt enn litt annen verdivurdering av kjønne enn resten av samfunnet, da en kunne oppdra jentene til å bli nye prostituerte. Hun peker også på at prostituerte kjøpte unge slavejenter og tok vare på jentebabyer som var blitt satt ut av andre.¹⁶⁸ Også disse ble trent opp til å bli

¹⁶² Pomeroy 2002:35-36

¹⁶³ Golden 1981:321

¹⁶⁴ Golden 1981:321

¹⁶⁵ Arist. Ath. Pol. 26.3

¹⁶⁶ Patterson 1985:109

¹⁶⁷ Dem. VI. Private orations. Theomnestus and Apollodorus against Neaera [1358] 38-39

¹⁶⁸ Dem. VI. Private orations. Theomnestus and Apollodorus against Neaera [1351] 18-20

prostituerte og jobbet på bordeller. Slik sikret de seg en inntekt også etter at en gjerne var blitt for gammel til å utføre yrket sitt selv.¹⁶⁹

Ifølge Pomeroy var det i teorien nok at hver familie bidro med en datter for å opprettholde befolkningen. Dette hevder hun da en ofte giftet seg flere ganger og slik kunne en kvinne gi barn til flere familier. En kunne også adoptere om en manglet mannlig arving. Det var ikke vanlig at jenter ble adoptert. Strengt tatt så var det kun nødvendig med en mannlig arving for å føre familien videre, men Pomeroy hevder også at det var vanlig å oppfostre flere, som en form for forsikring, om den ene sønnen skulle dø. Pomeroy peker på at den samme nødvendigheten for å oppfostre flere døtre ikke var tilstede da det var sønnene som førte familien videre, men hun viser til at det allikevel var familier der det fantes flere døtre. Et overskudd av menn ville ikke være en trussel mot konstant overbefolkning på samme måte som kvinner ville være det, da mange døde i kriger eller kunne emigrere.¹⁷⁰

Som Pomeroy også nevner er det viktig å merke seg at de antikke kildene ikke gir et fullstendig bilde av sin tid, men at de muligens kun nevner det som en fant viktig og guttebarna ble sett på som viktigere da. Pomeroy har studert statistikken over guttebarn v.s. jentebarn og hun finner da at det statistisk sett var langt flere guttebarn enn jentebarn, men hun legger, som vi ser under, to forbehold med dette resultatet.¹⁷¹

These statistics have some significance but cannot be taken at immediate face value, since Herodotus reported that Cleomenes died childless, leaving only a daughter, and in modern Greece, when a peasant with three sons and two daughters is asked how many children he has, he is likely to answer, "three".¹⁷²

I bystaten Sparta foregikk det, i følge Plutark, litt annerledes en i Athen.

Offspring was not reared at the will of the father, but was taken and carried by him to a place called Lesche, where the elders of the tribes officially examined the infant, and if it was well built and sturdy, they ordered the father to rear it, and assigned it one of the nine thousand lots of land; but if it was ill-born and deformed, they sent it to the so-called Apothetae, a chasm-like place at the foot of Mount Taygetus, in the conviction that the life of that which nature had not well equipped at the very beginning for health and strength, was of no advantage either to itself or the state. On the same principle, the women used to bathe their new-born babes not with water, but with wine, thus making a sort of test of their constitutions. For it is said that

¹⁶⁹ Pomeroy 1976:91 Dem. VI. Private orations. Theomnestus and Apollodorus against Neaera [1351] 18-20

¹⁷⁰ Pomeroy 1976:69

¹⁷¹ Pomeroy 1976:70

¹⁷² Pomeroy 1976:70

epileptic and sickly infants are thrown into convulsions by the strong wine and loose their senses, while the healthy ones are rather tempered by it, like steel, and given a firm habit of body.¹⁷³

Hvem var så disse eldre som tilsynelatende bestemte over liv og død? Om en skal følge den muntlige tradisjonen så mener man at bystaten Sparta ble dannet av en gruppe stammer.¹⁷⁴ En mulighet ville kanskje være å tenke seg at det var de eldste av den stammen faren stammet fra som tok avgjørelsen angående barnet. Gerousiaen var en forsamling av eldre menn på 60 år eller eldre. De som utgjorde gerousiaen var derfor resten av livet,¹⁷⁵ men de var satt sammen for å hjelpe til å styre bystaten og om de skulle sitte å dømme over alle nyfødte som ble født i Sparta ville dette tatt store mengder med tid. Så dette regner jeg som usannsynlig. Eforene var fem folkevalgte som ble valgt for ett år. Ingen kunne bli valgt mer enn en gang. Disse ble, sannsynligvis, valgt fra hele den spartanske borgermassen som var over tretti år.¹⁷⁶ Altså trengte ikke nødvendigvis eforene å være eldre. Også eforene var blitt valgt for å være med å styre bystaten, så igjen viser jeg til tidsargumentet. Forsamlingen ser jeg også på som et dårlig alternativ da det bestod av alle voksne spartanske menn over 20 år.¹⁷⁷ Altså var det ikke bare eldre medlemmer i forsamlingen. Det virker også upraktisk at så mange skal diskutere et barns skjebne og enes om resultatet. Derfor mener jeg at Plutarks råd av eldre mest sannsynlig var nettopp det. Et råd, satt sammen av de eldre i hver av de opprinnelige stammene som samlet utgjorde Sparta, og ikke noen av de institusjonene som ble opprettet for å styre bystaten. At en foretok en vurdering av spedbarna i Sparta slik som ble gjort i Athen er ikke usannsynlig. At noen spedbarn ble valgt bort er heller ikke usannsynlig da vi vet at dette forekom også i Athen og andre steder i antikken. Det at spartanerne drepte de spedbarna som ble valgt bort istedenfor å sette dem ut slik som var vanlig i Athen er muligens en overdrivelse fra Plutarks side. Som kjent så var jo ikke spartanerne ukjent med å spre historier om seg selv som gav et bilde av at de var mektigere og bedre, og da særlig som krigere, enn andre grekere. En del av dette, som vi kjenner som "the spartan mirage", kan ha vært at historien ble spredt om at spartanere ikke bare sorterte sine barn de drepte dem som ikke ble funnet gode nok. Dette ville da gi et bilde av at spartanerne var annerledes enn andre og at de var mer brutal enn andre og dermed mer fryktinngytende.

¹⁷³ Plut. Lyc. XVI 1-3

¹⁷⁴ Kennell 2010:30

¹⁷⁵ Jones 1967:17

¹⁷⁶ Jones 1967:26

¹⁷⁷ Jones 1967:20

Pomeroy viser til spartanernes bekymring når det kom til nedgangen i antall borgere og hun hevder at det er sannsynlig at de mente de trengte alle som kunne bære frem nye borgere og at dette da innebar at jentebabyer ikke ble utsatt for slik utvelgelse. Å praktisere utvelgelse blant guttebarna ville bare bety at den eventuelle moren hadde sløst bort ni måneder, mener Pomeroy og peker videre på at samfunnet ville bli spart kostnaden ved å oppdra en gutt som ikke ville komme staten og samfunnet til gode. Videre fremmer hun argumentet om at gutter som ikke besto inspeksjonen, ikke ville vokse opp og føre sine uønskede trekk videre.¹⁷⁸ Det naturlige spørsmålet blir da om alle jentebabyer, utenom de med opplagte og forkrøplende misdannelser, ble oppfostret, mens guttebarna ble utsatt for særdeles streng utvelgelse der alle som ikke besto vurderingen om de ville bli gode soldater ble forkastet.¹⁷⁹

Pomeroy mener at ut fra Plutarks beskrivelser kan en trekke den slutningen at jentebarn uten videre ble gitt til mødrene rett etter fødselen. Det virker i følge Pomeroy som at jenter ikke ble utsatt for slik offentlig granskning som guttene ble. Det virker heller ikke som om det var fedrene som bestemte om de skulle settes ut eller oppdras.¹⁸⁰

Som Plutark nevner ville kvinnene teste babyene ved å bade dem i vin, men han nevner ikke om dette var en del av den offisielle måten å evaluere nyfødte på. Han gir heller ikke noen forklaring på hva som skjedde med babyene etterpå. Pomeroy hevder her at det vil være logisk om de som ikke klarte denne testen ble sortert ut allerede her for om ikke: "then what was the point?"¹⁸¹

If the decision to expose apparent weaklings was up to the women, they would have exercised a power usually reserved for men in the Greco- Roman world.¹⁸²

En mulighet er at jentebabyene ble testet ved å bli badet i vin, da det å ukritisk oppdra alle jenter virker ulogisk all den tid spartanerne tilsynelatende var et folkeslag som var opptatt av å dyrke frem det beste. Det å bli vurdert av de eldre var dermed forbeholdt guttebabyene. På denne måten blir ikke vintesten overflødig, samtidig som at babyer av begge kjønn ble vurdert.

Pomeroy hevder at det er en viss fare for at det forekom forandringer i praksisen over tid som at private borgere bestemte om nyfødte var verdig livet eller ikke. Dette hadde jo som kjent

¹⁷⁸ Pomeroy 2002:35

¹⁷⁹ Pomeroy 2002:35-36

¹⁸⁰ Pomeroy 2002:36

¹⁸¹ Pomeroy 2002:36

¹⁸² Pomeroy 2002:36

vært ansvarsområdet til rådet av eldre. Faren til den nyfødte kan ha fulgt deres anbefalinger eller han kan ha tatt avgjørelsen selv uten å involvere rådet.¹⁸³

Konkluderende finner ikke Pomeroy noen indikasjoner på at det ble drevet systematisk utsortering av jentebabyer i Sparta som en ser i Athen. Hun mener dette kan settes i sammenheng med at det ikke var et pengesystem i Sparta og at kvinner kunne eie land og hevder at dette gjorde det lettere for familien å gi dem medgift.¹⁸⁴

Et annet poeng Pomeroy tar frem er at da spartanerne var kjent for å avle frem fine hunder og løpshester er det kanskje ikke så overraskende at de ser ut til å ha overført de samme prinsippene til mennesker. Som hun hevder, så ved å eliminere de ”svake” nyfødte guttene gav de den naturlige evolusjonen en dytt og ved å trene de guttene de oppdro så hardt sikret de seg de sterkeste overlevende og de fremtidige avkommene deres.

Patterson viser i sin artikkel at terminologien er viktig når en holder på med dette emnet.

Exposure, it should be emphasized, does not equal ”child-murder” in either language or practice. Greek writers used forms of *ekithêmi* (”expose, set out”) and related words (*apotithêmi, ekallô*) for the disposal of the newborn and distinguished this from *paidoktoneô* (”kill a child”) and the like.¹⁸⁵

Hun forklarer at forskjellen mellom det å sette ut og det å drepe et barn ligger i den sosiale posisjonen til barnet. Det å drepe, eller å forårsake døden til et barn før det var rituelt godkjent og tatt inn i familien (Amphidromia eller dekatê i Athen og vinbadet og fremvisningen for de eldre i Spartas tilfelle) var noe helt annet enn å gjøre det samme etter at dette ritualet hadde funnet sted. Hun hevder videre at det å sette ut barn var en handling som ikke rammet et offisielt medlem av familien men et foster som ikke enda hadde blitt et individ og fått en plass i familien.¹⁸⁶ Likevel krevde det å sette ut barn at man gjennomgikk en renselsesprosess etterpå. Denne prosessen hevder Patterson muligens var mye lik den man måtte igjennom etter en abort. Dette er fordi han mener begge handlingene gikk ut på å fjerne et foster. Hun påpeker videre at det krevde at man gjennomgikk en renselsesprosess ville ikke i seg selv bety at handlingen var moralsk forkastelig sett fra samfunnet, men prosessen for disse handlingene

¹⁸³ Pomeroy 2002:36

¹⁸⁴ Pomeroy 2002:36

¹⁸⁵ Patterson 1985:104-105

¹⁸⁶ Patterson 1985:105

var relativt lange kan kanskje tyde på at det ikke var noe en utførte med helt ren samvittighet.¹⁸⁷

Patterson deler så barna opp i kategorier. De deformerte barna mener hun ville vært i størst fare for å bli satt ut.¹⁸⁸ Deretter kommer de barna som er født utenfor ekteskap. Siden disse i praksis ikke hadde en far de offisielt tilhørte havnet de litt utenfor samfunnet. En kunne være heldig å bli tatt inn i en annen familieenhet, kanskje i sin mors familie. Men som Patterson peker på så var det strenge regler for arv i Athen og et uekte barn fikk ikke arve.¹⁸⁹ I Sparta har vi sett at en hadde egne ordninger som å dele konen sin med andre osv, for å få friskest og flest mulig barn. At en Spartansk kvinne fikk barn utenfor ekteskapet hadde dermed ikke de samme konsekvensene som for en athensk kvinne. Om en ugift spartansk kvinne fikk barn har jeg ikke noe materiale om. De sosiale konsekvensene for en ugift athensk mor var også en faktor, i følge Patterson, og kunne være strenge nok til å drive en til å sette ut sitt eget barn. Videre peker Patterson på at det var en kvinnekontrollert sfære å føde barn så det var mulig det fantes nettverk blant kvinner som kunne muliggjøre at en kvinnes uønskede barn ble gitt til en som ønsket barn men ikke kunne få.¹⁹⁰ Neste kategori er fattigdom eller, som Patterson skriver ”Too Many Mouths” som er ganske selvforklarende som at en ikke hadde mulighet til å skaffe mat og klær til flere barn og at en ikke hadde nok til at alle kunne klare seg på arven etter en.¹⁹¹ Til slutt tar hun for seg det at jentebarn var mer utsatt da disse, som vi har sett på før, var dyrere å oppfostre grunnet medgift.¹⁹²

4.4. Spedbarn

There were these seven girls who were purchased while they were small children by Nicaretê, who was the freedwoman of Charisius the Elean and the wife of his cook Hippias. She was skilled in recognizing the budding beauty of young girls and knew well how to bring them up and train them artfully ; for she made this her profession, and she got her livelihood from the girls. She called them by the name of daughters in order that, by giving out that they were free women, she might exact the largest fees from those who wished to enjoy them. When she had reaped the profit of the youthful

¹⁸⁷ Patterson 1985:106

¹⁸⁸ Patterson 1985:113

¹⁸⁹ Patterson 1985:115

¹⁹⁰ Patterson 1985:116

¹⁹¹ Patterson 1985:116-118

¹⁹² Patterson 1985:119

prime of each, she sold them, all seven, without omitting one – Anteia and Stratola and Aristocleia and Metaneira and Phila and Isthmias and this Nearea.¹⁹³

Demosthenes født ca 384, død ca 322 f.v.t., var en av antikkens største talere. Seksti taler, som tradisjonelt blir tillagt ham, er bevart, av dem er ikke alle ekte. Den talen som er sitert over er det sannsynligvis noen andre enn Demosthenes som har forfattet. Talen ble skrevet mellom 373 og 339 f.v.t. Nearea ble anklaget, i en offentlig rettssak for, selv om hun var en fremmed og ikke en athensk statsborger, å leve som ektefellen til Stephanus som var athensk borger. Dette var straffbart ved at kvinnen skulle bli solgt som slave og mannen ble bøtelagt. Talen er et bittert personangrep på Nearea og Stephanus.¹⁹⁴ På tross av dette finner vi en beskrivelse av hvordan barn, jentebarn i dette tilfellet, kunne bli solgt for å bli oppdratt og utnyttet som prostituerte. Opprinnelsen til Nearea er ikke kjent, men hun kan ha vært et utsatt barn som ble plukket opp og solgt til Nicaretê, som først utnyttet henne som prostituert og deretter solgte henne.

Threptos var, i følge Patterson, et spedbarn som var blitt satt ut, men så plukket opp og oppfostret av andre som vi ser et eksempel på i sitatet over. Men hun mener at det å ta til seg utsatte barn var vanligere på teatersenen enn i den antikke hverdagen.¹⁹⁵ Threptos var også et mytologisk fenomen som myten om Oedipus viser.¹⁹⁶

Patterson peker på et par trekk som var viktig i tilfeller der spedbarn ble *threptos*. Om barnet var heldig kunne det bli tatt inn og behandlet som en legitim arving.¹⁹⁷ De som ville bli de nye foreldrene var, i følge Patterson, mest sannsynlig uten egne barn, men mennesker som ønsker seg barn av forskjellige grunner. Dessverre så kunne også utfallet være negativt for barnet ved at det ble oppfostret til å bli slave eller slave prostituert som Neaera i eksempelet på begynnelsen av dette avsnittet.¹⁹⁸ Også Golden påpeker at utsatte barn som overlevde ofte endte opp med å bli foster opp som slaver og prostituerte.¹⁹⁹

Et viktig poeng Patterson også trekker frem er at *threptos* ikke blir solgt og at dette tyder på at det som spedbarn har en veldig lav verdi. Den som påtar seg å fostre opp et slikt barn ville som oftest gjøre det med tanke på å få igjen for sin investering når barnet ble større i form av

¹⁹³ Dem. VI. Private orations. Theomnestus and Apollodorus against Neaera [1351] 18-20

¹⁹⁴ Dem. VI. Private orations. Introduksjonen til: Theomnestus and Apollodorus against Neaera. S. 347-348

¹⁹⁵ Patterson 1985:121-122

¹⁹⁶ Soph. O.T. 1015-1180

¹⁹⁷ Patterson 1985:122

¹⁹⁸ Patterson 1985:122

¹⁹⁹ Golden 2003:19

at det utførte arbeid.²⁰⁰ Slikt sett er tilfellet med Neaera og hennes ”søstre” litt annerledes og viser at en også kjøpte og solgte barn.

Yet in the eyes of the wise I did well to honour you; for never, had children of whom I was the mother or had my husband perished and been mouldering there, would I have taken on myself this task, in defiance of the citizens. In virtue of what law do I say this? If my husband had died, I could have had another, and a child by another man, if I had lost the first, but with my mother and my father in Hades below I could never have another brother.²⁰¹

Sophocles som levde ca. 497/6 til ca 406/5 f.v.t., skrev tragedie skuespill. Ett av hans verk var Antigone, skrevet på begynnelsen av 440-tallet f.v.t. hvor vi i hennes nest siste tale, sitert over, finner at hun forklarer hvorfor hun er villig til å dø for sin bror, men ikke for sin ektemann eller sitt eget barns skyld.

Pomeroy hevder at, selv om denne talen er en oppdiktet tale i et skuespill, ser man det som ytterst merkelig, at noen kunne velge en bror over ens eget barn. Allikevel hevder hun den viser et valg som hun mener ikke ville vært merkelig i Athen i klassisk tid. Dette hevder hun da hun mener en mor umulig kan ha vært så knyttet til sine barn som en ideelt sett skal være i dag. Den naturlige dødeligheten til små barn, mener hun, var så høy at mødrene med vilje unngikk å danne sterke bånd med sine små. I tillegg til dette viser hun til at det var et patriarkalsk samfunn der barna tilhørte faren og ikke moren. Faren bestemte om barnet skulle fostres opp og han beholdt barna om ekteskapet ble oppløst, mens hun gikk tilbake til å være under farens beskyttelse og makt. Om faren hennes var død ville broren hennes tre i hans sted og slikt sett blir forholdet, som Pomeroy påpeker, mellom bror og søster særdeles viktig.²⁰²

Hos Connolly står det at fattige kvinner ikke hadde noe valg men måtte ta seg av sine egne barn. De med mer midler derimot kunne gjerne ha to til tre slaver hvor den ene gjerne var en erfaren amme. Dette ville i følge Connolly være veldig arbeidsbesparende for mødrene da barnet mest sannsynlig ble ammet av ammen.²⁰³ Athenske vasemalerier viser babyer plassert i en form for stol som var litt høyere. Connolly viser til et eksemplar av en slik stol som ble funnet under ”the Agora excavations”. Denne var laget av terrakotta og hadde et hull midt i setet slik at man kunne sette en potte under. Dette var særdeles praktisk da bleier, i følge

²⁰⁰ Patterson 1985:122

²⁰¹ Soph. II Ant. 900-915

²⁰² Pomeroy 1976:100-101

²⁰³ Connolly 1998:32

Connolly ikke ble brukt.²⁰⁴ Connolly fortsetter med å påpeke at nyfødte barn ble svøpt. Altså surret inn i et stykke lin for å begrense bevegelsene.²⁰⁵

Igjen i følge Connolly vet man at mødre lærte barna sine barnerim og om hun var utdannet ville hun kanskje lese fortellinger sånn som Aesop's fabler til barnet sitt. Dette hevder Connolly på bakgrunn av at Socrates fremdeles husket disse i fengselet rett før han ble henrettet.²⁰⁶

Leker er også blitt funnet under utgravninger. Eksempler på dette er rangler og baller som var særdeles populære. Vasemalerier viser også at barn leker i vogner eller lekestridsvogner. Det er også funnet mange dukker. De var som regel laget av terrakotta. Dette kan da være fordi det er lettere at terrakotta enn for eksempel tre eller tøydukker overlever. Connolly påpeker at også disse var mest sannsynlig veldig vanlig.²⁰⁷

Connolly hevder også at etter hvert som barna vokste til ville de lære seg forskjellige spill som eksempelvis "knucklebones" og terning så vel som lagspill som kan ha lignet på for eksempel hockey.²⁰⁸

Flacelière viser til bilder på krukker og liknende og hevder at vuggene til de små som oftest er fremstilt som vidjekurver eller et dypt trefat. Han mener at det å vugge barna og å synge vuggesanger til dem var vanlig og hevder at Platon sammenlignet dette med kombinasjonen av dans og musikk som ble brukt for å helbrede syke eller besatte.²⁰⁹ Flacelière mener også at antikkens mødre som oftest ammet sine egne barn²¹⁰ men at man i familier som tilhørte de høyere sosiale lagene var det mer vanlig med ammer. Denne ammen var som regel enten en slavinne men kunne også være en fri kvinne som tilhørte de lavere sosiale lagene.²¹¹

Aristoteles mener at å velge oppdragelsesmetode er avgjørende for utviklingen av kroppens kraft. Ved å studere, som han sier, "de andre dyrene" og raser som legger vekt på å gjøre kroppen vant til militær trening og at barns kropp har best av en diett bestående av mest

²⁰⁴ Connolly 1998:33

²⁰⁵ Connolly 1998:32

²⁰⁶ Connolly 1998:33 og Pl. Ap. 41A- D

²⁰⁷ Connolly 1998:33

²⁰⁸ Connolly 1998:33

²⁰⁹ Pl. Laws VII, 790 D-E

²¹⁰ Flacelière 1967:89

²¹¹ Flacelière 1967:89

mulig melk. Vin derimot er ikke gunstig å gi for mye av til barn hevder Aristoteles og grunngir dette med alle sykdommene som vinen forårsaker.²¹²

Bevegelse er det neste Aristoteles ser på og konkluderer med at det beste er å utsette barnet for så mange bevegelser som er praktisk med barn i den alderen. Han peker på at for å hindre lemmene til nyfødte fra å bli misformet på grunn av at de er så myke, vet han om at ”mekaniske apparater” blir brukt av andre raser for å hindre de nyfødte kroppene fra å bli vridd.²¹³

Aristoteles mener også at det ville være gunstig, både for helsen og for senere militærtjeneste, om man fra tidlig barndom blir vant til kulde. Her viser han også til ”mange ikke-grekere” der det er vanlig å vaske barna ved fødselen ved å dyppe dem i en kald elv. Andre igjen, og her oppgir han kelterne som eksempel, holder barna bare sparsomt tildekket. Aristoteles hevder dette blir gjort fordi det er bedre å venne dem til dette helt fra begynnelsen enn å ha en gradvis tilvenning til å tåle kulde på et barn som er vant til å ha det varmt. Derfor mener han det vil være til det beste å oppdra et barn slik som beskrevet, eller lignende.²¹⁴

Neste periode etter dette oppgir Aristoteles til å være frem til fem års alderen. I denne perioden er det fremdeles for tidlig å forvente at barnet skal studere noe eller utføre noe arbeid da dette kunne hindre veksten. Dette tatt i betraktning skulle en allikevel tillate nok bevegelse til at en unngikk at kroppen ble helt stillesittende. Slik aktivitet skulle i følge Aristoteles oppnås gjennom forskjellige aktiviteter, spesielt leker. Men det var viktig at lekene måtte være passende aktiviteter for frie menn, ikke arbeidskrevende eller udisiplinerte.²¹⁵

Når det gjelder spørsmålet om hvilke historier og fortellinger en burde fortelle til barn i denne alderen burde være en sak for offentlige oppnevnte personer ”Children’s Tutors” for alle slike historier skulle være av en slik karakter at de var med å forberedte barnet for resten av livet. Derfor skulle de fleste leker i barndommen være imitasjoner av seriøse yrker for senere i livet.²¹⁶

Aristoteles peker på at i Platons *Lovene*,²¹⁷ finner en forslag om forbud mot å tillate barn å få gråteanfallet. Dette mener Aristoteles er feil da det å gråte kraftig fører til vekst da det er en

²¹² Arist. Pol. VII. 1336a XV 3-10

²¹³ Arist. Pol. VII. XV. 1336a 10-15

²¹⁴ Arist. Pol. VII. XV. 1336a 15-25

²¹⁵ Arist. Pol. VII. XV. 1336a 23-31

²¹⁶ Arist. Pol. VII. XV. 1336a 31-35

²¹⁷ Pl. Laws VII. 792 A-D.

form for trening for kroppen. Dette forklarer han med at det å holde pusten gir ekstra styrke under tungt arbeid og mener det vil ha samme effekten for et barn som bruker pusten voldsomt ved gråting.²¹⁸

”The Tutors”, som Aristoteles kaller dem, mener han også må overvåke barnas fritidsaktiviteter, da det var viktig at de ikke hadde mer enn høyst nødvendig med slavene å gjøre. Dette grunngir han med at barn i denne alderen og opp til de er syv år gamle nødvendigvis må oppdras i hjemme. Det er i følge Aristoteles rimelig å anta at barna kan tilegne seg fordommer gjennom det de hører og ser, selv i denne alderen. Derfor ville det vært gunstig om den som skrev loven forbød uanstendig prat da dette lett kunne føre til uanstendige handlinger, spesielt hos de unge. De som ble funnet skyldig i slikt snakk burde da også få sin passende straff. På samme måte mener Aristoteles at en burde forby uanstendige bilder og at de yngste måtte forbys adgang til komedier og Dionysos festivaler der ”Iambic” vers, som i følge Aristoteles ofte kunne være fornærmende og uanstendige,²¹⁹ ble gjengitt da de unge fremdeles kunne formes. Ikke før de hadde blitt gamle nok, skikkelig utdannet og opparbeidet seg immunitet mot slike uanstendige ting kunne de få adgang.²²⁰

(.....); and this happens alike in regard to our dealings with people and to our dealings with things – all that comes first we like better. On this account we ought to make all base things unfamiliar to the young, and especially those that involve either depravity or malignity.²²¹

Plutark hevder at i Sparta badet man de nyfødte i vin og ikke i kaldt vann slik Aristoteles hevdet var best. Grunnen Plutark gir for at en gjorde dette var at svakelige og syke babyer ville få kramper og slik vise at de var svakere, mens de friske barna bare ville bli gjort sterkere av dette noe spesielle badet. Etter denne første testen hevder han at de ble godt ivaretatt da deres pleiere viste stor omsorg og kunnskap. Plutark hevder også at spartanske babyer vokste opp uten å bli pakket inn i svøpebånd. De var derfor frie til å bevege kroppen, armer og ben og fikk slik utvikle seg fritt. De ble lært å være tilfredse, lykkelige og ikke kresne i matveien. De var ikke mørkeredde, eller redd for å være alene. De var heller ikke “given to contemptible peevishness and whimpering. This is the reason why foreigners sometimes bought Spartan nurses for their children.”²²²

²¹⁸ Arist. Pol. VII. XV. 1336a 34-40

²¹⁹ Arist. Pol. VII, XV. Note b til linje 9-11

²²⁰ Arist. Pol. VII. XV. 1336a 40-41 1336b 1-25

²²¹ Arist. Pol. VII. XV. 1336b 30-36

²²² Plut. Lyc. XVI 1-4

Men, som Golden peker på, så er det ikke sikkert at spedbarn ble svøpt andre steder heller og viser til drikkekarene som blir assosiert med den athenske festivalen Anthesteria, der barna vanligvis er avbildet uten klær. Gravrelieffer fra klassisk tid viser dog barn som er svøpt, men dette hevder han like gjerne kan være at barna er blitt pakket inn i tepper heller enn svøpt.²²³

Xenofon roser spartanerne for å gi jentene like god, om ikke bedre, næring enn guttene da dette var uvanlig blant resten av grekerne.²²⁴

De spartanske barna, som ble født før faren var fylt tretti og kunne bo hjemme, ble da altså tatt hånd om av kvinner uten så mye innblanding fra mannen. Hun oppdro barna og styrte husholdet uten så alt for mye innblanding fra mannens side.²²⁵

Det er gjerne lett å da tenke seg at spartanerne var særdeles lite knyttet til barna sine. Spesielt når en tenker på Plutarks beskrivelse av hvordan de iskaldt valgte ut hvem av de nyfødte som skulle få leve og resten kastet de, i døden. Et lite tegn på at dette ikke stemmer finner vi i Plutarks *Sayings of Spartans* hvor han forteller at:

He (Agesilaus) was unusually fond of children, and it is said that at home he used to mount astride a stick as a hobby-horse and play with his children when they were little. But when he was seen thus by one of his friends, he begged the man to tell nobody before he had children of his own.²²⁶

Dette vil jeg påstå er et sterkt tegn på at en var glad i sine barn selv om dette ikke var noe en følte trang til å dele med omverden. Selv om det her er snakk om en person som helst ikke vil at andre skal vite om denne spesielle episoden, ber han vennen om å ikke fortelle det til noen. Han ber ham ikke fortelle det til noen før han har fått egne barn, noe som tyder på at Agesilaus regnet med at også vennen ville ønske slike stunder med sine barn og da ikke snakke om Agesilaus øyeblikk med sine barn. Dette mener jeg kan tolkes dit hen at selv om en utad skulle fremstå som en tøff kriger uten bånd som kunne holde en fra å slåss for sitt Sparta, var det i litt annerledes innenfor familiens private sfære. Kanskje dette har vært en del av det beryktede "spartan mirage", der de spartanske mennene ble fremstilt i et idealbilde som tøffe og dyktige krigere, og der bilde av dem som omtenksomme og kjærlige fedre måtte hemmeligholdes da dette ikke ville styrke dette idealbilde, men heller virke motsatt av det?

²²³ Golden 1990 :17

²²⁴ Xen. Lac. Pol. I. 3-4 for jenters diett og Xen. Lac. Pol. II. 5 for gutters diett

²²⁵ Pomeroy 2002:44

²²⁶ Plut. Mor. III. Sayings of Spartans. 213E. 70 og i Plut. Ages. XXV 5

4.5. Oppsummering

Om en oppsummerer det vi har hittil ser vi at det er vesentlig forskjell på hvordan en tenkte og behandlet/la til rette for blivende foreldre i Sparta og Athen. Spartanerne la stor vekt på at de blivende mødrenes helse og fysiske form var best mulig, så vel som at fedrene var gode spartanere og ikke feige eller plaget av andre skavanker. Det var også viktig at begge foreldrene var spartanere. Ellers blir det lagt stor vekt på at det fantes en likhet blant spartanerne og Plutark hevder at det ikke fantes utroskap blant spartanerne. Han viser også til en del ordninger som skulle sikre muligheten for alle spartanere som var verdig, og villig, til å produsere avkom. Om det var et samfunn der alle stilte likt blir sett nærmere på senere, men allerede nå kan vi ane at det kanskje ikke var helt slik. Helotene utgjorde en gruppe som definitivt ikke ble regnet som likeverdige med spartanerne. Det samme gjaldt Perioiciene og til og med blant spartanerne selv må det ha vært en form for skille mellom enkelte grupper da enkelte utmerket seg som gode borgere mens andre kunne bli stemplet som feige og måtte betale samfunnets pris for det, sammen med resten av sin familie. Andre skiller vil det bli sett nærmere på senere. Som en rød tråd ser vi at det blir lagt mye tanke og energi i det å få friske og flest mulig barn. Hele samfunnet er opptatt av og preget av dette. Hos athenerne blir det lagt større vekt på at begge foreldrene er statsborgere fra omtrentlig samme samfunnslag og at barnet ikke er blitt til utenfor ekteskapet. Den athenske kvinnen ble ikke styrt eller observert og bedømt som i Sparta. Hun skulle helst ikke synes eller høres. Dette er en markant forskjell til Sparta. I Athen er det tydeligere sosiale lag i samfunnet, men også disse er tema litt senere. Det som er likt i de to bystatene er at det blir lagt vekt på at det ikke bare er viktig for sin egen del å produsere barn, men at det er en plikt ovenfor resten av samfunnet en levde i. Slik blir det lagt press fra samfunnet på enkeltindividene. I Sparta er en konstant mangel på spartanere en stor faktor. Også i Athen er mangel på athenske borgere en stor faktor i dette presset. Men en frykter også for overbefolkning i fredstider i Athen. Slik sett er det helt tydelig at spartanerne føler et større behov for befolkningsøkning da de i utgangspunktet var færre og levde under konstant frykt for at Helotene, som var flere enn dem, skulle gjøre opprør. Det som kanskje er kommet tydeligst frem er at det å få barn er viktig i begge bystatene, men i Sparta er samfunnet innrettet mot dette ikke bare fra familien og press fra samfunnsnormer, men det vies såpass oppmerksomhet at staten selv går aktivt inn for å styrke mødrene. I tillegg til dette viser de noe spesielle ordningene, både den statsstyrte treningen av unge jenter og ordningene innenfor ekteskapet som gjorde det mulig å avle barn med andre enn ektemannen. Dette var viktig og en prioritert del av det spartanske liv i større grad enn det var i Athen.

Når vi så beveget oss videre over i temaet fødsel er det enkelte ting som blir veldig tydelig. Det var ekstremt farlig å føde barn i den antikke verden. Enten en var spartaner eller atener, uansett hvilke samfunnslag en kom fra, sto livet i fare hver eneste gang. Om det ble problemer, ble det tilkaldt en jordmor og i noen tilfeller også en lege, selv om det kan diskuteres om sistnevnte gjorde noen egentlig nytte for seg. Som det kommer tydelig frem over, er dette et område som det er særdeles vanskelig å gi noen helhetlig rapport om. Mye av grunnen til dette mener jeg må ligge i at dette er noe som skjer med kvinner, i ”kvinnenes verden”, og som kjent er det ikke mye som har overlevd frem til i dag fra kvinnene selv i denne perioden. De fleste kildene er skrevet av menn og disse hadde som regel ikke adgang til selve fødselen. Sett i lys av dette er det egentlig forbausende mye vi kan si noe om, slik som at vi vet om de forskjellige ritualene Connolly nevner. På den andre siden igjen er det da heller ikke forbausende når en blir uenige om detaljene i et ritual som i forvirringen rundt når Amphidromia fant sted, når ble barnet navngitt og hvem deltok. Noe annet som har vært særdeles merkbart er hvor mye mer en finner om den Athenske måten å takle fødsler på enn den spartanske. Det vi kan konkludere med er at det var farlig for alle kvinner. I begge bystatene ville kvinnene undersøke babyen for skavanker og synlige ”feil”. I Sparta ved vinbadet og i Athen ved kvinnefesten rett etter fødselen som en del av Amphidromia som Hamilton pekte på. I Athen var det familieoverhodet, alltid en mann, som bestemte om barnet skulle fostres opp, mens det i Sparta var et råd av eldre. Om en skal tro Plutark ble de barna som ikke ble godkjent i Sparta kastet i døden, mens det i Athen ville blitt satt ut. Siden det kun er Plutark som nevner det at Spartanerne kastet sine bortvalgte barn i døden, kan dette muligens være en overdrivelse, en dramatisering og videreføring av det Spartanske bilde av at de var mer hardhudet og hensynsløse enn andre grekere. Det er mulig at barn som ble valgt bort i Sparta møtte en skjebne som lignet mer på den som ventet slike barn i Athen. Det at spartanerne skulle ha oppfostret alle barna sine synes jeg er så usannsynlig da dette ikke var normen ellers i Hellas at alternativet som nettopp er blitt nevnt virker mer sannsynlig. Enten ville barnet da dø av sult og kulde, eller det kunne bli plukket opp av andre med forskjellige resultater for barnet.

Det å velge bort barn i Sparta blir forklart med at de sykelige og svake ikke ville overleve eller ha et godt liv om de, mot formodning fikk leve. Derfor var det best å hjelpe naturen på vei, dette ville hjelpe på utviklingen av bedre spartanere i det lange løp. I Athen var det å sette ut barn brukt på nesten samme måte, da de som sto i størst fare for å bli satt ut var de som var tydelig vanskapt eller sykkelig. Men det ble også brukt som en måte å kontrollere antallet barn

på. Det Patterson viser er at det blir regnet som drap om en tar livet til et barn som er tatt opp i familieenheten gjennom Amphidromiaritualet, mens om en lar det dø før ritualet det ikke blir sett på som drap på samme måte da det er gjennom dette ritualet barnet får sin identitet og personlighet. Noe liknende vet en ikke om fra Sparta, men det betyr ikke nødvendigvis at det ikke fantes et slikt ritual. Også når religion har vært tema her viser noe av det samme seg. En skjærer gjerne hele Hellas under en kam og legger ikke mye vekt på lokale forskjeller. Fra Athen er kildesituasjonen relativt god og en kan kontrollere at det meste stemmer. For Sparta er ikke situasjonen den samme. Det en vet gjennom litteraturen er at spartanerne var religiøse.

But even in its secularized form a key religious dimension remained, reminding us of Herodotus' (5.63.2, 9.7) acute perception that the Spartans were quite the most religiously driven of all Greek societies known to him.²²⁷

Parker hevder da også at den eksentrisiteten som spartanerne ble oppfattet som å ha kort sagt bestod i, “merely to believe with unusual seriousness what other Greeks believed too”.²²⁸ På bakgrunn av dette vil jeg påstå at det ville være merkelig om ikke spartanerne fulgte i hvert fall noen religiøse ritualer, slik som dem som er nevnt for hele Hellas over. En kan kanskje tenke seg at de ville hatt sin egen lokale vri på dem, men dog. Å forklare dem noe nærmere ville, fra min side, blitt gjetninger.

Spedbarna som blir tatt opp i familiene blir tatt godt vare på og vernet om. Igjen har en flere kilder til det athenske livet og det har vært funnet spennende ting som viser at en sang og fortalte historier til barna, vugger, leker og stoler er også blant funnene og tyder på at spedbarnstiden ikke var svært forskjellig fra hva spedbarnstiden er i dag. En forskjell er imidlertid praksisen med å svøpe barna slik at de ikke fikk beveget seg. Det er ikke sikkert at dette ble praktisert, og om det ble det, kan det ha blitt praktisert i perioder og ikke nødvendigvis hele tiden. Men om en ser til Sparta er en av de få tingene som har overlevd til oss om denne perioden at spartanerne var dyktige med spedbarn. De svøpte ikke barna men lot dem bevege seg samtidig som de gjorde dem trygge. Kostholdet var de også nøye med i Sparta og i motsetning til Athen fikk jentene like god næring som guttene.

Alt i alt ser det ut til at det å være et av spedbarna som ble valgt ut til å bli en del av familien i antikken, kunne være en god og trygg opplevelse. Det finnes flere tegn på at en virkelig var glad i og brydde seg om barna sine selv om en også finner tegn på det motsatte. Dette kan

²²⁷ Bradley og Cartledge 2011:85

²²⁸ Parker 2002:172

skyldes de tøffe forholdene som den høye dødeligheten blant de små. Selv om det var tilfeller der en opplevde det motsatte og da særlig om en ble satt ut. Men dette var selvfølgelig for de barna født inn i de øvre samfunnslag. Sosiale forskjeller fantes det både i Sparta og Athen selv om de ikke har vært i fokus enda. Noen av temaene her som for eksempel selve fødsel ville være det samme for alle. Sosiale forskjeller vil bli sett nærmere på i et senere kapittel.

5. Utdannelsessystemets rammer

“We are also superior to our opponents in our system of training for warfare, and this in the following respects. In the first place, we throw our city open to all the world and we never by exclusion acts debar any one from learning or seeing anything which an enemy might profit by observing if it were not kept from his sight; for we place our dependence, not so much upon prearranged devices to deceive, as upon the courage which springs from our own souls when we are called to action. And again, in the matter of education, whereas they from early childhood by a laborious discipline make pursuit of manly courage, we with our unrestricted mode of life are none the less ready to meet any equality of hazard. And here is the proof: When the Lacedaemonians invade our territory they do not come alone but bring all their confederates with them, whereas we, going by ourselves against our neighbours’ territory, generally have no difficulty, though fighting on foreign soil against men who are defending their own homes, in overcoming them in battle. And in fact our united forces no enemy has ever yet met, not only because we are constantly attending to the needs of our navy, but also because on land we send our troops on many enterprises; but if they by chance engage with a division of our forces and defeat a few of us, they boast that they have repulsed us all, and if the victory is ours, they claim that they have been beaten by us all. If, then, by taking our ease rather than by laborious training and depending on a courage which springs more from manner of life than compulsion of laws, we are ready to meet dangers, the gain is all ours, in that we do not borrow trouble by anticipating miseries which are not yet at hand, and when we come to test we show ourselves fully as brave as those who are always toiling; and so our city is worthy of admiration in these respects, as well as in others.”²²⁹

Sitatet over er en del av Thukydides gjengivelse av Perikles gravtale. Denne gravtalen var over de første av de athenske soldatene som falt under den peloponnesiske krig. Athen kjemper i denne krigen mot spartanerne som hadde et solid rykte for å være særdeles dyktige soldater. Dette i tillegg til spartanernes vane med å holde seg og sitt for seg selv, førte til en oppfatning om at de var annerledes og ryktene gikk om at de baserte hele sitt samfunn rundt det militære. Det er dermed lett å forestille seg at athenerne muligens kunne føle seg underlegne. Om en da tar Thukydides gjengivelse av denne talen som, i hvert fall noenlunde, korrekt ser vi at Perikles bygger på disse forestillingene som allerede fantes i samfunnet om spartanerne, og setter dem opp mot athenske motstykker. Eksempler på dette er, som vi ser i sitatet over, at mens spartanerne lukket seg inne og stengte andre ute, var Athen åpen for alle. Mens spartanerne må trene fra de er små for å oppnå mannlig mot, er athenerne like forberedt på å møte farer uten denne treningen. Perikles bruker her anledningen for å styrke athenernes moral i den videre krigen, ved å fremheve denne oppfatningen om at spartanerne førte et liv

²²⁹ Thuc. 2. XXXIX 1-XL

som utelukkende, helt fra de var små, dreide seg om å trene til krig og sammenlikner det med athenernes frie liv, som allikevel gjør dem i stand til å kjempe tappert og at dette er til athenernes fordel. Som Cartledge peker på og som vi nå har sett, så var ikke den spartanske og den athenske utdannelsen bare vidt forskjellige, men de ble sett på som rake motsetninger til hverandre.²³⁰ Videre hevder Cartledge at Athen var en eksepsjonell by, blant annet på grunn av den demokratiske levemåten. Men dennes mangel på et ordentlig, statlig, utdannelsessystem var et trekk Athen delte med de fleste greske byer i klassisk tid.²³¹ Dette er et aspekt ved samfunnet hvor Sparta fremstår som noe spesielt da den generelle oppfatningen gjerne har vært at utdannelsen i Sparta ikke bare var statsstyrt, men også konsentrert rundt militære formål.

5.1. Når begynte en på utdannelsen?

In the other Greek states parents who profess to give their sons the best education place their boys under the care and control of a moral tutor as soon as they can understand what is said to them, and send them to a school to learn letters, music and the exercises of the wrestling-ground.²³²

Som vi ser i utdraget over så oppgir ikke Xenofon noen spesifikke aldre i sin tekst, men hevder at de andre grekerne, ikke spartanerne, sender sine barn på skole ”as soon as they can understand what is said to them”. Dette kan jo tolkes dit hen at greske barn, med unntak av spartanske barn, ble sendt på skole relativt tidlig da en begynner å snakke i 2-3 års alderen. En mulighet er at Xenofon har overdrevet noe for å understreke forskjeller mellom Spartanerne og andre grekere. Det er også tydelig to ledd i dette utdraget. Det første som hevder at foreldre som hevdet at de gav sine sønner den beste utdannelsen, plasserte dem hos en moralsk veileder, slik at denne kunne ha oppsyn og kontroll på dem. En mulighet er at det her er snakk om en *paidagogoslave*. For i neste ledd leser vi: *og de sendte dem på skolen for å lære bokstaver, musikk og bryting*. Xenofon sier ikke at disse to hendelsene inntraff samtidig.

Kennell påpeker også at dette utdraget gir inntrykk av at: “the poor things were barely out of swaddling clothes, rather than seven years old, the usual age at which education began.”²³³

Kennell mener at det at Xenofon ikke er tydeligere her, på det som kunne ha vært et eksempel på det unike med det spartanske, er en sterk indikasjon på at spartanerne begynte på sin

²³⁰ Cartledge 2001:80

²³¹ Cartledge 2001:80-81

²³² Xen. Lac. Pol. II. 1-2

²³³ Kennell 1995:117

utdannelse ved samme alder som andre greske barn. Dette finner han også støtte for hos Plutark²³⁴

Cartledge hevder også at gutter, spartanske og athenske, normalt sett begynte på utdannelsen når de var syv år, men for de athenske guttene kunne utdannelsen starte tidligere om de kom fra en rik familie.²³⁵

Ducat viser også til det faktum at Xenofon faktisk aldri nevner noen spesifikk alder for når en begynte på utdannelsen, og hevder at det å tolke hans taushet dit hen at barna begynte som andre greske barn, når de var rundt seks/syv år, som Kennell og Cartledge gjør, er vanlig praksis. Også Ducat viser her til at Plutark oppgir alderen til å være 7 år, eller etter den syvende bursdagen og slikt sett i det åttende året.²³⁶ Ducat hevder derfor at Xenofons antydende alder generelt sett blir akseptert. Som en kan se hos Kennell,²³⁷ og som Ducat peker på, så skaper ofte Xenofons valg av metode for å beskrive tiden for når utdannelsen begynte i andre byer, Ducat mener at det her er overveiende sannsynlig Athen Xenofon mener, en viss frustrasjon.²³⁸

Grunnlaget for denne frustrasjonen ligger, som også Ducat peker på, i ordlyden i sitatet over. ”Så snart som de er i stand til å forstå hva en sier til dem”, antyder som vi har sett, en alder på 2 til 3 år. Men det virker særdeles usannsynlig at det var dette Xenofon mente. Ducats tolkning av denne setningen er at Xenofon har overdrevet som en retorisk effekt for å understreke hvor fort ”de andre grekerne” leverer fra seg ansvaret for egne barn. Å forstå hva en blir fortalt kan, i følge Ducat, også vise til en alder da en ikke bare var i stand til å forstå enkle dagligdagse fraser og kommandoer, men det kunne være å forstå en leksjon i et mer abstrakt emne. Dette hevder Ducat ville stemme overens med den alderen der greske barn vanligvis begynte på utdannelsen sin, rundt syv år. Ducat peker på at et annet problem er at denne setningen kan antyde at spartanske barn begynte på utdannelsen sin senere enn det som var vanlig andre steder. Et forslag Ducat gir er at Xenofon kan ha ment at utdannelsen som foregikk på privat basis, som grunnleggende lese og skriveferdigheter, begynte når de var rundt syv år. Men at den statlige utdannelsen, den for det meste fysiske utdannelsen, som Xenofon fortsetter teksten sin med å forklare, begynte senere, når barnet var fysisk modent for

²³⁴ Kennell 1995:117 Plut. Lyc. XVI 4-5

²³⁵ Cartledge 2001:81 og 83

²³⁶ Plut. Lyc. XVI 4-5

²³⁷ Kennell 1995:117

²³⁸ Ducat 2006:85

det.²³⁹Ducat konkluderer da, i likhet med Kennell og Cartledge, til slutt med at i klassisk tid så begynte de spartanske guttene på utdannelsen når de var syv år gamle.²⁴⁰

5.2. Aldersgrupper

But when the five years from two to seven have passed, the children must now become spectators at the lessons (in gymnastics and music²⁴¹) which they will themselves have to learn. And there are two ages corresponding to which education should be divided –there must be a break after the period from seven to puberty, and again after that from puberty to twenty-one. For those who divide the ages by periods of seven years are generally speaking not wrong, and it is proper to follow the division of nature, for all art and education aim at filling up nature's deficiencies.²⁴²

Det vi vet er at spartanerne, i likhet med resten av Hellas, som vi ser hos Aristoteles over, delte guttene inn i kategorier etter alder. Hva disse kategoriene, i Sparta, het og når de trådte i kraft er gjenstand for heftig diskusjon blant, blant annet, Kennell og Ducat.²⁴³ Hovedpoenget en sitter igjen med ifra denne diskusjonen er at barna ble delt inn i grupper etter alder og disse gruppene het noe. Hva de het blir mer slutninger og er ikke avgjørende for hvordan selve utdannelsen foregikk. Den inndelingen som kan være verd å merke seg er den inndelingen en finner hos Xenofon i:

Barn	<i>Paidēs</i>
Tenåringer	<i>Paidiskoi</i>
Unge men	<i>Hēbōntes</i> ²⁴⁴

Som nevnt over, så gir ikke tekstene om spartansk utdanning fra klassisk tid noen årlige aldersklasser slik som vi har i dagens skolesystem. Det Ducat har funnet istedenfor er det han kaller alderskategorier. Altså en inndeling der gruppene spenner over lengre perioder, som han mener svarer til den fysiske utviklingen til barna. Også Ducat viser her til Xenofons inndeling i de tre periodene *paidēs*, *paidiskoi* og *hēbōntes*. Men han tar også med at i Plutark virker det som om han bare vet om to slike grupper. *Paidēs* og *neoi*. Men Plutark har da en grense på tolv år i gruppen *paidēs*. Videre hevder Ducat at en slik inndeling i kategorier etter

²³⁹ Ducat 2006:85-86

²⁴⁰ Ducat 2006:86

²⁴¹ Det som jeg har satt inn i parentes her, står som fotnote a til teksten i oversettelsen s. 633

²⁴² Arist. Pol. VII. XV 1336B 35- 1337A-4

²⁴³ Disse navnene blir diskutert blant annet i Kennell 1995:92-94, 31-32, 116-117 og Ducat 2006: 71-77

²⁴⁴ Kennell 1995:116-117

den fysiske utviklingen ikke var spesiell for spartanerne, men vanlig blant grekere generelt, både i dagligtalen og på et mer teknisk nivå som i medisin og ved konkurranser, hvor det i sistnevnte tilfellet også var vanlig med en tredeling i *paides*, *ageneioi* og *andres*.²⁴⁵

Golden viser til at det fantes flere ord for nyfødte, spedbarn, og barn i deres tidligste år, var de fleste av disse ikke i bruk til daglig. Han hevder videre at ingen andre stadier av barndommen hadde ett ord som betegnet dem. På tross av dette, bemerker han, at det vises en interesse for stadiene ved barnas utvikling hos både forfattere og kunstnere.²⁴⁶

Golden viser at hos de antikke forfatterne går an å finne navn på ulike stadier i barndommen og han viser her til Aristofanes av Byzantium født ca 257 og død ca 185/180 f.v.t., hvor han for guttebarn finner:

<i>Brephos</i>	<i>nyfødt</i>
<i>Paidion</i>	<i>Pleiebarn</i>
<i>Paidarion</i>	<i>Barn som kan gå og snakke</i>
<i>Paidiskos, Pais</i>	<i>ca. Barn som kan få undervisning</i>
<i>Ephēbos, ephebe</i>	<i>seint i det fjerde århundre, og muligens tidligere var dette betegnelsen på en ung man som hadde oppnådd modenhet og deretter avtjente to år i militærtjeneste. I løpet av denne perioden var deres borgerrettigheter begrenset.</i> ²⁴⁷

Den neste listen Golden viser til er en han har hentet fra Hippocrates, og som består av en inndeling i syv livsstadier.:

<i>Paidion</i>	<i>opp til 7 år</i>
<i>Pais</i>	<i>7-14 år</i>
<i>Meirkion</i>	<i>14-21 år</i>

²⁴⁵ Ducat 2006:71

²⁴⁶ Golden 1990:14

²⁴⁷ Golden 1990:14

5.3. Overgangen mellom alderskategoriene

Kennell hevder at overgangen mellom de forskjellige alderskategoriene ikke var så brå, men heller mer flytende. Dette er fordi han mener at det tradisjonelle utdanningssystemet var en så integrert del av levemåten i Sparta (*diaita*) i klassisk tid.²⁴⁹ Han peker på at muligens er disse skillene blitt oppfattet som skarper fordi i den senere *agōgēn*, som alene var bærer av kulturarven i Sparta, var det slik. Han hevder at det er slik det blir vist i Xenofons tekst, som han mener ofte blir forbigått til fordel for Plutark sin mer troverdige tekst. Som Kennell peker på, til fordel for synspunktet sitt over, nevner ikke Xenofon noen spesifikke aldre, men gir oss en serie grader som dekker aldersspennet og dekker tidsrommet for når spartanske gutter ble utdannet. Helt kort forklarer Xenofon aktivitetene til de forskjellige gruppene, samtidig som han passer på å få med at dette spartanske utdanningssystemet var bedre enn det athenske, så vel som alle de andre greske systemene. Kennell hevder at denne motviljen mot å nevne de spesifikke aldrene der en gikk fra den ene gruppen til den andre, er fordi dette systemet var så kjent at han ikke så behovet for å gjøre det.²⁵⁰ Alderen i de forskjellige gruppene vil jeg anslå til 7-12 for *paides*, 12-18 for *paidiskoi* og 18-20 for *hēbōntes*.

Andre kilder enn Aristofanes og Hippocrates derimot, viser Golden gir oss andre navn og andre rekkefølger for greske aldersgrupper. Han konkluderer da med at bruken av disse navnene er fullstendig inkonsekvent.²⁵¹ Muligens ville dette innebære at overgangen mellom de forskjellige gruppene var mer flytende, selv om det i enkelte tilfeller var klare skiller. Disse ble markert med forskjellige overgangsritualer. I Sparta kan et eks. på en slik overgang kanskje sies å være oppstarten på pederasti,²⁵² noe vi vil ta opp igjen senere. I Athen kan et slikt eks. være hårklippingssermonien som markerte slutten på barndommen, som vi også vil nevne senere.²⁵³ I klassisk Attisk, hevder Golden at, det virker som en ikke hadde terminologi for andre stadier av barndommen enn den første og også her er terminologien inkonsekvent.

²⁴⁸ Golden 1990:14 og i følge Golden: Hippoc. I Philo, Opif. Mundi 36.105. Denne teksten har ikke vært å få tak i, men Solon 27 gir også en inndeling i syv års intervaller.

²⁴⁹ Kennell 1995:116

²⁵⁰ Kennell 1995:116-117

²⁵¹ Golden 1990:15

²⁵² Plut. Lyc. XVII 1-2 og Cartledge 2001:86

²⁵³ Flacelière 1967:96

Dette burde, i følge Golden, likevel ikke tolkes dit hen at Athenerne ikke skilte mellom de forskjellige nivåene i barndommen.²⁵⁴

5.4. Aldersklasser

Det er ved kategorien aldersklasser, Ducat hevder at det begynner å bli problematisk og i det hele tatt si om dette eksisterte som en del av utdannelsessystemet i Sparta, i klassisk tid.²⁵⁵ Men som Ducat selv hevder er det vanskelig å forestille seg hvordan et slikt system med statsstyrt utdanning, som i teorien var obligatorisk og lik for alle borgernes sønner, der sluttresultatet ville være å bli opptatt i hæren, kunne ha fungert rent praktisk uten en form for kollektiv “forfremmelse” for de unge som tilhørte samme alderstrinn. Han sammenlikner dette aldersklassesystemet med dagens skole og klasstrinnsystemet. Videre hevder Ducat at det er urimelig at et slikt system er resultatet av en manns reformer, men heller var noe som oppstod ved utviklingen av utdanningssystemet over tid. Derfor hevder han at det allikevel ikke er så mye et spørsmål om det fantes slike aldersklasser i klassisk tid. Men at det heller er et spørsmål om hva de kaltes,²⁵⁶ og, som nevnt tidligere, er ikke selve navnene av betydning her.

Cartledge hevder videre at hver enkelt ”årsklasse” fikk sitt eget navn. Overgangen fra den ene til den andre avhang av at en måtte gjennomgå, bestå og ikke minst, overleve noen konkurransepregede tester. Disse hevder han, som regel, var knyttet til noen religiøse ritualer. Som eksempel på dette viser Cartledge til ritualet der guttene prøvde å stjele mest/flest mulig ost fra alteret til Artemis Orthia mens de eldre guttene sto klar til å piske deg, om du kom nær. Som Cartledge hevder var Artemis Orthia gudinnen for vegetasjon og fruktbarhet. Hun voktet også grensen mellom ungdom og voksen.²⁵⁷

5.5. *Paides*

But Lycurgus would not put the sons of Spartans in charge of purchased or hired tutors, nor was it lawful for every father to rear or train his son as he pleased, but as soon as they were seven years old, Lycurgus ordered them all to be taken by the state and enrolled in companies, where they were put under the same discipline and nurture, and so became accustomed to share one another’s sports and studies. The boy who excelled in judgement and was most courageous in fighting, was made captain of his company ; on him the rest all kept their eyes, obeying his

²⁵⁴ Golden 1990:16

²⁵⁵ Ducat 2006:71

²⁵⁶ Ducat 2006:74

²⁵⁷ Cartledge 2001:86

orders, and submitting to his punishments, so that their boyish training was a practice of obedience. Besides, the elderly men used to watch their sports, and by ever and anon egging them on to mimic battles and disputes, learned accurately how each one of them was naturally disposed when it was a question of boldness and aggressiveness in their struggles. Of reading and writing, they learned only enough to serve their turn ; all the rest of their training was calculated to make them obey commands well, endure hardships, and conquer in battle. Therefore, as they grew in age, their bodily exercise was increased ; their heads were close-clipped, and they were accustomed to going bare-foot, and to playing for the most part without clothes. ²⁵⁸

I følge sitatet over så ble guttene, når de var syv år, innrullert i kompanier hvor alle ble utsatt for den samme treningen. Den gutten, i hvert kompani, som var den beste slåsskjempen ble leder av sitt kompani. Resten av guttene måtte deretter følge hans lederskap, adlyde hans ordre og godta hans straffer. Slik ble deres trening, som Plutark kaller ”barnslige” trening, en opptrening i lydighet. De ble også overvåket av de eldre mennene som så på når de drev med sport og som ved å presse dem, lærte seg guttenes personligheter. Av det å lese og skrive lærte de seg bare det som var nødvendig å kunne. Resten av treningen deres var, i følge Plutark over, beregnet for å lære dem å adlyde ordre og å tåle harde forhold for å vinne i slag. Etter hvert som guttene ble eldre ble treningen intensivert. Håret deres ble klippet kort, de ble vendt til å gå barfot og de lekte for det meste uten klær.

Cartledge hevder at når de spartanske guttene var mellom syv og tolv år gamle lærte de seg stort sett de samme fagene som athenske gutter. Disse ville være lese, skrive, danse, musikk og fysisk trening. Hovedforskjellen mellom den athenske og spartanske utdannelsen ville på dette stadiet, som Cartledge viser, være at for de spartanske guttene var denne utdannelsen obligatorisk da det å ha fullført alle delene av den statlige utdannelsen var en betingelse for at guttene skulle kunne oppnå borgerskap med de rettigheter og plikter det ville gi. Dette ble oppnådd via at guttene ble valgt inn i en felles messe når de var tjue år gamle.²⁵⁹ I Athen var det på grunn av for stor økning av borgere, blitt innført en lov i 451²⁶⁰ som gjorde at bare personer med foreldre som begge var borgere, kunne selv bli borgere.²⁶¹ Dette var altså avhengig av fødsel og hadde ingen sammenheng med utdanning som sådan. Om en ser til

²⁵⁸ Plut. Lyc. XVI. 4-6

²⁵⁹ Cartledge 2001:85

²⁶⁰ Perikles borgerskapslov i Arist. Ath. Pol. XXVI. 3

²⁶¹ Arist. Ath. Pol. XXVI. 3

Aristoteles *Politikken*, ser en at det, på tross av endringer i kravet til foreldrenes borgerstatus når det gjaldt barnas borgerskap, så har dette vært avhengig av fødsel og ikke utdanning.²⁶²

5.6. *Paidiskoi*

When they were twelve years old, they no longer had tunics to wear, received one cloak a year, had hard, dry flesh, and knew little of baths and ointments ; only on certain days of the year, and few at that, did they indulge in such amenities. They slept together, in troops and companies, on pallet-beds which they collected for themselves, breaking off with their hands – no knives allowed – the tops of the rushes which grew along the river Eurotas. In the winter-time, they added to the stuff of these pallets the so-called “lycophon,” or *thistle-down*, which was thought to have warmth in it.²⁶³

Når guttene ble tolv år gamle hadde de, i følge sitatet over, ikke tunikaer og de mottok en kappe i året. Guttene hadde utviklet en hard og tørr hud og var ikke vant til å bade eller bruke oljer. Guttene sov nå samlet i tropper og kompanier. Sengene var en form for palle senger som de lagde selv ved å knekke av siv toppene som vokste lang elven Eurotas. Det var ikke tillatt å bruke kniver til dette, men de ville isolere disse sengene om vinteren. I følge Cartledge var det dette som fikk blant andre Platon og Isokrates til å omtale Sparta som en form for bevæpnet leir. Dette vil vi diskutere nærmere senere.²⁶⁴

5.7. *Hēbōntes*

Cartledge viser videre at de spartanske guttene var ferdig utdannet når de var atten år. Disse guttene ville nå gå inn i en liminal fase hvor de, i følge Cartledge ble klassifisert som ”gutteaktig” *paidiskos*, som var en mellomting mellom ”gutt” *pais*, og ”mann” *anêr*. Cartledge hevder at det var på dette stadiet at de fleste *paidiskoi*, slik som de fleste athenske *ephêboi*, gjennomførte en periode i ”nasjonens tjeneste”, som skulle forberede dem på å bli en del av den stående hæren når de var tjue år. Men dette ville bare være et mulig sluttresultat, i følge Cartledge, om en var blitt valgt inn i en felles messe.²⁶⁵ Cartledge viser her til Xenofon²⁶⁶ og peker på at dødsfall under utdannelsen ikke var uhørt og at det derfor var langt fra sikkert at alle rakk å fylle atten år.²⁶⁷

²⁶² Arist. Pol. 1278a 15-35

²⁶³ Plut. Lyc. XVI. 6-XVII

²⁶⁴ Cartledge 2001:86

²⁶⁵ Cartledge 2001:87-88

²⁶⁶ Xen. An. 4.8.25-26

²⁶⁷ Cartledge 2001:87

5.8. Fagenes rekkefølge og forløp i Athen

Flacelière mener altså at det var en mulighet for at man, i Athen, begynte å lære å lese og fikk undervisning i musikk samtidig. Her viser Flacelière til en kjent drikkeskål av Douris.

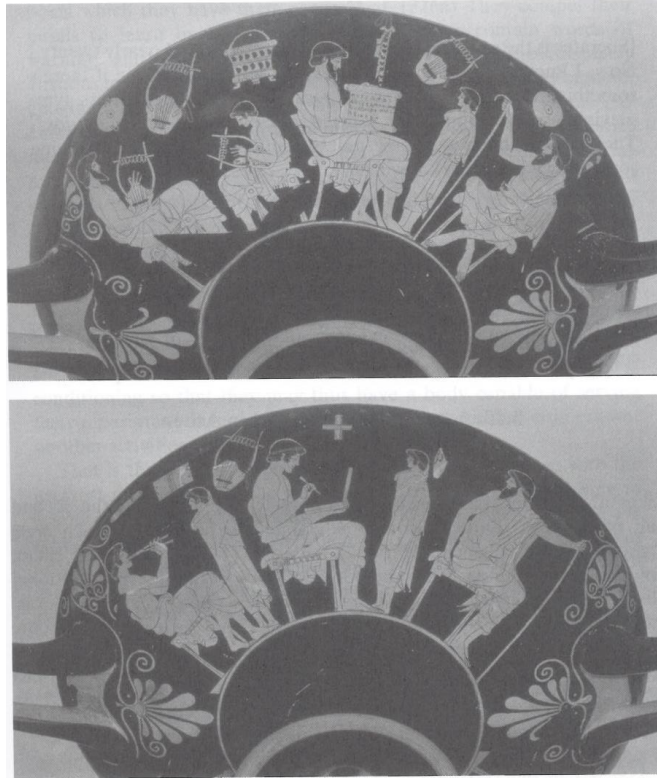

Figure 3.1 (a and b) School scenes. Douris' Cup, Berlin, Staatliche Museen F2285

Bildet er hentet fra Joyal et. al. 2009:47

På denne drikkeskålen er det avbildet en språklærer og en musikk lærer i det som kan se ut som et og samme rom, dette er ikke nødvendigvis tilfellet da det kan være to forskjellige undervisningssituasjoner som er avbildet ved siden av hverandre. Det ville også være upraktisk å undervise i musikk i samme rom som en underviser i noe annet, da musikk er ganske hørbart og til tider forstyrrende. Som Flacelière viser til så hevder Protagoras, i sitt foredrag om oppdragelse i Platondialogen med hans navn²⁶⁸, at en begynte med å lære å lese og skrive, for så å fortsette med undervisning i musikk som så blir fulgt av undervisning i gymnastikk.²⁶⁹ At det på drikkeskålen er avbildet to adskilte undervisningssituasjoner er altså sannsynlig. Videre hevder Flacelière at når barna hadde lært å lese måtte de begynne å lære utenat de diktene de hadde brukt for å lære å lese. Han hevder også at når de kunne spille

²⁶⁸ Pl. Prt. 312 B og 325 D- 326 D

²⁶⁹ Flacelière 1967:94

musikk gikk musikk læreren over til å lære dem de lyriske diktene og at barna fremdeles ble sendt til gymnastikk læreren. Flacelière mener det er sannsynlig at de intellektuelle fagene kom før gymnastikk undervisning, men at når barna var rundt fjorten år gamle så ble gymnastikkundervisningen mer intens og det ble lagt mindre vekt på de intellektuelle fagene.

Utdannelsen i Athen ville altså ha vært delt inn i tre deler der den ene bestod av undervisning i lese, skrive og litt matematikk. Den andre delen ville ha bestått av musikk undervisning og den siste av gymnastikk. Denne utdannelsen kunne, i følge Cartledge, bli betegnet som primærutdanning, som guttene, som oftest hadde fullført i tolvårsalderen. Men Cartledge hevder at det også kunne bli sett på som sekundær utdannelsen. Dette skjedde i følge ham om foreldrene hadde ønske om, og råd til å la sine sønner fortsette på utdannelsen etter at de var fylt tolv år. Cartledge viser med dette at det ikke fantes en separat form for et andre nivå av utdanning i Athen, eller et tredje.²⁷⁰

Denne undervisningen ville i dag blitt regnet som bare en grunnleggende del av kunnskap generelt. Men i første halvdel av det 5. århundre var det dette som, i følge Flacelière utgjorde en athensk gutts utdanning. Dette, hevder han, skulle forandre seg i andre halvdel av århundre med en fornyelse av utdannelsen sofistene sto bak. Både Cartledge²⁷¹ og Flacelière²⁷² hevder at sofist ikke var en negativ benevnelse i begynnelsen, men at det heller viste til en mann som var dyktig og lærd og som videreformidlet sin kunnskap.

5.9. Sofistene

Cartledge hevder også at i løpet av andre halvdel av det 5. århundre, ble en form for høyere utdanning tilgjengelig i Athen. Den ble, i følge Cartledge, dog kun tilgjengelig for de rikes sønner. Også han hevder at denne ”nye” utdanning var utformet og gitt av sofistene, som i hovedsak ikke var athenske.²⁷³

Flacelière hevder at sofistene tok høy betaling, men viser samtidig at de var de eneste i sin tid som kunne tilby en høyere utdanning i talekunst og allmenn kultur. Det at de var så pretensiøse og pedantiske, som Flacelière beskriver dem som, mener han også var grunnen til at de ble offer for folkemengdens latterliggjøring. Et eksempel på slik latterliggjøring finner

²⁷⁰ Cartledge 2001:82

²⁷¹ Cartledge 2001:82

²⁷² Flacelière 1967:112

²⁷³ Cartledge2001:82

vi i Aristofanes ”*Skyene*”. Problemet er at han fremstiller Sokrates som en av sofistene.²⁷⁴ Flacelière hevder at det først og fremst var Sokrates fundamentale krav om sannhet og hans åndelige ideal som skilte ham fra sofistene, som han hevder ikke hadde noe imot å sette hensynet til nytteverdien høyest, og var generelt mer opptatt av praktisk effektivitet, enn den moralske og intellektuelle strengheten som Sokrates verdsatte. Denne forskjellen innrømmer Flacelière ofte ikke var så viktig for de fleste athenerne.²⁷⁵

5.10. Platon og filosofien

I 387 grunnla Platon sin skole med navn Akademia. Dette var nesten tolv år etter at Sokrates ble henrettet ved at han måtte drikke gift.²⁷⁶ Platon og hans elever førte her lange diskusjoner hvor de, i følge Flacelière, prøvde å finne sannheten. Det er, som Flacelière viser, disse diskusjonene som ligger til grunn for Platons dialoger. Men Flacelière hevder også at dette universitetet, det første i hellas, ikke bare var for å dyrke det intellektuelle, men at det samtidig var en form for religiøst samfunn. Han mener at filosofene og deres elever prøvde å føre et så rent liv som mulig for å gjøre sjelen klar til døden så fri som mulig fra kroppslig forurenselse. For, som han viser ”at komme til kontemplationen af Gud.”²⁷⁷ Dette vil da si, i følge han, at å føre et filosofisk liv var å forberede seg på døden.²⁷⁸

5.11. Isokrates og retorikken

Det neste store som skjer på utdanningsfronten er, i følge Flacelière at i det 4. århundre blir sofistene avløst av en athener som het Isokrates. Isokrates var en dyktig taler som selv mente han var en filosof. Flacelière viser her til at den eneste grunnen til at filosofi interesserte Isokrates var at den gav allmennkunnskap som gjorde en til en bedre taler, altså så anså han at det var et godt innledningsstudie til talekunsten. Flacelière hevder videre at det var nettopp Isokrates evne til å være veltalende som gjorde ham til Akademiets konkurrent.²⁷⁹

Avsluttende peker Flacelière på at den greske elitens vektlegging av intellektuelle studier over fysisk fostring resulterte i at gymnastikken ble nedprioritert. Han viser her til at elever av sofistene ikke nølte med å kritisere den gamle oppdragelsesmetoden ved å hevde at den resulterte i glimrende atleter som ikke hadde noe i hodet. Musikk ble, i følge Flacelière, også

²⁷⁴ Ari. II *Skyene* 90-118

²⁷⁵ Flacelière 1967:114

²⁷⁶ Flacelière 1967:114

²⁷⁷ Flacelière 1967:115

²⁷⁸ Flacelière 1967:115

²⁷⁹ Flacelière 1967:115

nedprioritert i det 4. århundre, men tegnefaget kom nå på banen. I følge Flacelière foregikk undervisningen i dette faget ved at man lot guttene tegne mennesker med trekull på treplater.²⁸⁰ Slik mener Flacelière at sofistene var ansvarlig for at den fysiske utdannelsen ble underordnet, mens den intellektuelle ble dominerende i Athen, mens han hevder at det motsatte var tilfellet for utdannelsen i Sparta.²⁸¹

5.12. Kostskole?

Notwithstanding the interpretations of Xenophon and his successors, everything we know about the upbringing in its early phase shows that it was an agglomeration of activities with fundamentally religious foundations, not merely a Lacaemonian Sandhurst or West Point.²⁸²

Formuleringen til Kennell i sitatet understreker et viktig moment. Og det er at den spartanske utdannelsen har blitt oppfattet som en form for militær kostskole. Denne oppfattelsen er Cartledge et godt eksempel på. De spartanske guttene gikk, i følge Cartledge, ikke til private lærere i private skoler på samme måte som vi skal se at de athenske guttene gjorde.

²⁸³ Cartledge hevder at når spartanske gutter ble syv år gamle ble de, ganske dramatisk, dradd ut av foreldrenes armer og hjem for å gjennomføre statens utdannelsesprogram sammen med grupper av gutter på samme alder.²⁸⁴ Disse gruppene, hevder Cartledge, at guttene bodde sammen med i noe han hevder lignet internater eller studenthjem, borte fra barndomshjemmet.²⁸⁵ Fra dette øyeblikket, frem til de, om de, nådde seksti, hevder Cartledge at disse guttene var eiendommen til den spartanske stat uten muligheten til å handle av egen vilje.²⁸⁶ Kennells sitat over viser imidlertid også at han mener spartanernes utdanning ikke, bare uten videre, kunne settes i en bås med merkelappen ”militaristisk kostskole” klistret på, slik som Cartledge gjør.

I følge Ducat så, opp til barnet ble syv år gammel, når utdannelsen startet for alvor, var barnets oppdragelse begrenset til, og gitt av ens egen familie. Han mener at dette er et viktig poeng, i og med at ved syvårsalderen er barnets personlighet ferdig formet og alt grunnlaget for dets videre liv lagt. Ducat hevder også at en ikke skal feste seg for mye ved, det en ofte leser og som vi ser over at Cartledge hevder, at guttene ble tatt ifra hjemmet, og ble avskåret

²⁸⁰ Flacelière 1967:115

²⁸¹ Flacelière 1967:116

²⁸² Kennell 1995:135

²⁸³ Cartledge 2001:85

²⁸⁴ Plut. Lyc. XVI 4

²⁸⁵ Cartledge 2001:85

²⁸⁶ Cartledge 2001:84

fra sin familie. Han mener at det er umulig at guttene ikke hadde noe kontakt med familien, og bodde hos dem.

Ducat innrømmer at hovedmåltidet i løpet av dagen fant sted utenfor hjemmet i guttenes egne *syssition*. Men han mener de var for unge til å sove i de såkalte ”brakkene”. Til og med Plutark skriver bare om å sove samlet, utenfor hjemmet, for ’de eldre’ guttene. Guttene som er over tolv år gamle. ”When they were twelve years old, (...). They slept together, in troops and companies, (...).”²⁸⁷ Ducat mener at Plutarks skildring av et brudd i guttenes liv i tolvårsalderen, kan tilsi at før dette så sov de hver for seg. Ducat peker på at Xenofon faktisk ikke nevner det at guttene sov samlet. Det han gjengir er at *paidonomos* samlet guttene²⁸⁸ noe han tolker slik at guttene kom fra sine egne hjem hver morgen, og ikke fra en felles sovesal. Ducat hevder videre at et pederastisk forhold slik Xenofon beskriver det, og som vi skal se nærmere på senere, ville vært umulig i et miljø preget av at guttene deler alt. Også hos Isokrates finner Ducat grunn til å hevde at guttene muligens bodde hjemme lengre enn tidligere antatt. Det at Isokrates skriver ” For every day they send out their boys, from the very cradle, as it were, (...)” når han formidler praksisen med tyveri,²⁸⁹ er det som antyder at det fremdeles er familien som er hoveddrammen i guttenes liv, da ’de sendte guttene ut, rett fra vuggen’. Ducat trekker ut ifra dette, at Plutark muligens har dramatisert historien litt. Å overnatte ute mener han forekom, men det var noe som hendte i perioder ved enkelte anledninger.²⁹⁰

Som Ducat også peker på så kan Plutarks *Sayings of Spartan Women* gi inntrykk av at det er moren som har ansvaret for både utdannelsen av sønnene og resultatet av denne.²⁹¹ Dette kan muligens også ha vært en av grunnene til at jentene i Sparta fikk en så omfattende og god utdanning ”for å bli gode mødre”. Kanskje var tanken at de også skulle være i stand til å ta ansvar for deler av sine egne barns utdanning. Pomeroy hevder også at spartanske mødre hadde stor innflytelse når det kom til deres sønner.²⁹² Men som Ducat senere viser så var det mer sannsynlig at det var hos faren hovedansvaret for utdannelsen var og ikke moren.²⁹³ Ducat viser her til Xenofon²⁹⁴ hvor det er fedre som har retten, så vel som plikten til å gi

²⁸⁷ Plut. Lyc. XVI 6-XVII

²⁸⁸ Xen. Lac. Pol. II 2-3

²⁸⁹ Isoc. Panath. 12. 211

²⁹⁰ Ducat 2006:125

²⁹¹ Ducat 2006:125

²⁹² Pomeroy 2002:37

²⁹³ Ducat 2006:126

²⁹⁴ Xen. Lac. Pol. VI 1-2

avstraffinger og irettesettelser ved behov, og ikke moren.²⁹⁵ Jeg vil derimot påstå at dette demonstrere farens rolle i disiplinering og den generelle oppdragelsen og ikke sier noe om hans rolle i selve utdannelsen. Denne utdannelsen, ser vi under her at Plutark hevder, fortsetter til spartanerne ble regnet som voksne. Men selv etter dette brøt de ikke båndene til utdannelsessystemet, da det ble pålagt dem å hjelpe til med utdannelsen av de barna som fulgte etter dem i dette utdannelsessystemet. Dette kunne byen kreve av dem da, som Plutark også hevder under, ingen spartanere egentlig var fullstendig fri, men tilhørte byen og da de ikke hadde noen andre yrker enn deres plikter som soldater som opptok deres tid.

The training of the Spartans lasted into the years of full maturity. No man was allowed to live as he pleased, but in their city, as in a military encampment, they always had a prescribed regimen and employment in public service, considering that they belonged entirely to their country and not to themselves, watching over the boys, if no other duty was laid upon them, and either teaching them some useful thing, or learning it themselves from their elders. For one of the noble and blessed privileges which Lycurgus provided for his fellow-citizens, was abundance of leisure, since he forbade their engaging in any mechanical art whatsoever, and as for moneymaking, with its laborious efforts to amass wealth, there was no need of it at all, since wealth awakened no envy and brought no honour.²⁹⁶

5.13. Offentlig vs Privat

Cartledge hevder at *grammata*, *mousikē* og *gymnasia* var en del av resten av det spartanske utdanningssystemet og at dette derfor var en del av den offentlige skolen.²⁹⁷ Fysisk trening ved *gymnasium* eller på *palestraen*, noe verken Xenofon eller Plutark nevner, mener Ducat har opplagte bånd til den statlige treningen i så stor grad at en ikke kunne ha det ene uten den andre. Dette hevder han også var det som la grunnlaget for de fremtidige krigernes trening og det var det som sørget for at de unge var i god nok form til å delta i den statlige utdannelsen med ære. På samme måte ville undervisningen av dans og korsynging, som Ducat peker på, ble gitt innad i koret av profesjonelle, gjøre dem i stand til å delta på en verdig måte i offentlige festivaler. Dette hevder Ducat var et av de essensielle elementene i utdanningen til barna. Dette baserer han på den høye plasseringen de fikk i Platons by.²⁹⁸

I tillegg til dette hevder han at noen av danseformene var en del av forberedelsene når en gikk i krig. Poesien mener han var tett forbundet med sangene og dansene deres og han hevder at tekstene til noen av poetene ble brukt som en stor del av den moralske, politiske og sosiale

²⁹⁵ Ducat 2006:126

²⁹⁶ Plut. Lyc. XXIV 1-3

²⁹⁷ Cartledge 2001:85

²⁹⁸ Pl. Laws II 667A-B og Pl. Laws VII 795D-E

utdannelsen til de unge. Basert på dette hevder han at det er opplagt at utdannelsen når det gjelder *gymnasia* og *mousikē* logisk sett må ha blitt undervist på samme måte til alle borgernes sønner. Han er ikke like sikker på om det samme kan sies om temaet *grammata*. Som han peker på ville det ha vært en fordel for byen, om innbyggerne behersket matematikk og kunne lese og skrive. Spørsmålet han fremmer er om dette var noe spartanerne var bevisst på. Uansett så hevder Ducat at en ikke må anta at denne undervisningen foregikk på privat initiativ bare fordi vi ikke vet noe om hvordan den fungerte. Han mener at det er mulig å hevde at det spartanske utdanningssystemet var statlig organisert, obligatorisk og likt for alle, samtidig som en hevder at en stor del av undervisningen, som han selv peker på, den delen som ville ha utgjort hele utdannelsen i de fleste byer samt Athen, ikke var statlig men privat organisert, ikke obligatorisk og som varierte fra person til person.²⁹⁹

Det logiske ville kanskje være at undervisningen var organisert av staten og at den var lik for alle. Dette var en tanke som var delt av flere grekere,³⁰⁰ og ikke noe som var spesielt for Sparta. På tross av dette hevde Ducat at i den klassiske perioden var det slik at denne undervisningen, overalt, var privat.³⁰¹

Ducat hevder at majoriteten ser ut til å mene at den grunnleggende utdannelsen i Sparta, som lese og skrive, musikk og til og med fysisk trening, var en fullstendig privat affære, men at dette er noe som ikke blir diskutert men heller presentert på en slik måte, at en får inntrykk av at det er selvsagt.³⁰² Den motsatte meningen er mer sjelden å finne, Men i følge Ducat og som vi har sett over, finner vi den hos Cartledge.³⁰³ Han mener da altså at det ble gitt slik undervisning i offentlig regi som en del av den statlige utdannelsen. Men, som Ducat vedgår, så finnes det ingen referanser til akkurat dette temaet i kildene fra den klassiske perioden, ikke en gang hos den senere Plutark finner vi noe om dette.³⁰⁴

Ducat mener at det vil være mulig å bruke et utdrag fra Platons *Lovene*³⁰⁵ som utgangspunkt. Dette er hovedsaklig fordi han mener at Platons tekst tar høyde for spartansk utdanning, og i det utsnittet som er oppgitt i noten over, mener Ducat det kan virke som om han har Sparta spesielt i tankene. Platon følger opp med å fortsette med en diskusjon om utdannelsen av

²⁹⁹ Ducat 2006:132

³⁰⁰ Som f. eks. Aristoteles i Ari. Pol. VIII. 1337a 1. 1-2 og som Platon forestiller seg i sin *Lovene*

³⁰¹ Ducat 2006:133

³⁰² Ducat 2006:129-130

³⁰³ Cartledge 2001:85

³⁰⁴ Ducat 2006:130

³⁰⁵ Pl. Laws II 7.804c-d

jenter.³⁰⁶ Den spartanske praksisen blir diskutert eksplisitt.³⁰⁷ Ducat peker på to problemer med å bruke Platon her. Det er spørsmål rundt lokale og spørsmål rundt lærere. Platon ser for seg at i idealbyen ville en bygge ”gymnasia” samtidig som en bygger offentlige skoler. Dette ser han for seg skal skje på tre forskjellige steder i sentrum av byen.³⁰⁸ Som Ducat hevder så er det ingenting som stopper en fra å tro at slik undervisning foregikk på offentlige steder i Sparta også. Men han mener også at det ikke nødvendigvis var snakk om noe obligatorisk, eller tvang ved denne undervisningen. Ducat er enig med de over om at situasjonen i Sparta, i klassisk tid, ikke oppstod over natten og at det derfor er mulig at det fantes et vist mangfold. Dette, mener Ducat, betyr at stedene hvor utdannelsen foregikk ofte må, som andre steder, ha vært en del av ”gymnasiaen”, der noen kan ha vært private og andre offentlige. Platon³⁰⁹ hevder lærerne, verken er slaver, eller borgere, men at de er fremmede som bor der. Staten sørger for bolig og de bor i skolebygningene.³¹⁰ Lærerne blir hentet inn av *epimelētēs*. Disse skulle også overvåke undervisningen som ble gitt.³¹¹ Konkluderende mener da altså Ducat at spartansk praksis, kunne ligne, til en vis grad, på den beskrevet av Platon.³¹² Det at fremmede kunne ha undervist i Sparta synes ikke Ducat er usannsynlig, men han mener at de må ha blitt holdt spesielt øye med både av *paidonomos* og *eforene*.³¹³

Det Ducat så foreslår er at det går an å skille mellom undervisningen som var satt opp av staten og det som ble tatt hånd om privat. Her foreslår han at *gymnasia*, sang og dans er knyttet til utviklingen av gode borgere og derfor plasserer han dem blandt det som ble undervist av staten. *Grammata*, poesi, og muligens å uttrykke seg muntlig, plasserer han i kategorien for privat undervisning. Men videre peker han på at det ikke virker logisk at noe som er knyttet så sterkt til den spartanske identiteten som måten å uttrykke seg muntlig på, er overlatt i hendene til private lærere. Videre spør han om det er mulig å skille poesien fra sang og dans, og hvordan de to formene for utdanning fungerte sammen, for å gi en helhetlig utdanning. Når en tar dette med i beregningen så mener Ducat at det er bedre å hevde, uten at man påstår at det er sikkert, at den eneste delen av utdannelsen som var obligatorisk var den som Xenofon beskriver.³¹⁴

³⁰⁶ Pl. Laws II fra 804e

³⁰⁷ Pl. Laws II 806a

³⁰⁸ Pl. Laws II 804c

³⁰⁹ Pl. Laws II 804d

³¹⁰ Pl. Laws II 813e

³¹¹ Pl. Laws II 811d-e

³¹² Ducat 2006:131

³¹³ Ducat 2006:131-132

³¹⁴ Ducat 2006:132-133

Om en legger til grunn Plutarks beskrivelse³¹⁵ viser denne at den grunnleggende utdannelsen i de forskjellige fagene kunne ha vært offentlig og obligatorisk fordi ansvaret for denne ble gitt til den *eirēn* som hadde ansvaret for hver gruppe. Men teksten viser, i følge Ducat, også at det her var mer snakk om politisk og sosial utdanning og at om *eirēnen*, spilte en pedagogisk rolle hevder han det var som på et underordnet nivå med ansvar for tester og øvelser, både praktiske og teoretiske, og ikke som en som hadde ansvar for selve utdannelsen. Offentlig utdanning i Sparta er problematisk på en annen måte også, i følge Ducat. Problemet han peker på er det med lønnen til lærerne.³¹⁶ Dette vil bli tatt opp igjen senere.

I Athen i klassisk tid var, i følge Cartledge, utdanning frem til en var atten år gammel, fullstendig privat. Dette hevder han, innebar at den ble organisert og betalt av foreldrene. Men han påpeker at de ikke var lovpålagt å gi sine barn noen som helst form for utdanning.³¹⁷ Cartledge peker så på at det ikke var uhørt å finne på å holde barna sine borte fra undervisning i perioder. Skolene hevder Cartledge, var drevet fra private hus eller fra rom som var knyttet til et offentlig eller privat *gymnasion*, som var et sted der man bedrev sport og hvor en kunne undervise i fysisk trening.³¹⁸

Flacelière hevder at mangelen på en skrevet lov om å gi de athenske barna utdanning, ikke var noe hinder for at de sosiale normene førte til skoletvang på en like god måte som en skrevet lov ville ha gjort.³¹⁹ Flacelière viser så til et dekret fra Eleusis-demen fra midten av det 4. århundrede,³²⁰ her blir, i følge ham strategen Derkylos gjort ære på fordi han viste en stor interesse og initiativ for barneoppdragelse.³²¹ Flacelière hevder selv at en ikke kan bruke denne kilden til å fremme noen påstand om at strategene konstant hadde anledning og viljen til å overvåke barneoppdragelsen og undervisningen, men mener den viser at de kunne finne på å beskjefte seg med dette om anledningen bød seg.³²²

Også Flacelière hevder at det var tre hovedfaktorer den greske utdannelsen fulgte. Han hevder at elevene fikk undervisningen hjemme hos sin lærer og ikke i en offentlig bygning, bygget av

³¹⁵ Plut. Lyc. XVIII 2-XIX 2

³¹⁶ Ducat 2006:130

³¹⁷ Cartledge 2001:81

³¹⁸ Cartledge 2001:81

³¹⁹ Flacelière 1967:93

³²⁰ Innskrift: IG II² 1187 Denne greske innskriften har jeg lagt ved som vedlegg

³²¹ Derkylos, son of Autokles served as an envoy to Philippos II in 346 BC. He also acted as guarantor for Athenian ships in 341/0 and served as *Strategos* in 319/8. He was honoured by Eleusis for concerning himself with the education of boys while holding the latter office, Possibly for organizing a sort of unofficial ephebate locally.<http://www.ancientworlds.net/aw/Article/1269907>

³²² Flacelière 1967:93

staten for statens bekostning. Han mener likevel at når det kommer til læreren i gymnastikk er det viktig å skille mellom *efeber* og de voksnes ”sportsplasser”. Barnas plass hevder Flacelière var den private eiendommen til den enkelte gymnastikklæreren som fikk navnet sitt fra eieren. Eksempler han gir på slike plasser er ”Taureas palestra” og ”Sibyrnios palestra”. Basert på dette hevder han da, og som vi har sett tidligere, at en kan trekke den slutningen, at den generelle oppdragelsen og utdannelsen av de athenske barna var privat og fullstendig opp til foreldrene å sørge for.³²³ I Aristofanes verk, *Skyene*³²⁴, kan vi lese om den gamle formen for oppdragelse der barn overhode ikke skulle høres, og hvor det var vanlig å sende dem ut på gaten der alle barna fra samme kvarter gikk fint og ordentlig til læreren, uten kappe gikk de tett samlet.³²⁵

Flacelière hevder at det ikke var før slutten av det 5. århundre med sofistene at en finner høyt utdannede lærere i ordets rette forstand. Disse, mener han også får en mer verdig lønn. Forøvrig så hevder Flacelière at så lenge en kunne lese og skrive, og det ikke forelå noen krav om en bestått eksamen, kunne en slå seg på læreryrket, da han hevder at det på ingen måte var noen form for statlig kontroll på lærerens kunnskaper og evner men kun det moralske aspektet. Det å holde hver syvende dag som hviledag er, som kjent, et jødisk påfunn som for øvrig ikke hadde noe å si for den gjengse athener. De athenske fridagene forekommer, i følge Flacelière særdeles uregelmessig og følger den enkelte bystatens religiøse høytider og festdager. Han viser til måneden *Anthesterion* (Februar), som i Athen inneholdt så mange fridager at han sammenligner den med det moderne barnets skoleferie.³²⁶

Flacelière hevder at det er sofistene som ville ”systematisere og utbedre de nye formene for erkjennelse”. Han viser til at de ikke underviste på ett bestemt sted men at de reiste rundt og holdt foredrag. Deres kunnskaper, vidd, og talekunst gav dem elever som reiser med dem fra by til by.³²⁷

³²³ Flacelière 1967:92-93

³²⁴ Ari. Skyene. 960-970

³²⁵ Flacelière 1967:94

³²⁶ Flacelière 1967:96

³²⁷ Flacelière 1967:113

5.14. Lærernes lønn

He is apt not to send his children to the teacher's for the annual pageant, but say they are sick, so they will not have to bring presents.³²⁸

If his sons don't go to school because of illness, he makes a deduction proportionally from their fees, and doesn't send them to their lessons for the whole month of Anthesterion because of its numerous shows, to avoid paying the fee.³²⁹

I sitatene over kommer synet på lærere til syne. Det at man holder barna hjemme ved å skylde på sykdom, for slik å unngå utgiften ved å gi bort en gave samt det å trekke læreren i lønn for den tiden ens barn har vært borte fra undervisningen av forskjellige grunner viser en mangel på respekt. Det at man holdt barna hjemme en hel måned for å slippe å betale for den måneden viser også at utdannelsen ikke ble tatt veldig seriøst.

Flacelière peker på at også familiefester, brylluper, merkedager som fødselsdager og hårklippingssermonien som markerer slutten på barndommen, var dager da barna kunne holdes hjemme.³³⁰

Cartledge hevder og som vi ser av sitatene over og har vært inne på, at lærerne i Athen typisk hadde en lav sosial status og lønnen var lav.³³¹ Når sofistene kom tilbydde de undervisning i omtrent ethvert emne, men, som Cartledge også nevner, tok de seg godt betalt.³³² Og som vi har sett før ble læreryrket, med sofistene, et bedre sosialt ansett og lønnet yrke.

Lærernes lønninger i Platons *Laws*, påstår Platon,³³³ skulle blir utbetalt av byen. I Sparta mener Ducat at det ikke er sannsynlig at byen betalte lønnen til lærerne. Dette hevder han fordi byens budsjett ikke tillot det.³³⁴ Ducat peker også på at dette ikke var en praksis som ble praktisert noen andre steder i hellas.³³⁵ Ducat viser også at om en slik kontroversiell praksis ble praktisert i Sparta, er det usannsynlig at ikke Xenofon ville ha nevnt det. Et siste poeng her er at det ikke fantes et velfungerende pengesystem i Sparta i klassisk tid.³³⁶

³²⁸ Theophr. Char. 22. Lack of Generosity 6.

³²⁹ Theophr. Char. 30. Chiseling 14.

³³⁰ Flacelière 1967:96

³³¹ Cartledge 2001:81

³³² Cartledge 2001:82

³³³ Pl. Laws II 813e

³³⁴ Ducat 2006:130

³³⁵ Ducat 2006:131

³³⁶ Xen. Lac. Pol. VII 1-VIII og Plut. Lyc. VIII- X

Om det i Sparta var slik det var ellers i Hellas ble denne lønnen betalt av foreldrene og slikt sett var utdannelsen ikke offentlig, men privat. Om det motsatte hadde vært tilfellet mener Ducat at det er usannsynlig at ikke Xenofon ville ha skrevet om et slikt unikt fenomen. Ducat trekker derfor den slutningen, ut i fra Xenofons stillhet at på dette punktet var Sparta ikke noe unntak fra resten av Hellas. Noe som kanskje kan virke noe rart om en tar i betraktning spartanernes manglende pengesystem. Kanskje de betalte med noe annet enn mynter?

5.15. Straff og belønning

Cartledge hevder at de spartanske guttene gjennomgikk sin utdanning under betydelig hardere forhold enn sine athenske brødre, og i følge Plutark sitert tidligere, gjorde de det. Men det Cartledge peker på spesielt er straffene de spartanske guttene kunne bli utsatt for.³³⁷

Lycurgus, on the contrary, instead of leaving each father to appoint a slave to act as tutor, gave the duty of controlling the boys to a member of the class from which the highest offices are filled, in fact to the "Warden" [*paidonomos*] as he is called. He gave this person authority to gather the boys together, to take charge of them and to punish them severely in case of misconduct. He also assigned to him a staff of youths provided with whips to chastise them when necessary; and the result is that modesty and obedience are inseparable companions at Sparta.³³⁸

Det som kommer frem i sitatet fra Xenofon her er at, i Sparta var det den offentlig utnevnte *paidonomos* som hadde hovedansvaret for guttenes avstraffning når dette var nødvendig. I tillegg til dette ble noen av de unge utnevnt til å bære pisk for slik å kunne tukte guttene om behovet skulle oppstå. Et eksempel på de innovative, og til tider svært så spesielle, straffene er finner vi hos Plutark hvor han beskriver hvordan guttene kunne bli straffet for utilstrekkelige besvarelser ved å bli bitt i tommelen av *erien*.

And the answer must not only have reason and proof given for it, but also be couched in very brief and concise language, and the one who gave a faulty answer was punished with a bite in the thumb from the erien.³³⁹

Om de ble tatt for å stjele var der imidlertid strenge legemlige straffer.

The boys make such a serious matter of their stealing, that one of them, as the story goes, who was carrying concealed under his cloak a young fox which he had stolen, suffered the animal to tear out his bowels with his teeth and claws, and died rather than have his theft detected.³⁴⁰

³³⁷ Cartledge 2001:85

³³⁸ Xen. Lac. Pol. II. 2-3

³³⁹ Plut. Lyc. XVIII 3

³⁴⁰ Plut. Lyc XVIII 1

Men i sitatet kommer det tydelig frem at det ikke var på grunn av selve tyveriet en ble straffet, men det var fordi en ble tatt. Cartledge peker på at denne historien nok var en som var laget for å hjelpe til med innprentingen av moralske verdier. I dette tilfellet for å lære guttene at en ikke skulle la seg selv bli tatt i et tyveri uansett konsekvenser. En av grunnene til at Cartledge hevder at det er mest sannsynlig at dette var en fabrikkert historie og ikke noe som faktisk har skjedd, er at han finner det vanskelig at gutten kunne ha stjålet et dyr som i utgangspunktet var et vilt dyr. Men han påpeker at historien fungerte godt som en formidler av forventete moralske normer.³⁴¹ Hos Xenofon finner vi også svaret på hvorfor guttene ble straffet for tyverier om de ble forventet å begå disse.

Someone may ask: But why, if he believed stealing to be a fine thing, did he have the boy who was caught beaten with many stripes? I reply: Because in all cases men punish a learner for not carrying out properly whatever he is taught to do. So the Spartans chastise those who get caught for stealing badly.³⁴²

I Sparta ble en altså straffet så sterkt for å bli tatt for tyveri, ikke fordi en stjal noe, da dette var forventet oppførsel, men fordi en ikke utførte tyveriet godt nok til ikke å bli oppdaget, da dette ville bety at en ikke fulgte opplæringen skikkelig.

Now it is not difficult to see that one must not make amusement the object of the education of the young; for amusement does not go with learning – learning is a painful process.³⁴³

Straffene som er beskrevet over som pisking og biting i tommer virker gjerne harde og brutale, men som vi ser Aristoteles gir uttrykk for over, var dette et forventet trekk ved utdanning. Jo tøffere utdanning var, jo bedre ble den ansett for å være. Dette hevder Ducat også kan bety at de antikke forfatterne, som Xenofon og Plutark, overdrev straffene noe, for slik å fremstille den spartanske utdannelsen som den best mulige utdannelsen.³⁴⁴

Dødsfall i løpet av utdannelsen ikke er vanskelig å tenke seg, et tilfelle vi finner i kildene er Drakontios skjebne. Drakontios blir sendt i eksil fra Sparta når han er en ung gutt, da han, ved et uhell, kom til å drepe en annen gutt.³⁴⁵

Flacelière hevder at så snart de athenske unge guttene var gamle nok til å begynne på utdannelsen ville de, i hvert fall i rike familier, gå fra å være barnepikens ansvar til å være

³⁴¹ Cartledge 2001:86

³⁴² Xen. Lac. Pol. II 8

³⁴³ Arist. Pol. VIII 1339A 25-30

³⁴⁴ Ducat 2006:162-163

³⁴⁵ Xen. An. 4.8.25-6

ansvaret til en mannlig slave kaldt *paidagogos*. Denne slaven tilhørte, i følge Flacelière, gutten og hans oppgaver bestod i å følge ham over alt, lære ham gode manerer, og han kunne bruke stokkeslag som straff for gutten eller for å få gutten til å adlyde.³⁴⁶

5.16. Omsorg og beskyttelse

Lycurgus, on the contrary, instead of leaving each father to appoint a slave to act as tutor, gave the duty of controlling the boys to a member of the class from which the highest offices are filled, in fact to the “Warden” [*paidonomos*] as he is called.³⁴⁷

I, det nå flittig brukte, sitatet over, kan det tolkes slik at den omtalte setningen hos Xenofon om når barna begynte på utdannelsen, ikke viser til kontrastene mellom Sparta og de andre byene i forhold til alder. Ducat mener det er det at barna blir betrodd til slaver og innleide lærere, istedenfor å betro dem til en av byens viktigste personer som i Sparta Xenofon finner problematisk.³⁴⁸ Dette blir enda tydeligere hos Plutark.

But Lycurgus would not put the sons of Spartans in charge of purchased or hired tutors, nor was it lawful for every father to rear or train his son as he pleased, but as soon as they were seven years old, Lycurgus ordered them all to be taken by the state and enrolled in companies, where they were put under the same discipline and nurture, and so became accustomed to share one another’s sports and studies. The boy who excelled in judgement and was most courageous in fighting, was made captain of his company ; on him the rest all kept their eyes, obeying his orders, and submitting to his punishments, so that their boyish training was a practice of obedience. Besides, the elderly men used to watch their sports, and by ever and anon egging them on to mimic battles and disputes, learned accurately how each one of them was naturally disposed when it was a question of boldness and aggressiveness in their struggles.³⁴⁹

Som vi ser hos Plutark over, var det spartanske utdanningssystemet omfattende i organisasjon. Personen som hadde det overordnede ansvaret for dette statlige utdannelsesprogrammet ble kaldt *Paidonomos*, som Cartledge oversetter til ‘Boy-herd’.³⁵⁰ I tillegg kommer det tydelig frem hos Plutark over at guttene var under konstant overvåkning fra hverandre og fra de eldre mennene.

In the following respects, again, his institutions differ from the ordinary type. In most states every man has control of his own children, servants and goods. Lycurgus wanted to secure that

³⁴⁶ Flacelière 1967 :95

³⁴⁷ Xen. Lac. Pol. II. 2-3

³⁴⁸ Ducat 2006:86

³⁴⁹ Plut. Lyc. XVI. 4-XVII

³⁵⁰ Cartledge 2001:83

the citizens should get some advantage from one another without doing any harm. He therefore gave every father authority over other men's children as well as over his own.³⁵¹

Også Xenofon viser her at i tillegg til overvåkningen i forbindelse med utdanningen, ble guttene også passet på av alle fedre i det spartanske samfunnet.

Flacelière hevder at den formen for omsorg for barna, og sikter blant annet til *paidonomos* i Sparta, ikke fantes i Athen. Men han peker videre på at det finnes kilder til at staten ikke var helt uten interesse for under hvilke forhold oppdragelsen av barna foregikk i. Fra et moralsk synspunkt om ikke annet. Som eksempel på dette viser Flacelière til Solons lover som gav foreldre forbud mot å sende barna på skolen før soloppgang og å ikke la dem være der for lenge, men å hente dem før solnedgang.³⁵² Dette hevder Flacelière var for å hindre barna i å bli utsatt for farer som fantes etter at mørket var komt. De samme lovene hevder Flacelière videre forbød både unge menn og fremmede å komme til skolen når undervisningen foregikk og det var barn tilstedet.³⁵³ Dette hevder han var for å forhindre pederasti. Men han finner ingen lover eller vedtekter som regulerer selve undervisningen.³⁵⁴

Flacelière hevder at det er *Paidagogos*slaven som følger gutten til skolen mens han bærer tingene gutten trenger der. De tingene det kunne være viser Flacelière var f. eks. vokstavler, griffel, bøker og etter hvert strenginstrumenter og oboen. Mens barnet er på skolen, hevder Flacelière at slaven venter på ham enten i et eget rom eller, det han mener, var mer vanlig, i selve klasserommet. På drikkeskålen vist over, peker Flacelière på at det er en *pedagogos* og ikke en *erastes* som sitter på en taburett, med en lang stokk i hånden og bena i kors. Personen på vasen ser mot barnet som angivelig, i følge Flacelière fremsier et av de episke diktene. På denne måten kunne *paidagogos*slaven spørre barnet i det han hadde lært når de var kommet hjem. Læreren er, mener han, personen som sitter i lenestolen med ben som er buet. Elevene, hjelpelærerne og pedagogene sitter i følge Flacelière på taburetter uten rygg.³⁵⁵

5.17. Pederasti

Kapittel to av Xenofons Lak. Pol., handler om utdannelsen av gutter. Xenofon hevder at resultatet av denne utdannelsen er at guttene vokste opp til å bli pliktoppfyllende, ærbødige og med evnen selvkontroll, og han påstår at det er en kjensgjerning i den greske verden at

³⁵¹ Xen. Lac. Pol. VI 1

³⁵² Aeschin. In. Tim 1.9- 1.10 og 1.12 Viser at det var lærere som fikk forbud mot å ta imot elever før soloppgang og måtte sende dem hjem før solnedgang. Ikke foreldre.

³⁵³ Aeschin. In. Tim. 1.12

³⁵⁴ Flacelière 1967:92-93

³⁵⁵ Flacelière 1967 :95

spartanerne mestrer disse egenskapene best av alle.³⁵⁶ Det er i denne sammenheng at Xenofon tar opp temaet ”*paidikoi erôtes*, ‘intimacy with boys’, as the Loeb translator rather coyly renders the phrase”.³⁵⁷

If someone, being himself an honest man, admired a boy’s soul and tried to make of him an ideal friend without reproach and to associate with him, he [Lycurgus] approved, and believed in the excellence of this kind of training.³⁵⁸

I sitatet over ser vi Xenofon hevder at Lycurgus mente det var en god og bra måte å gjennomføre utdanning på, om en respektert mann, som ble fengslet av en gutts karakter, ville nærme seg denne gutten som en venn og tilbringe tid med ham i all uskyldighet. Xenofon setter dette opp mot praksisene på Boiotia and Elis, hvor slike forhold var fysiske, og hevder at Lycurgus bannlyste alle forhold mellom menn og gutter der tiltrekningen lå i det fysiske og ikke det åndelige. Slik, hevder Xenofon at Lycurgus gjorde den fysiske tiltrekningen så skamfullt at det ikke forekom samleie (*aphrodisia*) mellom *erastai* og deres *paidika*, på samme måte som at det ikke forekom mellom foreldre og deres barn, eller mellom brødre.³⁵⁹ Xenofon avslutter denne heller korte redegjørelsen med:

I am not surprised, however, that people refuse to believe this. For in many states the laws are not opposed to the indulgence of these appetites.³⁶⁰

Det Cartledge reagerer på er blant annet at Xenofon ikke gir en mer utførlig forklaring. Han peker på at det ikke diskuteres om det ble forventet at alle spartanske gutter skulle delta, eller om det ble forventet eller krevd av alle guttene å gå inn i et slikt forhold.³⁶¹

Cartledge hevder videre at Xenofon bruker de greske benevnelsene når han skriver om pederasti. *Erastês*, var den elder mannen og *paidika* var den yngre gutten, selv om han hevder at det fantes egne lakoniske benevnelser. Dette trenger ikke å bety noe mer enn at Xenofon var fra Athen og brukte de benevnelsene han var vant til. Cartledge peker videre på at selv om Xenofon setter slike forhold sammen med den statlige utdannelsen forteller han ikke når, i løpet av denne, slike forhold skulle oppstå. Cartledge finner heller ikke en forklaring på hvordan dette forholdet skulle gjøre guttene pliktoppfyllende, respektfulle og fremme selvkontroll annet enn ved å peke på at *erastês* skulle være *hoion dei*, eller ærbare og

³⁵⁶ Xen. Lac. Pol. II. 14

³⁵⁷ Cartledge 2001:94 og Xen. Lac. Pol II 12

³⁵⁸ Xen. Lac. Pol. II. 13

³⁵⁹ Xen. Lac. Pol. II. 12-14

³⁶⁰ Xen. Lac. Pol. II 14

³⁶¹ Cartledge 2001:94

respektable. Det neste han peker på er at verken *erastês* alder, sosiale status eller lengden på varigheten av et slikt forhold beskrives. Cartledge viser også til, at til og med Xenofon stiller seg tvilende til at denne normen med å holde disse forholdene mellom menn og gutter fri fra det fysiske aspektet ble respektert. For, som han peker på så, selv om Xenofon sidestiller det å ha et fysisk forhold mellom en mann og en gutt med det å ta del i inest, forteller han ikke på noe tidspunkt at det faktisk var ulovelig. Cartledge hevder videre at selv om senere kilder enn Xenofon hevder at det var ulovelig, er ikke dette noe som må stoles på uten forbehold,³⁶² og da særlig med tanke på Xenofons eget utsagn.

Should anyone ask me whether I think that the laws of Lycurgus still remain unchanged at this day, I certainly could not say that with any confidence whatever.³⁶³

Xenofon selv stiller seg altså tvilende til om Lycurgus lover ble fulgt i det spartanske samfunnet han var vitne til, og dette vil inkludere hans bestemmelser om pederasti. Cartledge peker så på at ingen av disse manglene i Xenofons beskrivelse blir tilstrekkelig dekket hos de andre kildene, Platon og Aristoteles, fra klassisk tid heller, og heller ikke hos Plutark.³⁶⁴

Men allikevel ser vi at i Platons *Laws* hevder han på to steder i teksten³⁶⁵ at det er ikke bare tolerert med sex mellom menn, men at dette også ble praktisert i stor utstrekning. Aristoteles derimot, gir et bilde som passer bedre med det som vi finner hos Xenofon.³⁶⁶

So that the inevitable result is that in states thus constituted wealth is held in honour, especially if it is the case that the people are under the sway of their women, as most of the military and warlike races are, except the Celts and such other races as have openly held in honour attachments between males. For it appears that the original teller of the legend had good reason for uniting Ares with Aphrodite, for all men of martial spirit appear to be attracted to the companionship either of male associates or of women. Hence this characteristic existed among the Spartans, and in the time of their empire many things were controlled by the women; yet what difference does it make whether the women rule or the rulers are ruled by women? The result is the same.³⁶⁷

Cartledge mener dette sitatet viser at spartanerne ikke "held in honour attachments between males". På den andre siden hevder han at Aristoteles her kan ha hatt forhold mellom voksne

³⁶² Cartledge 2001:95

³⁶³ Xen. Lac. Pol. XIV 1

³⁶⁴ Cartledge 2001:95

³⁶⁵ Pl. Laws I 636b-c og VIII 836a-c

³⁶⁶ Cartledge 2001:95

³⁶⁷ Arist. Pol. II 1269b 25-35

menn i tankene og ikke pederasti. Han peker videre på at Aristoteles påstand om at det var kvinnene som skal ha styrt Sparta, overhode ikke er godt begrunnet.³⁶⁸

Plutark sin biografi om Lycurgus er den kilden som gir flest detaljer. Han følger stort sett Xenofon, men dette er tydeligvis, siden Plutark er mye mer detaljert, ikke Plutarks eneste kilde.

When the boys reached this age, [12 år³⁶⁹] they were favoured with the society of lovers from among the reputable young men.³⁷⁰

Som sitatet over viser så, hevder Plutark at det var når guttene var tolv år gamle at *erastai* begynte sin overvåking av guttene. Videre hevder han at det var under denne nye, mer intensive overvåkingen av guttene at guttenes *erastes* rolle blir oppfattet som så avgjørende at de deler guttenes straff om de ikke oppfører seg korrekt og deler glansen når de fremhever seg positivt.³⁷¹

(...) still, there was no jealous rivalry in it, but those who fixed their affections on the same boys made this rather a foundation for friendship with one another, and preserved in common efforts to make their loved one as noble as possible.³⁷²

I følge Plutark var det heller ikke uvanlig for en gutt å ha flere beundrere og at dette ikke førte til sjalusi og andre negative ting, men at det førte til et samarbeid for å utdanne gutten på best mulig måte.

Cartledge finner vel å merke at denne formen for deling muligens er noe optimistisk fremstilt. Da henviser han særlig til at det spartanske samfunnet, overalt ellers i kildene, blir beskrevet som et spesielt konkurransepreget samfunn og han finner det derfor vanskelig å akseptere at pederastien skulle ha vært fri for denne konkurransementaliteten. Det Cartledge finner enda mer problematisk er Plutarks forklaring om at *erastai* lette blandt de respektable guttene for å finne en som var verdig deres oppmerksomhet. Det han stiller spørsmål ved her er om dette innebar at ikke alle guttene deltok i slike forhold, eller om dette bare er Plutarks måte å ordlegge seg på for å fremstille denne skikken i best mulig lys.³⁷³

³⁶⁸ Cartledge 2001:96

³⁶⁹ Plut. Lyc. XVI. 6

³⁷⁰ Plut. Lyc. XVII 1-2

³⁷¹ Plut. Lyc. XVII 1 og XVIII 4 og Cartledge 2001:96

³⁷² Plut. Lyc. XVIII 4-XIX

³⁷³ Cartledge 2001:96

Spartan boys are not overbearing or arrogant towards their lovers. It is possible to see that they behave in the opposite way to attractive young men in other societies, from this evidence. They themselves ask their lovers to inspire them; this is a Spartan word, meaning precisely “to love”. Spartan love has nothing shameful about it. For whether a boy is rash enough to submit to abuse or a lover dares to go too far, neither of them profits by having brought dishonor to Sparta. They either abandon their country or, what is more serious, life itself.³⁷⁴

Romeren Claudius Aelianus ca 175-235 e.v.t, også kjent som Aelian er en annen kilde og, fra sitatet over ser vi at også her beskrives disse pederastiske forholdene i Sparta som uten seksuelt innhold. Men hos Aelian finner vi mer informasjon som vi ikke finner hos de andre kildene.

Though I have many other good things to report of the Spartan ephors, there is one I have chosen to mention now. When one of the handsome young men in their society chose a rich lover in preference to one who was poor but of good character they imposed a fine, punishing, it would seem, the desire for possessions by a monetary penalty. And any man of good appearance and character who did not fall in love with someone well-bred was also fined, because despite his excellence he did not love anyone. It was clear that he could have made his beloved, and perhaps even another man, similar to himself. Lovers' affection for their beloved has a remarkable power of stimulating the virtues, if the former are themselves worthy of respect. In fact there is also a Spartan law, that when a young man commits a misdemeanor, the ephors are indulgent to a naïve character and to the inexperience of youth, but they punish his lover instead, because they require lovers to watch and control what the young do.³⁷⁵

Det Aelian beskriver her er at eforene straffet de guttene som valgte seg partner ut ifra rikdom heller enn karakter. På samme måte hevder han at enhver mann med god karakter, oppførsel og utseende som ikke fant seg en egnet gutt ble straffet. Aelian bekrefter i tillegg til dette at disse forholdene ble sett på som en måte å styrke og bygge god karakter på da det var meningen at en eldre av partnerne skulle være et godt eksempel ved selv å inneha god karakter. Hos Aelian ser vi at om den yngre gutten begikk en feil, kunne den eldre partneren bli straffet på hans vegne da det ble ansett som hans ansvar å passe på og lære opp gutten, noe vi også finner hos Plutark.

The boys' lover also shared with them in their honour or disgrace; and it is said that one of them was once fined by the magistrates because his favourite boy had let an ungenerous cry escape him while he was fighting.³⁷⁶

³⁷⁴ Ael. VH 3.12

³⁷⁵ Ael. VH 3.10

³⁷⁶ Plut. Lyc. XVIII 4

Dette støtter og bekrefter, den offentlige karakteren til spartansk pederasti, slik som Xenofon og Plutark også fremstiller den.

Cartledge konkluderer med at han finner det sannsynlig at normen i det spartanske samfunnet var at guttene gikk inn i pederastiske forhold etter at de hadde fylt tolv år. Dette peker han på passer inn i teorien om at pederastien var en del av utdannelsen, som han hevder, ganske bestemt, var obligatorisk for stort sett alle guttene.³⁷⁷ Han viser til at Plutark helt tydelig påstår at *erastai* (den eldre mannen), som normalt sett ville være biologiske foreldre selv, fungerte som surrogat fedre for deres *eromenoi* (den yngre gutten).³⁷⁸ Cartledge finner det merkelig om bare noen spartanske gutter skulle få slike surrogatfedre. Han tviler ikke på at Xenofon og Plutark har gitt oss nok bevis til å konkludere med at pederasti var en etablert praksis i Sparta som var institusjonalisert og obligatorisk. Om pederastien innehold seksuelle element, mener han det ikke er mulig å påstå noe sikkert om, selv om han selv anser det som svært sannsynlig at det var utbredt med seksuelt innhold i slike forhold.³⁷⁹

Cartledge hevder at siden verken Plutark eller Xenofon nevner alderen til *erastes* kan det antas at dette aspektet ved det spartanske samfunnet stemte overens med det som var vanlig i resten av hellas. Dette hevder han vil gjøre at *erastai* normalt sett ville ha vært ugifte voksne menn mellom tjue og tretti år. Ser vi så til Plutark igjen finner vi at det står at menn under tretti år aldri, under noen omstendigheter viste seg på markedet, men at deres nødvendige ærender der ble utført av deres slektninger eller deres *erastai*.³⁸⁰ Dette, peker Cartledge på, tyder på at de spartanske mennene fortsatt kunne være *eromenos* etter at de var blitt fullvoksne krigere. Om de beholdt samme partnere hele tiden hevder Cartledge at en ikke kan vite.³⁸¹

Cartledge hevder videre at pederastien i Sparta var et manndomsritual og at det var som nettopp dette, at praksisen ble institusjonalisert.³⁸² Det statlige utdannelsessystemet gav en brukbar ramme for dette. Oppsummerende så presenterer Cartledge følgende senario. Fra de spartanske guttene var tolv år gamle ble de klassifisert som skikket til, eller heller forpliktet til å inngå et pederastisk forhold. Vanligvis ville den eldre mannen tilhøre den yngste graden av voksne, mannlige krigere kaldt *erasts* som ikke var gift enda. Som Cartledge peker på så ville

³⁷⁷ Cartledge 2001:97

³⁷⁸ Plut. Lyc. XVII. 1-2

³⁷⁹ Cartledge 2001:97

³⁸⁰ Plut. Lyc. XXV 1

³⁸¹ Cartledge 2001:98

³⁸² Cartledge 2001:86

dette i dagens samfunn bli sett på som ytterst forkastelig for ikke å snakke om som ulovelig barnemisshandling. På tross av hvilke følelser dette vekker i oss i dag, var slike forhold ikke bare akseptert men obligatorisk ved lov i klassiske Sparta. Cartledge viser videre til at nøyaktig hvordan en forment slike forhold er noe vi ikke vet noe om, men han hevder at det finnes bevis for at ikke alle kunne velge fritt og da nevner han spesielt sønnene til de øverste i samfunnet. En annen ting som er uvisst er nøyaktig hvordan forholdet var. Om det fantes et seksuelt element eller ikke.³⁸³

Cartledge hevder at det overordnede målet med denne formen for ritualisert pederasti var å fremme innvielsen og å lette overgangen inn i det spartanske samfunnet som fullverdige borgere. Dette var, i følge Cartledge grunnen til at den eldre partneren i slike forhold skulle fungere som en form for substitutt fedre og rollemodeller som de modige, besluttsomme og lojale krigere. En legemliggjørelse av mannlig dyd: *andragathia*.³⁸⁴

Også Flacelière hevder at man anerkjente såkalte kjærlighetsforhold mellom voksne menn og unge gutter fra guttene var i tolv års alderen i Sparta. Disse hevder han ikke var seksuelle forhold, og han oppfatter dem som en følge av guttenes liv adskilt fra resten av samfunnet. Videre peker han på at loven i Sparta ikke forbyr disse forholdene, men heller aksepterer dem sammen med den offisielle folkemeningen.³⁸⁵

Mellom den eldre mannen og den yngre gutten hevder Flacelière at det oppstod en form for solidaritet ved at den eldre mannen samtidig tjente som forbilde og autoritetsperson. De båndene som ble dannet mellom disse to personene mener Flacelière, tjente til å utvikle krigersk mot. Han hevder videre at i Athen var det færre tilfeller av pederasti og den var, i følge han, ikke fullt så offentlig som i Sparta.³⁸⁶

Joyal et. al. peker på, som vi har sett over for Sparta, at pederastiske forhold noen ganger spilte en sentral rolle under oppdragelsen av de unge athenske mennene. De hevder videre at slike pederastiske forhold fantes i Athen også både i det femte og det fjerde århundre f.v.t.³⁸⁷ I Athen, peker Cartledge på, at det ble sett på som nedverdiggende for den yngre partneren “to be submitted to such supposedly bestial treatment”.³⁸⁸

³⁸³ Cartledge 2001:87

³⁸⁴ Cartledge 2001:87

³⁸⁵ Flacelière 1967:87

³⁸⁶ Flacelière 1967:88

³⁸⁷ Joyal et. al. 2009:34

³⁸⁸ Cartledge 2001:87

Flacelière hevder at pederasti ikke er et emne man kan ”svinge utenom” når en jobber med gresk utdannelse og oppdragelse. Dette mener han på grunn av den store rollen pederastien faktisk spilte, nettopp når det gjaldt utdannelse og oppdragelse. Han begynner med å peke på at ordet *eros* (kjærlighet) svært sjeldent brukes i tekster fra den klassiske perioden når en omtaler tiltrekning mellom de to kjønnene, han hevder at ordet er nesten forbeholdt forholdet mellom to menn.³⁸⁹ Flacelière stiller på bakgrunn av at dette spørsmål ved om de athenske kvinnenenes bortgjemte tilværelse, uten noe særlig intellektuell utdannelse bidro til situasjonen. Videre viser han til Sparta hvor kvinnen ikke gjemte seg bort, men tvert imot ”viste sig halvnøgne offentlig, (...)”³⁹⁰ Flacelière hevder at dette gjorde at det så slettes ikke var kvinnenenes intelligens de spartanske guttene beundret, og allikevel var pederastien mer utbredt og offentlig her en i Athen. Han innrømmer videre at guttenes nakenhet når de var hos gymnastikklæreren ikke akkurat motvirket pederastien og viser til alle vasemaleriene som viser unge gutter og menn som driver med idrett. Disse vasene hevder Flacelière hadde innskrifter som *kalos* (vakker), som han mener er dedikasjoner til vakre gutter.³⁹¹

Flacelière mener at det å fremheve at homoseksualiteten hadde militær opprinnelse i Hellas er riktig. Flacelière viser til det han kaller ”krigskammeratskapfølelse” som han hevder, ble best bevart i de doriske statene. Videre hevder han at det var dorerne selv som tok med seg denne skikken til hellas. Til og med i Athen på Perikles tid, mener han var en by preget av at et maskulint miljø som var lukket for kvinner. I dette miljøet hevder han at det var ”lidenskapelige forhold”, mellom menn (*erastes*) og unge gutter mellom 12 og 18 år (*eromenos*). Disse forholdene mener han skulle fremme følelser som mot og ære. De athenske guttene gikk til lærere for å få undervisning. Hos dem hevder han guttene lærte de grunnleggende fagene, men det han savner er undervisning i etikk. Flacelière foreslår at kanskje guttens private slave (*paidagogos*) sto ansvarlig for dette, men trekker det like fort tilbake på grunnlag av at han finner det tvilsomt at en slave ble satt til å undervise i en fri manns dyder. Faren til gutten mener Flacelière kanskje ville være det naturlige valget av lærer for et slikt tema, men han peker på at faren var for opptatt av aktivitetene, i og for, byen at det ikke er sannsynlig. Siste muligheten han foreslår er at en slik positiv innflytelse kunne komme fra en eldre bror. Problemet jeg ser da er, hvem lærte det eldste barnet etikk? Dette gir ikke Flacelière noen løsning på. Videre viser han til Solons lover. Disse mener han at, tilsynelatende, forbød alle som ikke hadde noe å gjøre der adgang til skoler og *palestraene* der

³⁸⁹ Flacelière 1967:109

³⁹⁰ Flacelière 1967:109

³⁹¹ Flacelière 1967:109

de unge fikk undervisning.³⁹² Men som Flacelière peker på, så ser vi i Platons dialoger, f.eks.
³⁹³ Lysis, at dette forbudet ikke nødvendigvis ble overholdt.³⁹⁴

Flacelière hevder at det var ved at menn, kom til og opphold seg, der guttene ble undervist at en mann kunne bli oppmerksom på en gutt og begynne sin oppvartning av ham.

Bildet er hentet fra: <http://www.mlahanas.de/Greeks/LX/CourtshipG121.html> (Lastet ned 17.11.12)

Det som er avbildet på fatet er over er forskjellige måter en mann kunne kurtisere en gutt på. Dette fatet er fra ca 480 f.v.t.

I følge Flacelière måtte gutten svare på mannens tilnærming for at et forhold skulle formes, men at om han gjorde det, hevder Flacelière at forholdet kunne holde seg på et åndelig nivå,

³⁹² Aeschin. In. Tim. 1.12

³⁹³ Pl. Lysis 203-204

³⁹⁴ Flacelière 1967:110

men han hevder også at det, ganske sikker, ofte gikk videre. Facelière beskriver idealet for antikkens pederasti som: ³⁹⁵

Ofte var dette venskab opflammende for den ældre, der nærrede et brændende ønske om at beskytte og opdrage den unge (*eromenos*), og for denne, som var fuld af taknemmelighed og beundring for *erastes*. (.....) ”kærligheden, der knytter sig til en ung og velbegavet ånd, og som ad venskabets vej når frem til den moralske fuldkommenhed”. ³⁹⁶

Dette betydde allikevel ikke at staten godkjente denne typen forhold, i hvert fall ikke om de var fysiske. Flacelière hevder også at det ”til og med” i Sparta og Kreta, hvor han mener pederastien ”florerer” og foregår i full offentlighet, ikke var tillatt med fysisk kontakt, og spesielt var voldtekt av den unge forbudt og i hvert fall i prinsippet kunne man straffes. Når det kommer til Athen mener Facelière at en kan få et godt inntrykk av at den offentlige meningen om, blant annet, voldtekt av unge menn i teksten ”*Against Timarchus*” skrevet av Aeschines var strengt negativ. ³⁹⁷ Han hevder videre at pederastiens tilhengere, naturlig nok, alltid ville hevde at forholdene var åndelige vennskap og han mener dette er grunnen til at Platon gjør dette ”til en betingelse for sjælens opstigen mod det skønne og gode og selve princippet for enhver sand høyere erkendelse. ³⁹⁸

Moreover, though this sort of love was so approved among them that even the maidens found lovers in good and noble women, (...) ³⁹⁹

Som vi ser over, så forteller Plutark at det også var vanlig med seksuelle forhold mellom eldre og yngre kvinner i Sparta.

5.18. Oppsummering

Det som viser seg etter denne gjennomgangen er at det fantes, både i Sparta og Athen, en form for inndeling av barna og barndommen, i grupper basert på alder og fysisk utvikling. Navnene på disse gruppene er heller diffuse og vanskelig å si noe sikkert om. Det virker som at overgangene fra den ene gruppen til den andre kan ha vært noe flytende da de muligens var brukt for å betegne fysisk utvikling, mens det for aldersgruppene fremstår som om at var fastere overganger. Overgangsritualer var også i bruk, men om disse baserte seg på alder eller fysisk utvikling muligens kan ha variert noe. Jeg ser det derimot som mest sannsynlig at disse

³⁹⁵ Flacelière 1967:111

³⁹⁶ Flacelière 1967:111

³⁹⁷ Aeschin. In. Tim. 1.15- 1.18

³⁹⁸ Flacelière 1967:111

³⁹⁹ Plut. Lyc. XVIII 4

tok utgangspunkt i faktisk alder slik som for eksempel inngåelsen av pederastiske forhold i Sparta. Disse grupperingene har vært brukt for å vise utviklingsstadier og som en hjelp i utdannelsesøyemed. Noe annet som de to byene ser ut til å ha hatt til felles er at guttene begynte på sin formelle utdanning når de var syv år gamle. Frem til de var tolv år, ser det ut til at utdannelsen, stort sett, var den samme i Sparta og Athen. Dette ville da, mest sannsynlig, være undervisning i grunnleggende lese og skriveferdigheter, litt matematikk, musikk, sang og fysisk trening. Når guttene fylte tolv år skiller utdannelsen i Sparta seg markant fra den athenske ved at den spartanske utdannelsen nå intensiverte det aspektet av utdannelsen som dreide seg om fysisk og militær trening. Samtidig var det på dette tidspunktet at de spartanske guttene måtte innlede pederastiske forhold som et ledd i utdannelsen. Denne militærliknende utdannelsen ble bare mer og mer intensiv til de var ferdig utdannet når de var rundt atten år. Heretter ville de gjennomføre en periode i ”nasjonens tjeneste” som et forberedende steg mot innlemmelse i den stående hæren når de var tjue. En betingelse for innlemmelse i denne hæren var at en ble valgt inn i en av messene. I Athen ville ikke utdannelsen en gutt mottok fra han var tolv år skille seg så veldig fra den han allerede mottok, annet enn at han ville avansere i vanskelighetsgrad. Det var derimot bare de rikeste som hadde råd og dermed mulighet til å fortsette å gi sine sønner utdanning etter at de var fylt tolv år. Men disse sosiale forskjellene vil bli tatt opp igjen i et annet kapittel. Det var sofistene som først tilbydde en form for videreutdanning rundt andre halvdel av det femte århundre. Oppsummert så underviste de i det meste og var mest opptatt av nytteverdien av kunnskap. Filosofene var viktige og bl.a. Platon opprettet skoler, men dette var heller en levemåte enn ren undervisning i kunnskap. Isokrates slår seg frem, på bekostning av sofistene, i det fjerde århundre. Han var mest opptatt av retorikk og talekunst. Det er altså lagt betydelig mer vekt på intellektuell utdanning i Athen, hvor gymnastikk i løpet av tiden ble nedprioritert, enn i Sparta hvor fokuset kan sies å ha lagt på det militære aspektet. Men i motsetning til hva som har vært den utbredte oppfatningen både i tidligere forskningsmiljø og blant de antikke forfatterne var ikke spartanerne bare opptatt av den militære treningen.

Det som har vært en utbredt oppfatning er at de spartanske guttene ganske så brutalt ble fjernet fra hjemmene og plassert samlet i noe som har blitt sammenlignet med en form for kostskole. Som vi har sett så foreslår Ducat et alternativ. Han mener at kildene muligens har dramatisert det hele noe, og at utdannelsen ikke foregikk helt slik. Guttene vil mest sannsynlig ha bodd hjemme i hvert fall frem til de var tolv år, og til og med etter det hevder Ducat det at guttene bodde samlet fjernet fra hjemmet bare var i perioder. Familien har på denne måten

spilt en mye større rolle enn tidligere antatt, og utdanning, selv om den var brutal, fremstår som litt mindre brutal. Sparta var også spesiell ved at staten tok ansvar for utdannelsen ved å organisere, i hvert fall, store deler av den. Det som fremstår som mest sannsynlig er at staten tok ansvar for i hvert fall den militære delen, men også en del av de grunnleggende lese og skriveferdighetene, for ikke å glemme den "lakoniske" snakkemåten, så vel som politisk og moralsk utdanning. God samfunnsmoral mener jeg, i tillegg må ha blitt tillært gjennom hele oppveksten. De intellektuelle fagene ellers så vel som den vanlige gymnastikken er det mulig at ble undervist i privat. Det er her det åpnes for muligheten for at mødrene kan ha spilt en avgjørende rolle, da også spartanske jenter ble utdannet, og dermed var kunnskapsrike, i regi av staten for nettopp å bli gode mødre som oppdro gode spartanere. De Spartanske jentenes utdanning vil bli sett nærmere på i et senere kapittel. Men alt dette er dessverre særdeles usikkert. Det en kan si med større sikkerhet er at utdannelsen i Athen var privat, da det var foreldrene selv som måtte betale for lærere til sine barn. Lærerne var en del av den lavere sosiale delen av Athen og lønnen var dårlig. Dette endret seg med sofistene. I tillegg til dette, mens den athenske utdannelsen ikke var obligatorisk, var i alle fall deler av den spartanske det. Den intellektuelle utdannelsen som i Sparta var privat var det sannsynligvis foreldrene som måtte organisere, men det er vanskelig å se hvordan de skal kunne ha betalt for lærere da det ikke fantes et fungerende pengesystem i Sparta. De kan muligens ha betalt med annet enn rene penger, men dette blir veldig spekulativt.

Utdannelsen i Sparta var, som sagt, ikke så brutal som tidligere antatt, men den var allikevel ingen dans på roser. Straffene var harde og fysiske. Men også her ser vi at de antikke forfatterne muligens har tatt litt hardt i når de har beskrevet dette. Dette vil i så fall henge sammen med at de fleste kildene vi har til spartansk utdanning var ute etter å fremheve hvor bra denne utdannelsen var, og tanken i antikken var at jo tøffere utdannelsen var, jo bedre var den. Spartanerne var, på dette området, både raus i utdelingen og oppfinnsomme. Straff ble brukt aktivt som en del av utdanningen. I Athen ser det ut til at det var mer vanlig å bruke straff for å korrigere uønsket oppførsel.

De athenske guttene fikk tildelt en slave, *paidagog*, som hadde som oppgave å passe på og hjelpe gutten, og som sagt så betalte foreldre for private lærere. Det fantes noen reguleringer ved moralske aspekter fra statens side, men selve utdannelsen var privat. I Sparta tar staten ansvar og utnevner en fra de høyeste klassene til å ta ansvar for guttene og deres utdanning, og alle menn som er fedre selv, og alle eldre menn blir pålagt å passe på barna som om de skulle vært deres egne.

Pederasti er et vanskelig tema. Det er ubehagelig å skrive og lese om, men det var en del av de antikke samfunnene, både i Athen og i Sparta. Idealet var stort sett det samme i begge byer.

Nemmelig, som vi har sett at:

If someone, being himself an honest man, admired a boy's soul and tried to make of him an ideal friend without reproach and to associate with him, he [Lycurgus] approved, and believed in the excellence of this kind of training.⁴⁰⁰

Om disse forholdene i Sparta var seksuelle er omdiskutert, men mest sannsynlig så var de nok det. I Athen var de nok også som oftest seksuelle. Hovedforskjellen mellom Sparta og Athen når det gjelder pederasti er at det i Sparta var en offisiell del av utdannelsen. Den eldre parten, kunne bli straffet for å ikke delta i slike forhold. Noe som gjør det litt letter å anta at slike forhold var, om ikke mer utbredt, så i hvert fall mer synlig i Sparta. Faktisk så var pederasti en så viktig del av utdannelsen at en også hevder at det forekom blant jentene. Mens i Athen var det innført lover som skulle beskytte gutter mot pederasti. Men også i Athen ble slike forhold, om de ikke inkluderte den seksuelle delen, sett på som en del av en komplett utdanning.

⁴⁰⁰ Xen. Lac. Pol. II. 13

6. Utdannelsen

Of reading and writing, they [spartanerne] learned only enough to serve their turn; all the rest of their training was calculated to make them obey commands well, endure hardships, and conquer in battle.⁴⁰¹

Som vi ser av sitatet over så hevder Plutark at den eventuelle intellektuelle utdannelsen i Sparta var begrenset til det aller mest nødvendige. Resten av deres utdanning ser vi at Plutark mener bestod av å lære å adlyde, være tålmodig og å tåle anstrengelser og å vinne i slag. Videre beskriver han at på grunn av dette, ble treningen til de unge mer og mer intensiv.⁴⁰² Ducat hevder at det i Hellas, i klassisk tid, var vanlig å fremstille den spartanske utdannelsen som særdeles utilstrekkelig når det gjaldt det intellektuelle aspektet.⁴⁰³

Joyal et. al. peker på at den athenske utdannelsen bestod av tre hovedelementer. Fysisk trening (*gymnastikè*), som inkluderte bryting, løping, spydkasting og andre lignende aktiviteter. Musikk (*mousikè*), som bestod av memorisering av poesi, å lære å spille lyre, sang og dans. Den siste av de tre som Joyal et. al. viser til er, *grammata*, som de mener inneholdt undervisning i lesing, skriving og studie av litteratur.⁴⁰⁴

Ofte når man omtaler den formelle utdannelsen i Sparta og Athen, så er det med tanke på utdannelsen av athenske gutter, som kvalifiserte som borgere. Det vil også være tilfellet her om ikke jeg presiserer at noe annet gjelder. Sosiale forskjeller vil bli tatt opp igjen senere. Cartledge hevder at den athenske utdannelsen, som vi gjerne kaller primær eller grunnutdanning, var delt i tre som besto av lese og skrive undervisning, muligens også litt om tall, musikk og fysisk trening. Noen skoler, hevder Cartledge, ville tilby undervisning i alle tre 'fagene', men han mener det vanlige har vært for athenske foreldre å velge forskjellige lærere til de forskjellige emnene.⁴⁰⁵

6.1. "Gresk" Lese og skrive, litteratur og retorikk

I motsetning til Xenofon, inkluderer Plutark det intellektuelle aspektet av utdannelsen i sin beskrivelse av det spartanske utdannelsessystemet. Ducat peker på Plutarks uttalelse om at "Of reading and writing, they learned only enough to serve their turn",⁴⁰⁶ og han hevder at denne setningen viser til en mer nøytral holdning hos Plutark, ved å påpeke at setningen

⁴⁰¹ Plut. Lyc. XVI 6

⁴⁰² Plut. Lyc. XVI 6

⁴⁰³ Ducat 2006:120

⁴⁰⁴ Joyal et. al. 2009:31

⁴⁰⁵ Cartledge 2001:81-82

⁴⁰⁶ Plut. Lyc. XVI 6

innebærer at de lærte seg å lese og skrive fordi dette var nyttig, enn hos de andre kildene. Plutark er, allikevel ikke udelt positiv her. Hans reservasjoner ligger i målet ved denne utdannelsen, heller enn ved kvaliteten. Plutark så målet ved denne utdannelsen, som utilitaristisk og ikke kulturell.⁴⁰⁷

Vi finner også denne oppfatningen om å lære det en finner nyttig i de spartanske ordtakene. Eksempler på dette finner vi hos ordtakene som blir kreditert Agesilaos og Leotychidas,⁴⁰⁸ mens andre viser til tanken om spartansk uvitenhet og gir uttrykk for at dette var en dyd. Eksempel på dette finner vi i ordspråket som blir tillagt både kong Pleistoanax og Antalcidas. Bakgrunnen for dette utsagnet skal, i følge Plutark, ha vært at en athensk taler skal ha påstått at spartanerne var uvitende foran Pleistoanax, sønn av Pausanias. Pleistoanax svar skal ha vært at taleren ikke tok feil, 'True, we are indeed the only Hellenes who have learned no evil from you'.⁴⁰⁹ Et annet eksempel er det angivelig Zeuxidamus, far til Archidamos som står ansvarlig for. 'Because the young ought to accustom themselves to deeds of manly valour, a better thing than to apply their mind to writings'.⁴¹⁰ Ducat hevder at dette ikke skal tolkes dithen at spartanerne anså seg selv som ukultiverte, men at dette heller er spartanere som bruker athenernes kritikk i sitt svar på denne. Dette, peker Ducat på, er en del av bilde spartanerne viser av seg selv, og han setter spørsmålsteget ved hvor mye av dette som stemmer med virkeligheten. Det er ingen direkte kilder til denne delen av den spartanske utdannelsen verken når det gjelder nivået på utdannelsen, måten det ble undervist på, eller hvem som fikk denne utdannelsen.⁴¹¹ Måten den ble undervist på ble diskutert i forrige kapittel og hvem som mottok denne utdannelsen er tema i et senere kapittel. Den eneste måten en kan undersøke innholdet i denne delen av utdannelsen blir å se på resultatene av denne. Ducat hevder at skriftens rolle i det spartanske samfunn har vært undervurdert.⁴¹² Han peker videre på at, verken de få innskriftene eller fåtallet av spartanske forfattere gir noen indikasjon på hvordan lese og skriveferdighetene var i resten av samfunnet, da dette ikke var spesielt for spartanerne. Derimot hevder han at alle indikasjoner tyder på at nivået på den intellektuelle delen av utdannelsen var på noenlunde samme nivå som i andre greske byer. Med andre ord hevder Ducat at alt vi vet om Sparta i det femte og fjerde århundre tyder på at de fleste borgerne kunne både lese og skrive. Dette begrunner han blant annet ved å vise til at den

⁴⁰⁷ Ducat 2006:120

⁴⁰⁸ Plut. Mor. III Sayings of Spartans. Ages. 213d. 67. og Leotychidas 224d. 3.

⁴⁰⁹ Plut. Lyc. XX. 4. Sayings of Kings and Commanders Mor III. 192b Antalcidas 1. og Sayings of Spartans, Mor III. 217d Antalcidas 2. og Pleistoanax 231d

⁴¹⁰ Plut. Mor III. 221b Zeuxidamus 1.

⁴¹¹ Ducat 2006:120

⁴¹² Ducat 2006:120

interne administrasjonen så vel som den eksterne politikken til en by av Spartas kaliber, som på forskjellige tidspunkt ledet størstedelen av den greske verden, ville ha foregått skriftlig og forutsetter grunnleggende kunnskaper i å lese og skrive. En opplagt innvending mot dette ville være at denne kunnskapen kunne være begrenset til den styrende eliten. Mot dette svarer Ducat at eforene var de som, for det meste, tok seg av det daglige styre både av det interne og det eksterne. Disse ble valgt blant borgerne, og som vi ser i Aristoteles så kunne alle borgere bli valgt. ”(...), as the post is filled by any chance persons, (...)”⁴¹³

Ducat hevder, at på grunn av den generelt aksepterte oppfatningen om at en kunne bare bli valgt som efor en gang i løpet av livet, så ville dette ha resultert i at sjansen var særdeles stor for at alle spartanske mannlige borgere, på ett eller annet tidspunkt, ville ha blitt valgt som efor. Som han selv peker på så ville dette systemet ikke kunne ha fungert om størstedelen av de spartanske borgerne var uvitende. Platon har også sitt å si om spartanernes uvitenhet, og dette gjør han gjennom Protagoras dialogen:

Now philosophy is of more ancient and abundant growth in Crete and Lacedaemon than in any other part of Greece, and sophists are more numerous in those regions: but the people there deny it and make pretence of ignorance, in order to prevent the discovery that it is by wisdom that they have ascendancy over the rest of the Greeks, like those sophists of whom Protagoras was speaking; they prefer it to be thought that they owe their superiority to fighting and valour, conceiving that the revelation of its real cause would lead everyone to practise this wisdom (...). And when the Spartans wish to converse unrestrained with their sophists, and begin to chafe at the secrecy of their meetings, they pass alien acts against the laconizing set and any other strangers within their gates, and have meetings with the sophists unknown to the foreigners; while on their part they do not permit any of their young men to travel abroad to the other cities – in this rule they resemble the Creatans – lest they unlearn what they are taught at home.⁴¹⁴

Platon hevder her at det er gjennom sin intelligens og ikke sine overlegne militære evner spartanerne har fått, og beholdt sin maktposisjon. Han hevder videre at de later som om de er mindre intelligente og heller peker på sine militære evner som grunner for sin overlegne stilling fordi om det ble allment kjent at det var intelligens og kunnskap som var den avgjørende faktoren, ville de andre greske bystatene ta etter dem og overtaket ville være utlignet. Platon hevder derimot at spartanerne var intelligente filosofer som samtale med sofister. Han hevder videre at grunnene for Spartas hemmeligholdelse også gjelder for hvorfor

⁴¹³ Arist. Pol. 2.1272a30 og 1270b25-6

⁴¹⁴ Pl. Prot. 342A-D

de utviste fremmede fra byen sin. De ville holde sine møter med sofistene, som det var mange av i Sparta, hemmelig. Forbudet unge spartanske menn hadde mot å reise ut fra Sparta var, i følge Platon, innført fordi de unge ikke skulle glemme det de hadde lært hjemme.

Ducat viser til sitatet over og påpeker at spartanerne var filosofer ikke ved en tilfeldighet uten at de selv var klar over det, “for they know it perfectly well”,⁴¹⁵ men med et ønske om at det forble en hemmelighet. Ducat hevder også at når Sokrates, i sitatet over, påstår at spartanerne fremstiller seg selv som uvitende, er ikke dette tilfellet. Videre peker han på at påstanden om, at de istedenfor å fremstille seg som intelligente, fremstiller seg som krigsspesialister, ikke er en kritikk.⁴¹⁶

Hvordan denne intellektuelle undervisningen foregikk, vet vi, som nevnt, ingenting om, men Ducat insisterer på at alt tyder på at den fantes og at undervisningen var effektiv. I Sparta, som ellers i den greske verden i klassisk tid, var det å uttrykke seg muntlig verdsatt høyere enn skriftspråket.

The boys were also taught to use a discourse which combined pungency with grace, and condensed much observation into a few words.⁴¹⁷

(...) a man's ability to utter such remarks is to be ascribed to his perfect education.⁴¹⁸

Kildene, sitert over, forteller oss at det å uttrykke seg godt muntlig ble ansett som en spartansk spesialitet. Denne måten å snakke på ble kaldt lakonisme.⁴¹⁹ Plutark og de andre kildene som nevner dette, viser at det faktisk ble undervist i dette til de unge, og at det ikke var en medfødt evne, eller en del av kulturen som en bare plukket med seg i oppveksten.

Med andre ord, var ikke lakonisme et sent element av “the Spartan mirage”. Ducat trekker dette videre og viser til Iliaden hvor han hevder, det er mulig å finne antydninger til dette.⁴²⁰

But when they began to weave the web of speech and of counsel in the presence of all, Menelaus in truth spake fluently, with few words, but very clearly, seeing he was not a man of lengthy speech nor of rambling, though verily in years he was the younger.⁴²¹

⁴¹⁵ Ducat 2006:51

⁴¹⁶ Ducat 2006:52

⁴¹⁷ Plut. Lyc. XIX 1

⁴¹⁸ Pl. Prot. 342E- 343A

⁴¹⁹ Ducat 2006:121

⁴²⁰ Ducat 2006:121

⁴²¹ Hom. Il. I. III. 213-218

I dette sitatet fortelles det altså om hvordan Menelaus uttrykte seg muntlig. De trekkene det pekes på er at han fattet seg i korthet, men at han likevel var tydelig. Dette er et fint eksempel på den lakoniske snakkemåten. Også på Herodotus tid var dette ett velkjent fenomen, noe anekdoten om Samians ambassadør⁴²² og Anacharsis tale⁴²³ viser.⁴²⁴

Vi finner også dette temaet hos Tukydidis, Platon og Aristoteles⁴²⁵, og Platon gir en særdeles god beskrivelse av dette.⁴²⁶

If you choose to consort with the meanest of Spartans, at first you will find him making a poor show in the conversation; but soon, at some point or other in the discussion, he gets home with a notable remark, short and compressed – a deadly shot that makes his interlocutor seem like a helpless child. Hence this very truth has been observed by certain persons both in our day and in former times – that the Spartan cult is much more the pursuit of wisdom than of athletics; for they know that a man's ability to utter such remarks is to be ascribed to his perfect education.⁴²⁷

Altså så er lakonisk talemåte karakterisert ved at man fattet seg i korthet når man snakket. Jo mindre man sa, jo bedre. På samme tid måtte det man sa være treffende og intelligent.

Ducat beskriver lakonisme som at jo færre ord en brukte, jo bedre var det, og at apophthegmene, som er disse korte utsagnene som var en spartansk spesialitet, etter hvert ble en skriftstil. Disse hevder han, var mest effektive om de ikke var for belærende, men heller ironiske, lette og morsomme. På den ene siden, hevder Ducat, var lakonisme en form for språklig sparsommelighet, men at det også var en form for foredling av ånden og spesielt et kulturelt produkt. Det var denne kompliserte teknikken som ble lært til de unge. Slik sett er det, som også Ducat hevder, riktig av Plutark å inkludere sin diskusjon om lakonisme i hans gjennomgang av det spartanske utdannelsessystemet, og å hevde at dette var tillærte ferdigheter som krevde mye øvelse, og ikke medfødt eller kulturell arv.⁴²⁸

Som vi har sett tidligere så hevder Ducat at poesien var tett forbundet med sangene og dansene i det spartanske samfunnet, og at tekstene til noen av poetene ble brukt som en stor del av den moralske, politiske og sosiale utdannelsen til de unge.⁴²⁹

⁴²² Hdt. II. III. 46

⁴²³ Hdt. II. III. 77

⁴²⁴ Ducat 2006:121

⁴²⁵ Thuc. 2.40.2-3 underforstått og 4.17.1-2., Pl. Prot. 342d-e. Pl. Laws 1.641e og 4.721e.

⁴²⁶ Ducat 2006:122

⁴²⁷ Pl. Prot. 342D-E

⁴²⁸ Ducat 2006:123 og Plut. Lyc. XIX 1-3

⁴²⁹ Ducat 2006:132

Cartledge hevder at den grunnleggende lese og skrive undervisningen i Athen ville ha vært enkel nok da han mener at det greske alfabetet, med sine 24-28 bokstaver, var enkelt å lære. Han hevder også at det virker som om at de fleste athenske borgerne, til en vis grad, var lese og skrivekyttinge. En anekdote om Aristeides, ”den rettferdige” kan kanskje tyde på noe annet. Aristeides ble spurt om å skrive sitt eget navn på potteskåret under en avstemming om ostrakisme av en analfabet borger, da denne, selv om han aldri en gang hadde sett ham, var lut lei av å høre ham omtalt som ”den rettferdige”.⁴³⁰ Cartledge hevder at denne anekdoten ikke er annet enn et hån om at bare den mest udannede, bondske *agroikoi* ikke en gang kan klare dette.⁴³¹

Det fantes ikke bord i disse ”klasserommene”, men vokstavlene var stive og fungerte derfor bra, som Flacelière viser, når de lå i fanget og kunne også fungere som underlag om en skulle skrive på papyrus.⁴³² Flacelière hevder at guttene sannsynligvis, først og fremst lærte seg å lese og så å skrive. Han hevder at først måtte guttene lære navnene til bokstavene utenat og at dette ble gjort ved hjelp av mnenoniske teknikker. Disse bokstavene (*stoikheia* (”tingenes grundbestanddel”)), mener Flacelière innehold en form for ”religiøs respekt” og at de ikke kun betegnet ord men også tall og musikalske intervaller.⁴³³ Som en del av utdannelsen økte man vanskelighetsgraden etter hvert som elevene kunne mer og mer. Flacelière hevder at en ikke gjorde utdannelsen lett for de unge guttene, men at den generelle oppfatningen var at når en hadde overkommet det største hinderet ville resten falle naturlig på plass. Noen virkemidler i utdannelsen som Flacelière peker på er stavelsesskriftene som besto av tekster der hver eneste stavelse var isolert, hvor det naturlige neste trinnet ville være å gå over til fortløpende lesning der tekstene ikke inneholdt vanlig tegnsetting og det ikke var noen mellomrom mellom ordene. Flacelière peker også på at barnet lærte seg å lese høyt. Høytlesing var vanlig praksis selv i privat sammenheng. I følge Flacelière var vokstavlene en treplate med en fordypning på den ene siden som en hadde voks i. Han hevder at skoleguttene øvde seg på å skrive bokstaver ved å bruke den spisse enden av griffelen til å skrive i voksen og den andre enden som var rund, til å viske ut med.⁴³⁴ Flacelières beskrivelse av disse vokstavlene lyder slik:

Disse trætavler, der svarer til vore sorte skifertavler, kunne være enkelte, dobbelte eller med mange dele, og i sidste tilfælde holdtes delene sammen ved hængsler eller med nore, der

⁴³⁰ Plut. Arist. 7

⁴³¹ Cartledge 2001:81-82

⁴³² Flacelière 1967 :95

⁴³³ Flacelière 1967:96-97

⁴³⁴ Flacelière 1967:97

fastgjordes i huller. Læreren begyndte med at skitsere bogstaverne let i vokset, og eleven fulgte foreskriften ved at trække den sterkere op.⁴³⁵

En annen måte å skrive på, som Flacelière viser til er å skrive med blekk på papyrus. Blekket hevder Flacelière ble levert i pulverform og måtte blandes ut med vann, noe som ble gjort av, enten læreren selv, eller en hjelpelærer. Pennen de brukte til dette var, i følge Flacelière ”et tilskåret og spaltet rør”.⁴³⁶ Også *ostraka* (potteskår) mener Flacelière ble bruk, da mest til å kladde på.⁴³⁷

Linjalene som ble brukt, ser en et eksemplar av avbildet på Douris-skålen som er avbildet over. Den henger på veggen og er korsformet. Denne hevder Flacelière man brukte for å få bokstavene på linje med hverandre, både bortover og nedover og han stiller spørsmål ved om ikke det allerede den gang var blitt avholdt konkurranser i skjønnskrift.⁴³⁸ Flacelière hevder at det å lære seg å lese og skrive på denne måten gjorde at det gjerne kunne ta opp til tre til fire år før man mestret dette. Etter at guttene hadde lært å skrive noenlunde flytende, viser Flacelière at en da lærte ham å huske vers utenat. Deretter lærte guttene seg lengre og lengre deler av diktene. Den viktigste dikteren som ble brukt i utdannelsen var, i følge Flacelière, Homer. Han peker på at allerede som spedbarn ble Homer lest høyt av barnepiken. Flacelière viser også til at Homer ble av grekerne betraktet som den beste på oppdragelse, og han hevder at lærerne ikke kun benyttet ham for å gi undervisningen et estetisk preg, men at fra diktene hans trakk de ut moralske, religiøse og livssynslærdommer. Flacelière hevder at alt hva man burde vite som mann i antikkens hellas var å finne i lærdommer hos Homer, som blant annet tok for seg krig og fred, håndverk, politikk og diplomati, visdom, høflighet, mot og plikter både ovenfor foreldre og guder osv. Ingen andre diktere kunne, i følge Flacelière, nå opp til Homer, men andre diktere ble også studert og spesielt for Athen ble også Solon inkludert i undervisningen.⁴³⁹

Flacelière hevder at sofistene ville ”systematisere og utbedre de nye formene for erkjennelse”.⁴⁴⁰ I likhet med Cartledge viser han til at de ikke underviste på ett bestemt sted men at de reiste rundt og holdt foredrag. Deres kunnskaper, vidd, og talekunst gav dem elever som reiser med dem fra by til by. Flacelière hevder at faget deres var ’filosofi’, men at dette favnet om alt en visste i antikken, som en ikke lærte ved de vanlige skolene, som geometri, fysikk, medisin,

⁴³⁵ Flacelière 1967:97

⁴³⁶ Flacelière 1967:97-98

⁴³⁷ Flacelière 1967:97-98

⁴³⁸ Flacelière 1967:97-98

⁴³⁹ Flacelière 1967:98

⁴⁴⁰ Flacelière 1967:113

kunst og da spesielt underviste de i retorikk og ordinær filosofi. Sofistenes mål hevder Flacelière var å skape mennesker som ville være eliten, lærde, dyktige og egnede til å være statsledere. De mente nemlig, i følge Flacelière, at *aretè* (*virtus* på latin) var noe som kunne læres. Men i følge Flacelière var *aretè* mer enn bare moralsk fullkommenhet, det var ”summen af de egenskaber, som gjør mennesket fremragende, virksomt og berømt.”⁴⁴¹ Kanskje ikke helt uforståelig at dette var noe, som Flacelière viser, mange athenere ønsket å lære. Og han hevder det var på grunn av dette at det var mange opprømte athenere når en sofist kom til byen.⁴⁴²

Flacelière viser til at Platon gikk seirende ut av diskusjonen om filosofi og viser til at filosofi var tema for undervisning etter gymnastikkundervisningen. Flacelière hevder videre at like mye som Platon blir ansett som filosofiens far, blir Isokrates regnet som retorikkens far.⁴⁴³

Musikk ble, i følge Flacelière, også nedprioritert i det 4. århundre, men tegnefaget kom nå på banen. I følge Flacelière foregikk undervisningen i dette faget ved at man lot guttene tegne mennesker med trekull på treplater.⁴⁴⁴

Som Aristoteles forteller oss så burde tegning læres til eleven på en slik måte at eleven ikke jobbet mot å bli kunstner, men for å utvikle smak og være i stand til å bedømme kunstverk.⁴⁴⁵

6.2. Matematikk

Matematikk var også en del av undervisningen i Athen. Mest sannsynlig har dette også vært et emne for undervisningen i Sparta, men dette vet vi ingenting om. Flacelière viser til at de greske tallene ble skrevet med bokstaver hvis antall ble økt til 27 fordi, som Flacelière hevder så brukte man tre gamle tegn som ikke lengre ble brukt når man skrev tekst.

(...) *digamma*, som hadde verdien seks, *koppa*, der svarede til 90, og *sampi*, der bruktes for 900. Man hadde således ni tegn for enere (*alfa* til *theta*), like så mange for tiere (fra *iota* til *koppa*) og det samme antal til hundrederne (fra *rho* til *sampi*). Ud over 999 benyttede man ordene *khilioi* (1000) og *myrioi* (10.000), eller også skrev man 1000 med alfa og et iota til venstre herfor og så fremdeles.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Flacelière 1967:113

⁴⁴² Flacelière 1967:113

⁴⁴³ Flacelière 1967:115

⁴⁴⁴ Flacelière 1967:115

⁴⁴⁵ Arist. Pol. VIII. II. 3 og 6

⁴⁴⁶ Flacelière 1967:98

Flacelière peker på at å løse regnestykker var en komplisert affære da grekerne, selv om de hadde 27 symboler for tall, ikke kjente til tallet null. Han viser også til at siden tallene ble skrevet med hjelp av bokstaver kunne en ikke ordne dem i det, vi i dag, gjerne betrakter som ordinære regnestykker. Flacelière hevder at det var på grunn av dette at det var vanlig å bruke fingerregning til enklere matte og ved mer kompliserte utregninger brukte man regnebrikker og *abacus*.⁴⁴⁷ *Abacus* var, i følge Flacelière.

en plade hvorpå de konventionelle inndelinger var angivet på forhånd med adskillelse af de forskellige rækker af positioner, og hvor man anbragte brikkerne – en empirisk metode, som endnu i dag bruges i den muhamedanske Orient.⁴⁴⁸

Flacelière peker også på at de athenske guttene lærte gangetabellene. Han mener også at det er mulig at regnekunnskapene til de athenske guttene begrenset seg til de fire regnemåtene og litt kunnskap om enkle brøker.⁴⁴⁹

6.3. Musikk

Aristoteles stiller seg spørsmålet om undervisning av de unge burde inkludere undervisning i musikk. Han kommer frem til at det kommer an på hvordan man bedømmer musikk. Hvis musikk er kun er til lek og avslapning burde det ikke inkluderes. Om en derimot bedømmer det slik at musikk kan lede til dyd, eller at det er en ledsager til det edle liv, kan det være en plass for musikk i undervisningen. Men hvilken plass burde det få? Er det nødvendig at barna lærere seg å spille instrumenter:

(...), instead of learning to enjoy it rightly and be able to judge it when they hear others performing, as the Spartans do? For the Spartans although they do not learn to perform can nevertheless judge good and bad music correctly, so it is said.⁴⁵⁰

I sitatet her kan det oppfattes slik at Aristoteles var enig med spartanerne i det han tillegger dem som deres praksis, med å ikke undervise i det tekniske å spille instrumenter. Ducat hevder at resten av hans tekst avslører at dette ikke er det Aristoteles egentlig mener. Under riktige omstendigheter, viser Ducat, at han til og med legger undervisning i hvordan å spille visse instrumenter til resten av undervisningen. Basert på dette mener Ducat, at Aristoteles ikke er enig i spartanernes valg, men at han ikke fordømmer dem for det heller. Spørsmålet blir da om dette stemmer med virkeligheten i Sparta.

⁴⁴⁷ Flacelière 1967:99

⁴⁴⁸ Flacelière 1967:99

⁴⁴⁹ Flacelière 1967:99

⁴⁵⁰ Arist. Pol. VIII 1339b 1-5

Nor was their training in music and poetry any less serious a concern than the emulous purity of their speech, (...).⁴⁵¹

Plutark hevder her at spartanerne var veltrente i musikk, men dette trenger ikke å bety at de lærte å spille instrumenter.

Innenfor musikkfaget, hevder Ducat at en kan skille mellom tre former, poesi, musikk, sang og dans. Videre peker han på at for grekere generelt var disse så tett forbundet at å skille dem ut i egne fag på denne måten ikke var mulig. Også her mener han, at eneste mulighet til å komme til et resultat om hvordan denne undervisningen fungerte er å ta utgangspunkt i resultatene av denne undervisningen. På samme måte som at det var en utspredd oppfatning at spartanerne var uvitende, var det også en utspredd oppfatning at de var blant de beste kjennerne og utøverne av poesi, musikk og dans.⁴⁵² Ducat viser her til den arkaiske perioden som den perioden hvor spartanerne var mest kreativ. Når en kommer til den klassiske perioden, hevder Ducat, at det allerede var blitt snakk om arv som spartanerne kunne berike, men som de var mest opptatt av å videreføre. Også kildetekstene nevner hvor viktig spartanerne anså denne oppgaven.

Of all the greeks the Spartans have most faithfully preserved the art of music, employing it most extensively, and many composers of lyrics have arisen among them. Even to this day they carefully retain the ancient songs, and are very well thought in them and strict in holdin to them.⁴⁵³

Også hos Athenaeus, 200-300-tallet e.v.t., her finner vi denne overbevisningen om at spartanerne var dyktige musikere, og at dette var et viktig aspekt i deres samfunn. Denne videreføringen av musikk, og sang fra arkaisk tider, som blir beskrevet av Athenaeus over, er det en kan tenke seg var det som utgjorde den musikalske delen av utdannelsen til de unge i Sparta, da det er naturlig å videreføre tradisjoner gjennom formidling av kunnskapen til de unge.⁴⁵⁴

Ducat hevder at undervisningen av dans og korsynging i Sparta, ble gitt innad i koret av profesjonelle. Dette gjorde dem i stand til å delta på en verdig måte i offentlige festivaler. Dette hevder Ducat var et av de essensielle elementene i utdanningen til barna. Dette baserer

⁴⁵¹ Plut. Lyc. XXI 1

⁴⁵² Poesien og Musikk Plut. Lyc. XXI 1—6. Pl. Laws 3.680c, Ath. Deipnosophistae. 14.632f

⁴⁵³ Ath. Deipnosophistae. 14.632f

⁴⁵⁴ Ducat 2006:123

han på den høye plasseringen de fikk i Platons by. I tillegg til dette hevder han at noen av danseformene var en del av forberedelsene når en gikk i krig.⁴⁵⁵

De athenske musikk lærerne lærte, i følge Cartledge, guttene å spille på fløyter, lyre og å synge. Han hevder at dette var viktige sosiale ferdigheter da musikk spilte en stor rolle i politikken.⁴⁵⁶

6.4. Gymnastikk

Fysisk trening ved *gymnasium* eller på *palestraen*, er noe verken Xenofon eller Plutark nevner. Men Ducat mener denne treningen har opplagte bånd til den statlige treningen i så stor grad at en ikke kunne ha det ene uten den andre. Dette hevder han også var det som la grunnlaget for de fremtidige krigernes trening og det var det som sørget for at de unge var i god nok form til å delta i den statlige utdannelsen med ære.⁴⁵⁷

Den største forskjellen mellom den spartanske og den athenske utdannelsen, som Cartledge peker på er vekten lagt på den fysiske treningen i den spartanske utdannelsen.

Utholdenhetstrening var det viktigste elementet i den spartanske utdannelsen hevder han.⁴⁵⁸

Den fysiske treningen besto, i følge Cartledge, av løping, lengdehopp, spydkast, boksing og bryting. Som Cartledge peker på så var dette nyttig trening for konkurranser i sportsleker slik som dem som ble holdt i forbindelse med ”the Great Panathenaia” festivalen som ble arrangert hvert fjerde år.⁴⁵⁹

6.5. Militær utdanning

Grekerne i antikken var, i følge Ducat, veldig klar over at den spartanske utdannelsen var særdeles kompleks. Han hevder, de viste at den inneholdt motsigende elementer der de blandet orden og kaos, disiplin med villskap og en ånd for fellesskapet med insentiver for individet til å sette seg selv først. Noen av disse karakteristikene som den uopphørlige slåssingen til *hēbōntes*, eller forpliktelsen til å stjele, fremstod som rar og sjokkerende. På tross av dette prøvde de å forstå denne utdannelsen. Deres beskrivelser av dette systemet bygde på tolkninger som allerede var implisitt som vi har sett eksempel på ved Perikles sin gravtale. Den forklaringsmodellen som passet til deres tenkning var den som forklarte

⁴⁵⁵ Ducat 2006:132

⁴⁵⁶ Cartledge 2002:82

⁴⁵⁷ Ducat 2006:132

⁴⁵⁸ Cartledge 2001:85

⁴⁵⁹ Cartledge 2001:82

treningen til krigere. Ducat peker også på at dette la forutsetninger for deres tanker om temaet, og at dette kan forsvares ved at, i løpet av den klassiske perioden var det ingen som gikk imot og utfordret dette synet.⁴⁶⁰ Et unntak fra forfatterne som brukte denne forklaringsmodellen Ducat peker på er Aristophanes, men han hevder dette kan forklares. Forklaringen Ducat gir er at Aristophanes ikke beskriver spartansk utdanning. Men at han heller fremstiller et idealbilde av utdanning i Athen der noen av elementene han bruker er hentet fra det spartanske systemet. Thukydides, hentyder flere ganger til den athenske fiendens *paideia*. Dette avslører at allerede på denne tiden var den militære tolkningen av utdannelsessystemet til spartanerne akseptert. Archidamos hevder at den spartanske disiplinen var et direkte resultat av deres utdanning.

Indeed, it is because of our orderly temper that we are brave in war and wise in counsel-(...)⁴⁶¹

Som vi har sett tidligere,⁴⁶² viser Perikles til forskjellene mellom Athen og hennes fiende Sparta, der han hevder at athenerne går til krig uten å ha trent noe særlig mot det, mens deres fiende

(...), whereas they from early childhood by laborious discipline make pursuit of manly courage, (...).⁴⁶³

Kritikk av spartanernes militære mål med utdannelsen, som implisitt vises i Perikles sin tale, blir hos Isokrates *Panathenaicus*, et eget argument som Isokrates vektlegger sterkt.

Nevertheless, you have made bold to assert even of those who are ignorant of such matters that they have been the discoverers of the best ways of life, and that too when you know that they train their own boys in habits and practices by which they hope that, so far from becoming the benefactors of others, they will become most adept in doing injury to the Hellenes.⁴⁶⁴

I følge Isokrates fyller altså spartanerne sine barn med en oppfordring, en trang, til å erobre og dominere, noe han påstår er deres kjennetegn. Når det gjelder Lycurgus, påpeker han Tyrtaios rolle i denne dyrkingen av de militære dydene, ved hans poesi.⁴⁶⁵

Både hos Platon og Aristoteles hevder Ducat, at denne militære modellen blir akseptert og ikke diskutert noe videre. Deres analyser dreier seg om konsekvensene av dette og dette viser ikke Sparta fra sitt beste. Ducat mener derfor at utdannelsessystemet dermed blir et av

⁴⁶⁰ Ducat 2006:139

⁴⁶¹ Thuc. I. LXXXIV. 3

⁴⁶² I sitatet, Thuc. 2. XXXIX 1-XL, på begynnelsen av kapittel 5 s. 55.

⁴⁶³ Thuc. II. XXXIX 1.

⁴⁶⁴ Isoc. Panath. 12. 210

⁴⁶⁵ Lycurg. Leoc. 106

hovedkapitlene i en radikal kritikk. Hos Platon hevder Ducat, at utdannelsessystemet bare er et aspekt ved noe konstant som er tilstedeværende i spartanske institusjoner. Dette navngir Ducat til militarisme, og han viser til Platons *Laws* hvor atheneren anklager både Megillus og Clinias sine samfunn for å ha dette.

The injunction you gave was that the good lawgiver must frame all his laws with a view to war: (...).⁴⁶⁶

For your civic organisation is that of an army rather than that of city-dwellers, (...).⁴⁶⁷

Som sitatene over viser hevder også Platon at det var et militært preg ved spartanernes måte å leve på. På grunn av rollen til utdannelsessystemet i samfunnet, hevder Ducat, at dette var den perfekte måten å dyrke denne militariseringen på samme tid som at det var en av hovedgrunnene bak militariseringen.⁴⁶⁸ Ducat påstår ikke at Platon argumenterer imot nødvendigheten av å være forberedt i tilfelle krig, eller oppfattningen av mot som en dyd.

(...) in short, a man who (as we said at the first) is more of a warrior than the warriors of Tyrtaeus, inasmuch as always and everywhere, both in States and in individuals, he esteems courage as the fourth in order of the virtues, not the first.⁴⁶⁹

I sitatet over ser vi at for Platon var mot bare en av fire typer dyder. Derfor mener han at den spartanske utdannelsen, som var rettet kun mot forberedelse til krig mislykkes, til og med på sitt eget felt, da en som var utdannet i alle dydene, som vi ser i sitatet over, likevel ville overgå spartanerne i deres ene.

Ducat viser videre til Platons beskrivelse av villskapen, det barbariske elementet, med den spartanske utdannelsen, og hevder at Platon impliserer at det finnes en sammenheng mellom dette og byens undergang. Ducat utbroderer ved å peke på at et resultat av å oppdra gutter samlet i permanente grupper er at deres naturlige villskap ikke blir temmet. Denne villskapen kunne bare temmes ved at guttene ble tatt hånd om av hver sin *pedagougeslave*. Ducat peker videre på at det ikke er noen tilfeldighet at spartanerne oppdrar sine barn på den måten de gjør. På den måten ville de bevare all aggressiviteten og slik gjøre dem om til voldsomme krigere. Ducat innrømmer at Platon ikke beskriver dette med rene ord, men han mener det finnes underforstått i teksten hans. Aristoteles følger Platon, når han hevder at den spartanske utdannelsens eneste funksjon er å forberede de unge på krig. I likhet med Isokrates anklager

⁴⁶⁶ Pl. Laws III 688A

⁴⁶⁷ Pl. Laws II 666E

⁴⁶⁸ Ducat 2006:140-141

⁴⁶⁹ Pl. Laws II 667A

han dette systemet for å dyrke frem den voldelige mentaliteten og trangen til å dominere. Han hevder videre, at dette gjorde slik at byen ble rik en stund, men at det var dette som brakte den til katastrofen til slutt.⁴⁷⁰ Ducat viser videre at Aristoteles i et lengre stykke tekst enn Platon, insisterer på denne barbariske/ville tendensen. Ved å gjøre dette, peker Ducat på, at han var den første til å formulere dette som et konsept. Aristoteles ser ikke denne tendensen som et resultat av den kollektive oppdragelsen, men heller som et bevisst mål spartanerne strakk seg etter for å øke effektiviteten til krigerne deres.⁴⁷¹

Aristoteles hevder tydelig at Spartas utdanning ikke har 'det gode' verken som mål eller som resultat. Denne fordømmelsen kommer han til etter å ha gjort to observasjoner. Den første finner Aristoteles, som han selv sier, hos Platon,⁴⁷² det at den spartanske utdannelsen kun er forberedelse til krig. Dette blir behandlet i fire passasjer av Aristoteles, alle med forskjellig utfall.⁴⁷³ I likhet med Platon hevder han at spartanerne bare er interessert i den ene dyden, militært mot.⁴⁷⁴ Ducat peker på at Aristoteles går lengre enn Platon og hevder i likhet med Isokrates at denne treningen av de unge er byens forberedelse for å dominere over resten av Hellas.⁴⁷⁵

(...): in praising the Spartan constitution they express admiration for the aim of its founder on the ground that he framed the whole of his legislation with a view to conquest and to war. These views are easy to refute on theoretical grounds and also have now been refuted by the facts of history. For just as most of mankind covet being master of many servants because this produces a manifold supply of fortune's goods, so Thibron and all the other writers about the Spartan constitution show admiration for the lawgiver of the Spartans because owing to their having been trained to meet dangers they governed a wide empire. Yet it clearly follows that since as a matter of fact at the present day the Spartans no longer possess an empire, they are not happy, and their lawgiver was not a good one.⁴⁷⁶

I denne passasjen viser Aristoteles at Sparta på dette tidspunktet har tapt sitt hegemoni og hvordan han mener at byens fokusering på denne treningen av de unge, for dominans over de andre grekerne, og dens fall er direkte knyttet til hverandre. Dette blir tatt opp igjen i *Politikken* VIII.1338b 25-30. Aristoteles hevder videre i sitatet at spartanerne har mislykkes på grunn av at de hadde en dårlig lovgiver. Slik sett hevder Aristoteles at spartanernes

⁴⁷⁰ Arist. Pol. II. 1271a 40- 1271b 6. og VII.1324b 3-12 og 1333b 5-26 og VIII.1338b 9-38

⁴⁷¹ Ducat 2006:141

⁴⁷² Arist. Pol. II.1271b 1-3

⁴⁷³ Ducat 2006:62 og Arist. Pol. II.1271b1-6 og VII.1324b 3-9 og VII.1333b 5-26 og VIII.1338b 9-38

⁴⁷⁴ Arist. Pol. II.1271b og VII.1333b 8-15 og VIII.1339b 10-16

⁴⁷⁵ Arist. Pol. VII.1333b 11-26

⁴⁷⁶ Arist. Pol. VII. 1333b 11-24

fokusering på å herske over andre påvirket deres utdanningssystem, siden dette ikke hadde 'det gode' som mål. Spartanerne ofrer sine barn fordi de var griske. Det de hadde, i følge Aristoteles var det motsatte av *paideia*. Dette knytter han sammen med barbariseringen av de unge.⁴⁷⁷ Mens Platon kritiserte den spartanske utdannelsen for å ikke tilstrekkelig kontrollere barnas barbariske/ville natur, hevder Aristoteles at utdannelsen har som mål å ta vare på og utvikle nettopp dette, da de ser den militære fordelene ved dette. Men Aristoteles hevder at også her mislykkes spartanerne. Han hevder videre at spartanske soldater slett ikke er de beste. Dette begrunner han i Platons argument med at de bare har fokusert på en av dydene.⁴⁷⁸ Ducat viser her at fra dette utgangspunktet blir spartansk utdanning det motsatte av *paideia* da den gjør barna villere heller enn å sivilisere dem.⁴⁷⁹

(...) yet make their boys animal in nature by their laborious exercises, (...).⁴⁸⁰

Aristoteles setter her spørsmålsteget ved testene barna blir utsatt for. Dette hevder Ducat er en bakvendt treningsform som han sammenligner med gladiatorernes trening. Deretter tar Aristoteles opp kritikken fra Thukydides (Archidamos' tale) og fra Isokrates som ser ut til å ha vært vanlig i det fjerde århundre, at de ikke prioriterer den intellektuelle og moralske treningen. Ducat påpeker at bak Aristoteles begrunnelser skinner hans private følelser for temaet igjennom. Ducat hevder at dette sterke engasjement kan forklares med den plassen Aristoteles, i likhet med Platon, gir utdanning. De feilene han har påpekt ved det spartanske utdannelsessystemet driver ham, i følge Ducat, ut i et sinne på samme måte som forbrytelser mot menneskeheten ville gjort det. Ducat viser også at Aristoteles oppfatning av spartansk utdanning som en som resulterte i å barbarisere barna, kan komme fra hans undersøkelser i forbindelse med hans *Constitution of the Lacedaimonians*, som ikke har overlevd i sin helhet til i dag. Ducat hevder at uansett grunnene for det, så kunne ikke dette angrepet ha vært så intensivt om ikke det var for at det fantes en utbredt oppfatning om at Spartas utdanning var militaristisk.⁴⁸¹

Et annet aspekt som Cartledge peker på som skilte den spartanske og den athenske utdannelsen var forholdene som guttene gjennomgikk utdannelsen under.⁴⁸² Eksempler på aspekter ved den militære utdannelsen, som vi kan lese i sitatet av Plutark i begynnelsen på

⁴⁷⁷ Arist. Pol. VIII.1338b 9-35

⁴⁷⁸ Arist. Pol. VIII.1338b 20-30

⁴⁷⁹ Ducat 2006:63-64

⁴⁸⁰ Arist. Pol. VIII. 1338b 13-14

⁴⁸¹ Ducat 2006:64

⁴⁸² Cartledge 2001:85

kapittel fem, er at de spartanske guttene måtte gå barfot uansett vær og terreng. De fikk bare ett hjemmelaget plagg som vern mot den strenge spartanske vinteren. Guttene plukket siv fra elvebredden til Eurotas med hendene. Dette brukte de til å lage en form for seng av.⁴⁸³ Videre får vi vite at matrasjonene de mottok fra de offentlige lagrene og som de levde på var så magre at guttene var tvunget til, og offentlig oppmuntret til, å stjele mat for å overleve.⁴⁸⁴

It was not on account of a difficulty in providing for them that he encouraged them to get their food by their own cunning. No one, I suppose, can fail to see that. Obviously a man who intends to take to thieving must spend sleepless nights and play the deceiver and lie in ambush by day, and moreover, if he means to make a capture, he must have spies ready. There can be no doubt then, that all this education was planned by him in order to make the boys more resourceful in getting supplies, and better fighting men.⁴⁸⁵

He made it a point of honour to steal as many cheeses as possible [from the altar of Artemis Orthia], but appointed others to scourge the thieves, meaning to show thereby that by enduring pain for a short time one may win lasting fame and felicity.⁴⁸⁶

I sitatene over forklarer Xenofon at grunnen til at de fikk så lite mat at de ble tvunget til å stjele, var for at de skulle lære seg nødvendige evner med tanke på krigføring.

Cartledge hevder videre at den spartanske utdannelse ved dette stadiet, stadiet to, lignet mer på et paramilitært angrepskurs. Musikk og dans var ikke kuttet fra utdannelsen da de var en del av både det religiøse og det militære livet og var med på å gi god fysisk form og gav guttene rytmesans, som er avgjørende ved hoplittkrigføring. Men Cartledge hevder likevel at paramilitære fysiske øvelser og trening var det som fylte dagene til de spartanske guttene. Denne perioden med intens trening hevder Cartledge var i perioden mellom tolv til atten års alderen, da guttene var på grensen til manndom. Cartledge hevder derfor at det var hovedsakelig som et manndomsritual at pederastien ble institusjonalisert i Sparta.⁴⁸⁷

The magistrates from time to time sent out into the country at large the most discreet of the young warriors, equipped only with daggers and such supplies as were necessary. In the day time they scattered into obscure and out of the way places, where they hid themselves and lay quiet; but in the night they came down into the highways and killed every Helot whom they

⁴⁸³ Plut. Lyc. XVI 6-7

⁴⁸⁴ Plut. Lyc. XVII 3-4

⁴⁸⁵ Xen. Lac. Pol. II 7

⁴⁸⁶ Xen. Lac. Pol. II 9

⁴⁸⁷ Cartledge 2001:86

caught. Oftentimes, too, they actually traversed the fields where Helots were working and slew the sturdiest and best of them.⁴⁸⁸

Det som er beskrevet over er at noen av attenåringene ble valgt ut til en form for hemmelig militær enhet Krypteia. Dette kunne fungere godt som en form for spesialtrening av de som viste spesielle evner til denne typen militære oppdrag, men det kan også ha fungert som et virkemiddel for bedre/fortsatt kontroll av helotene. Et tredje alternativ er at det har vært brukt som begge deler. Dette hevder Cartledge er karakteristiske manndomsritualer.⁴⁸⁹

Cartledge peker på at den treningen Athenerne fikk, som vi har sett på under gymnastikk, også var viktig trening til krigssituasjoner. I hvert fall for den ene tredjedelen til halvparten av borgerne som var rike nok, til å kjempe som sterkt bevæpnet infanterimenn. Men som Cartledge hevder så var det heller ikke bortkastet for den andre halvparten, *thetene* som rodde Athens krigsskip.⁴⁹⁰

6.6. Oppsummering

If we expected to discover any precise information about the Spartan education system from this survey of texts of the classical period, we would have reason to be disappointed.⁴⁹¹

Ducat oppsummerer i sitatet over den følelsen en gjerne sitter igjen med etter en slik gjennomgang, men som denne oppsummeringen har vist har det vært mulig å avdekke enkelte aspekter, selv om beklageligvis, det fremdeles finnes aspekter vi ikke kan si noe om, og andre ting som en kan spekulere på.

Som vi har sett fremstilte spartanerne seg som litt uvitende og kun opptatt av militære aktiviteter, men at det finnes gode grunner til å tro at dette bilde gjerne ikke var representativt for virkeligheten. Det som skinner igjennom er at spartanerne var minst like velutdannet som athenerne, men at de i tillegg til den intellektuelle utdannelsen hadde en militær utdanning. Når det gjelder den intellektuelle utdannelsen har spartanerne, i stor grad, lykket med sin hemmeligholdelse da vi kan si svært lite om det praktiske ved dette. Hvordan undervisningen foregikk, hvor og når blir gjetninger. Det vi ser er godt representert i kildene er forskjellige syn og meninger om den militære delen av utdannelsen deres, som spartanerne ser ut til å ha vært mer åpen rundt. Alt fra den hardeste kritikk om at spartanerne ofrer sin barn til sitt overordnede mål om herredømme over hele Hellas, med det resultatet at utdannelsen barna

⁴⁸⁸ Plut. Lyc. XXVIII 1-3

⁴⁸⁹ Cartledge 2001:88

⁴⁹⁰ Cartledge 2001:82

⁴⁹¹ Ducat 2006:64

fikk hadde en barbariserende effekt istedenfor en kultiverende effekt, til et forsvar av denne utdanning hos Xenofon som ikke benekter det militære preget, men prøver å snu dette til noe positivt. Som også Ducat peker på, var ikke utdannelsen i Sparta skilt helt i to separate deler. Mye av den intellektuelle utdannelsen kan ha funnet sted innenfor rammene som vi finner beskrevet hos Xenofon, og hvor *eirēn* inntar lærerens rolle under barnas fellesmåltider. I de pederastiske forholdene som Xenofon også nevner kan det, ha forekommet en videreføring av kunnskap. Spesielt siden formålet med slike forhold var å videreforme kunnskap og teknikker som utgjorde byens kulturelle arv. Dette kunne dog ikke være tilfellet for gutter før de hadde nådd alderen der en inngikk slike forhold. I tillegg til dette hevder Ducat at det har funnet sted “lessons delivered by school-masters(...)”.⁴⁹² Alt dette står i sterk kontrast til systemet i Athen der guttene gikk på skolen og hos de forskjellige lærerne fikk undervisning i å lese og skrive, matematikk, musikk og gymnastikk. Det som blir mest iøynefallende når en sammenlikner de to er graden av detaljkunnskap en kan vise til når det er snakk om Athen. Dette skyldes, opplagt nok, det at en har mange flere og tydeligere kilder til Athen enn til Sparta hvor det meste var hemmelig og kunnskapen som slapp ut var farget og tilpasset det bilde spartanerne fant det passende og vise. Det at de to bystatene hadde et ekstremt ambivalent forhold til hverandre og dette kommer til uttrykk i kildene ved at Sparta til tider ble kraftig kritisert, både fortjent og muligens ufortjent. I den andre enden har vi Xenofons forsvarsverk. Mangelen på kilder fra Sparta gjør at vi, ikke bare mangler kilder på temaet innenfra Sparta, men også at vi bare har athenernes kilder til seg selv. Vi har, for eksempel, ikke en spartansk kritikk av det athenske utdanningssystemet. Det hadde vært spennende lesing.

⁴⁹² Ducat 2006:124

7. Forskjeller

7.1. Kjønnforskjeller

But even to the women Lycurgus paid all possible attention. He made the maidens exercise their bodies in running, wrestling, casting the discus, and hurling the javelin, in order that the fruit of their wombs might have vigorous root in vigorous bodies and come to better maturity, and that they themselves might come with vigour to the fullness of their times, and struggle successfully and easily with the pangs of child-birth.⁴⁹³

Plutark beskriver over hvordan utdannelsen, også for spartanske jenter, ble ivaretatt av Lycurgus. Han hevder her at disse jentene mottok en omfattende fysisk trening som inkluderte løping, bryting, å kaste diskos og spydkasting. Grunnen Plutark oppgir for at jentene mottok denne utdannelsen i Sparta, var fordi at også jentene skulle kunne oppnå sin fulle styrke og kraft. I tillegg til dette hevder han at denne treningen var for å forberede dem på å føde barn, da det ville bli lettere og mindre smertefullt om de var i god fysisk form. Utdannelsen for jenter er vi ikke i nærheten av å vite like mye om som vi vet om utdannelsen for gutter. Likevel finner vi hos Xenofon at han hevder at spartanske jenter sto i en særstilling i forhold til sine greske søstre når det gjaldt utdanningse.⁴⁹⁴

Dette stemmer også overens med hva vi allerede har sett hos Plutark. I følge Pomeroy var det bare i Sparta at staten la til rette for et utdannelsessystem for både gutter og jenter fra de var unge. Hun hevder at spartanerne selv tok på seg mange av de pedagogiske oppgavene, men at de også inviterte fremmede lærere for å undervise.⁴⁹⁵

Videre hevder Pomeroy at det var poetene som var de mest ettertraktede lærerne i arkaisk tid.⁴⁹⁶ Pomeroy hevder at det tidligste daterbare materiale som viser til jentenes offisielle utdanningsprogram er arkaisk, og at det fortsetter ned gjennom den klassiske perioden.⁴⁹⁷

I følge Pomeroy var det slik at i det arkaiske og klassiske Sparta ble jenter oppdratt til å bli den typen mødre som Sparta trengte. Mye i likhet med at guttene ble oppdratt til å bli de soldatene byen trengte. Guttenes utdanningsprogram var, i følge Pomeroy, mye tyngre og hardere enn jentenes. Utdanningssystemets endelige mål var, i følge Pomeroy, å skape mødre som ville frembringe de beste soldatene og de beste mødrene til neste generasjons soldater.

⁴⁹³ Plut. Lyc. XIV 2-3

⁴⁹⁴ Xen. Lac. Pol. I. 3-4

⁴⁹⁵ Pomeroy 2002:3

⁴⁹⁶ Pomeroy 2002:3-4

⁴⁹⁷ Pomeroy 2002:4

Hun hevder at siden målet var å skape like mødre var jentenes utdanning også lik. Pomeroy peker på at dette ikke ville kreve at en deltok på utdannelsen fulltid og hun mener at jentene ikke ble utsatt for samme type granskning som ble guttene til del. Hun hevder at jentene bodde og spiste sine måltider i hjemmet sammen med sine mødre. Pomeroy peker på at dette ville ha gitt dem mer fritid og privatliv enn hva guttene fikk. Hun hevder på bakgrunn av dette at spartanske jenter hadde mye fritid der de stå fritt til å velge sine aktiviteter, og da særlig om en sammenlignet dem med andre greske jenter, som for eksempel athenske jenter.⁴⁹⁸

Pomeroy viser også til muligheten for at gutter og jenter ble utdannet sammen, siden innholdet i utdanning deres var såpass lik. I Platons *Republikken*⁴⁹⁹ finner vi også et eksempel på dette da hans mannlige og kvinnelige 'voktere' ble tiltenkt de samme oppgavene og derfor ble utdannet til dem sammen. Pomeroy hevder likevel at det mest sannsynlig ikke var tilfellet i Sparta at gutter og jenter ble utdannet sammen, for som hun viser til så er kildene uklare på dette punktet. Det at guttenes og jentenes utdanning blir diskutert hver for seg i kildene og det at gruppene nevnt i dem blir omtalt som at de alle hadde samme kjønn, hevder hun, kan tyde på at utdannelsen ble gitt separat til gutter og jenter.⁵⁰⁰

Som vi har sett på tidligere ble jentene trent i aktiviteter som kunne ha vært nyttige for soldater som spydkast og løping, men Pomeroy hevder at de ikke ble trent opp til å faktisk kjempe i kamp. Dette hevder hun de ville ha blitt om jenter og gutter ble utdannet sammen.⁵⁰¹

Som vi har sett i sitatet fra Plutark så finnes det kilder til at spartanske jenter, i motsetning til andre greske jenter, gjennomgikk en form for formell, felles og offentlig utdanning.

Cartledge hevder at denne, til en viss grad, kan ha lignet på den primære utdannelsen athenske gutter gjennomgikk. På andre måter, og da viser Cartledge spesielt til den fysiske treningen, var den nesten helt lik de spartanske guttenes utdanning.⁵⁰² Dette hevder han gir mening om en tar høyde for at den sosiale rollen til en spartansk kvinne var svært forskjellig fra den sosiale rollen til en athensk kvinne. Dette innebar imidlertid ikke at de var fritatt for pliktene i husholdningen. Tvert imot hevder Cartledge, som vi har sett i kapittel 4, at også en spartansk kvinne ble forventet å kunne drive en husholdning, men dette var ikke hennes eneste, eller viktigste rolle. Målet til de spartanske jentene, i følge Cartledge, var å bære frem barn, og dette mener han, som vi har sett tidligere, er grunnen til hennes særbehandling. I tillegg til

⁴⁹⁸ Pomeroy 2002:4

⁴⁹⁹ Pl. Resp. V 451E- 452B

⁵⁰⁰ Pomeroy 2002:14

⁵⁰¹ Pomeroy 2002:16

⁵⁰² Cartledge 2001:83

dette hevder han at det å bære frem barn ble tillagt lik politisk status som krigerens innsats i kamp, og at dette var grunnet den store mangelen på spartanske borgere.⁵⁰³

I antikken var altså, som regel, foreldrene alene med ansvaret for sine barns oppdragelse og dermed utdanning. I Athen, hevder Pomeroy, at det ikke fantes mye tilsyn med dette utenfor familien, bortsett fra ved de anledningene guttene ble innsatt ved forskjellige stadier i oppveksten, av sin fars stamme. For jentene hevder hun det ikke fantes dette en gang. Dette hevder hun var på grunn av at beskjedne, veloppdragne jenter var gjemt bort fra offentligheten. De ble holdt hjemme sammen med moren og de andre kvinnene i husholdningen. Det var her, i følge Pomeroy, jentene lærte seg det de ville trenge senere i livet.⁵⁰⁴

Cartledge hevder også at, athenske jenter sjeldent deltok på noen form for formell utdanning, men at de ble utdannet i hjemmet og at fokuset her var å lære dem egenskapene som trengtes for å drive en husholdning. Og det er på bakgrunn av dette han peker på den rike atheneren beskrevet i en av Xenofons dialoger *Oeconomicus*, og hevder at atheneren i dette verket på ingen måte var utypisk for sin sosiale klasse ved å, med fullt overlegg gifte seg med en jente på fjorten som hadde hatt en skjernet oppvekst. Hun ville nemlig, på grunn av oppveksten, være "et blankt lerret" som ektemannen kunne lære det han fant nødvendig.⁵⁰⁵

Det finnes dog vasemalerier som viser athenske jenter som mottar utdanning, men trolig er dette jenter fra de rikere familiene da utdanning var kostbart.

⁵⁰³ Cartledge 2001:84

⁵⁰⁴ Pomeroy 2002:3

⁵⁰⁵ Cartledge 2001:81

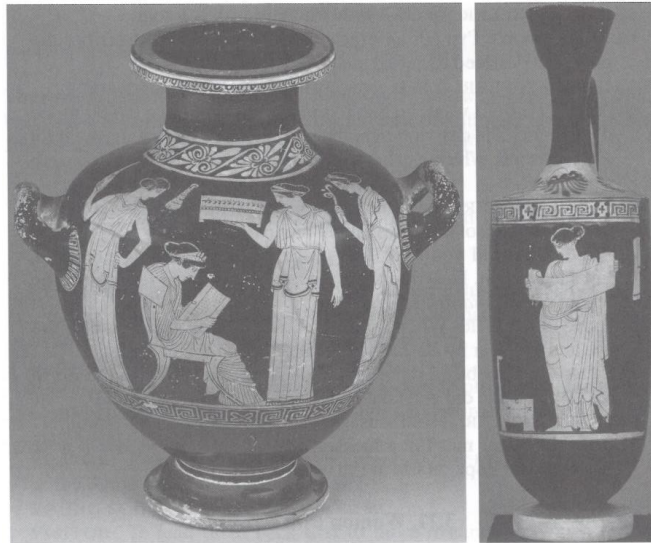

Figure 3.2 a) Woman reading a scroll: Red-figure hydria, British Museum E190.
b) Muse reading a scroll: Red-figure lekythos, Louvre CA 2220

Bildet er hentet fra Joyal et. al. 2009:54

Flacelière hevder, i likhet med Cartledge og Pomeroy, at utdannelsen til athenske jenter hovedsaklig dreier seg om arbeidsoppgaver i huset, og han lister opp matlaging, tilberedning og veving av ull og kanskje, litt skriving, regning og musikk.⁵⁰⁶

Pomeroy hevder at det ikke finnes noe grunnlag for å anta at forholdet mellom menn og kvinner som kunne lese og skrive var like ujevnt i Sparta som det var andre steder i Hellas. I Athen, som var en demokratisk by, hevder Pomeroy at det fantes sterke grunner for menn å lære seg å lese og skrive da dette var nødvendige ferdigheter i hans offentlige liv, mens for kvinner som uansett var utestengt fra det offentlige liv, var ikke de samme begrunnelsene relevant, selv om noen kvinner lærte seg dette. Det er ikke vanskelig å tenke seg at det å kunne lese og skrive ville gjøre det å drive en husholdning letter, om ikke annet så ved at en kunne skrive og lese lister og enkelt regnskap. Pomeroy viser så til Sparta og hevder at siden utdannelsen til gutter ble viet til å utvikle militære ferdigheter så ble det ikke lagt så mye vekt på den andre typen utdanning, som inkluderer lesing og skriving. Jenter derimot, hevder hun, hadde tid til å vie seg denne typen utdanning da de bodde med sin mor og andre kvinner og i tillegg ikke ble gift før de ble ca atten år gamle. Basert på dette mener Pomeroy at disse jentene gjerne kunne ha lært å lese og skrive, i tillegg til en musikalsk utdanning bestående av, blant annet, sang, dans og musikk.⁵⁰⁷

⁵⁰⁶ Flacelière 1967:59-60

⁵⁰⁷ Pomeroy 2002:5

Pomeroy hevder også at jentene memorerte det meste da det ville være vanskelig å synge og danse med en stor papyrusrull i hendene. Det var ved festivaler hvor jentene fremførte dikt at fremtidige spartanere, i følge Pomeroy, lærte innholdet i diktene som hun hevder kunne være alt fra mytologi og religion, til frieri og sosial etikette, så vel som musikk. Hun peker også på at denne gjentatte repetisjonen av tekstene førte til at barna lærte seg å oppføre seg som sine foreldre, og at det er mye på grunn av dette at det spartanske samfunnet forble konservativt og opptatt av tradisjoner.⁵⁰⁸

Som nevnt tidligere var Sparta den eneste staten hvor utdanningen og treningen av jenter var foreskrevet og godkjent av bystaten. Denne utdannelsen er, i følge Pomeroy, interessant fordi det, i motsetning til for eksempel Athen, ikke var slik at guttene fikk en bedre utdanning.⁵⁰⁹ Dette begrunner hun med at de spartanske guttene brukte så mye tid på den militære treningen. Pomeroy hevder videre at intensiteten i utdannelsen til begge kjønn ikke finnes maken til i noen av de andre greske statene.⁵¹⁰

Pomeroy viser til at i tidlig klassisk tid fantes det kvinner som kunne lese. Hun peker også til anekdotene i Plutarks *'Sayings of Spartan Women'*⁵¹¹ hvor flere av kvinnen sender brev til sine sønner og hevder at til tross for en sen datering, kan den vitne om skrive og lesekunnskap blant kvinner i Sparta. Spesielt med tanke på at det ikke var noen uvanlig situasjon at sønnene var borte på militære kampanjer mens mødrene satt hjemme, gjør at det ikke virker usannsynlig at mødrene kunne skrive brev med sine sønner. Dedikasjoner av kvinner til kvinnelige guddommer forekommer også, selv om Pomeroy også innrømmer at disse ikke egentlig kan brukes som eksempler på kvinners evne til å skrive da dedikasjonene ble laget av håndverkere og ikke av kvinnene selv. Likevel hevder Pomeroy at disse dedikasjonene kan fortelle oss noe da, som hun viser, at det er funnet innskrifter av kvinner ved helligdommer som ble besøkt av andre kvinner. Dette mener hun kan antyde at noen av disse andre kvinnene kunne lese disse innskriftene. Pomeroy konkluderer altså med at det uansett var noen kvinner som kunne lese og skrive.⁵¹²

Pomeroy hevder at det, uten tvil, vil ha vært en forandring i mengden av kvinner som var lese og skrivekyttinge i forhold til menn som var det samme, over tid. Etter den Peloponnesiske krigen var ikke Sparta, i følge Pomeroy, lengre fullt så isolert som det hadde vært tidligere.

⁵⁰⁸ Pomeroy 2002:5-6

⁵⁰⁹ Pomeroy 2002:7-8

⁵¹⁰ Pomeroy 2002:8

⁵¹¹ Plut. Mor. Sayings of Spartan women 241- 3, 241-10, 241-11,

⁵¹² Pomeroy 2002:8

spartanske kvinner, hevder Pomeroy, var på dette tidspunktet omtrent like dyktige til å lese og skrive som resten av Hellas aristokratiske kvinner.

Ved midten av det fjerde århundre, beskriver Platon kvinners utdanning som bestående av gymnastikk og musikk og hevder at dette gav jentene mye fritid.⁵¹³

In those two states [Kreta og Sparta] there are not only men but women also who pride themselves on their education; and you can tell that what I say is true and that the Spartans have the best education in philosophy and argument by this: (...) ⁵¹⁴

På den andre siden så beskriver Platon i sitatet over, at det også fantes spartanske kvinner, så vel som menn, som var stolt av sin utdanning. Videre hevder han at denne utdannelsen var den beste utdannelsen i filosofi og retorikk.

Det at spartanske kvinner var dyktige på filosofiske diskusjoner, hevder Pomeroy, var en del av kvinnenenes evne til å tale. Hun viser til at spartanske kvinner faktisk ble oppfordret til å tale i offentligheten. Hun sikter her til det at kvinnene ofte hedret modige spartanske menn og harselerte med de ugifte mennene og med de mennene som ble oppfattet som feige.⁵¹⁵

På den andre siden mente Aristoteles at det var naturlig for kvinner å være stille.⁵¹⁶ Senere skriver Plutark "For a woman ought to do her talking either to her husband or through her husband, (...)." ⁵¹⁷ Plutark viser her til at de athenske kvinnene ble oppdratt til å ikke snakke. Xenofons '*Oeconomicus*', gir oss en athensk ektemann som beskriver hvordan hans kone var blitt oppdratt. ⁵¹⁸

She was not yet fifteen years old when she came to me, and up to that time she had lived in leading-strings, seeing, hearing and saying as little as possible. ⁵¹⁹

Pomeroy hevder at denne ektemannen er uvanlig i det at han ser det som essensielt for konens utdanning til å fungere som hans kone og drive hans husholdning, at han først lærer henne å snakke.⁵²⁰

En essensiell del av religionen i antikken var musikken, og som vi har sett på tidligere ble spartanske jenter undervist i sang, dans og å spille instrumenter. ⁵²¹

⁵¹³ Pomeroy 2002:9 og Pl. Laws 806A og Pl. Resp. V. 452A

⁵¹⁴ Plat. Prot. 342D

⁵¹⁵ Pomeroy 2002:9 Plut. Lyc. XIV 3-4

⁵¹⁶ Ari. Pol. 1260 A 25-31

⁵¹⁷ Pomeroy 2002:9 og Plut. Conjug. 32

⁵¹⁸ Pomeroy 2002:9

⁵¹⁹ Xen. Oec. VII 5-6

⁵²⁰ Pomeroy 2002:9 og Xen. Oec. VII 10

Athenaus⁵²² hevder, som vist tidligere i sitat, at musikk, i Sparta, var en disiplin som ble praktisert mer intenst her enn andre steder. Han hevder videre at dette muligens kunne komme av at det var en kjærkommen pause fra livet i Sparta som var preget av selvkontroll og som kunne være ganske selvutslettende for individet. Pomeroy viser så til de ofrede figurene som viser kvinner som spiller forskjellige blåse, streng og slaginstrumenter. Videre ser vi at i Alcians *Partheneia*, viser de unge jentene evne til å være selvkritisk til sin egen sangevne: ”But she is [not] more tuneful than the Sirens, for they are goddesses, and instead of eleven this ten-girl choir sings. It gives voice like a swan on the streams of Xanthos.”⁵²³ Videre viser Pomeroy at de fleste beskrivelsene en har fra antikken, som har med kvinners musikk å gjøre, også er beskrivende for kvinners dans.⁵²⁴

Både tekstene og det arkeologiske materialet, hevder Pomeroy, er mye mer omfattende når det gjelder sportsaktivitetene til spartanske kvinner enn for noen annen del av deres liv. Videre hevder Pomeroy, at kildene om sportsaktivitetene til de spartanske kvinnene er mer omfattende i mengde, enn for sportsaktivitetene for noen av de andre greske kvinnene til sammen. Hun hevder at grunnen til dette er at det var dette som fanget oppmerksomheten til antikke forfattere og at dette kan tyde på at de spartanske kvinnenes intense engasjement i slike aktiviteter var unikt i den antikke greske verden. Pomeroy viser også til det at det finnes relativt få kunstverk som viser hverdagslivet til disse spartanske kvinnene, men at det er en imponerende mengde verker som gir referanser til deres atletiske liv. Videre hevder hun at mange av disse fysiske aktivitetene hørte til i religiøse festivaler til ære for kvinnelige guddommer og at det er vanskelig å skille disse fra rene sportsaktiviteter.⁵²⁵

Konkurranseløp og konkurranser i styrke var, som vi har sett over, en stor del av den fysiske utdannelsen til spartanske kvinner.⁵²⁶ Hos Euripides⁵²⁷ finner vi referanser til løping og bryting. Plutark⁵²⁸ går mer detaljert til verks og nevner løping, bryting, diskos kasting og kasting av spyd. Dette er, som Pomeroy hevder, aktiviteter som ville være spesielt nyttige for soldater. Kvinnenes utdanning var, i følge Pomeroy, mindre anstrengende og hard, i tillegg til at den var mer selektiv enn guttenes pensum. Allikevel hevder hun at pensumet for barna,

⁵²¹ Pomeroy 2002:12

⁵²² Ath. Deipnosophists. 14.632f-633a

⁵²³ Alc. Parth. 1 (3) 95-100

⁵²⁴ Pomeroy 2002:12

⁵²⁵ Pomeroy 2002:12

⁵²⁶ Xen. Lac. Pol. 1.3-4

⁵²⁷ Eur. Andr. 595-601

⁵²⁸ Plut. Lyc. 14.2

både gutter og jenter, var liknende.⁵²⁹ Dette finner hun støtte for hos Theokritus, som var en dikter fra Syracuse, som levde på 300-tallet f.v.t..

All of an age are we that upon Eurotas' strand
Together, with limbs oiled, manlike, run by the bathing-place
Seven score and a hundred girls, fresh blossom of youthful
maids;-⁵³⁰

Pomeroy hevder også at disse konkurransene var delt i to. De som foregikk som vanlige konkurranser og de som var en del av det religiøse programmet ved festivaler. Hun peker på at løpskonkurranser var den eneste sporten for kvinner som fant sted under slike festivaler, og nevner løp som var til ære for Helen, Dionysus, Hera og Driodones.⁵³¹

Theocritus reports in his *Epithalamium to Helen* that 240 maidens rubbed their nude bodies with oil as men did and raced along the Eurotas. That the girls were said to be as old as Helen when she married Menelaus indicates that the races were associated with puberty. As Theocritus reports the event, there was a tacit beauty competition as well, with Helen winning the prize.⁵³²

Pomeroy rapporterer også at hvert fjerde år ville seksten kvinner veve en kappe til Hera, og at disse kvinnene ville arrangere Heraera-lekene. Disse lekene hevder hun bestod av et løp mellom jomfruer i forskjellige aldre der de yngste fikk starte før de elder mens de eldste jomfruene startet sist. Hun hevder at de løp med løst hår, klær så korte at de rakk til rett over kneet, og at den høyre skulderen, helt ned til og med brystet, var bart. Pomeroy peker på at løypen de løp ved dette løpet var i det olympiske stadium, men at løypen var kortet ned til ca en sjettedel av stadiumet. Vinnerne mottok, i følge Pomeroy, kroner av oliven og en del av en ku, som i sin tur ble ofret til Hera. Hun hevder videre at de også vant retten til å dedikere statuer av seg selv med deres egne navn gravert.⁵³³ Om spartanske kvinners påkledning har Pomeroy dette å si.

⁵²⁹ Pomeroy 2002:13-14

⁵³⁰ Theoc. Id. XVIII

⁵³¹ Pomeroy 2002:24

⁵³² Pomeroy 2002:24 og Theoc. Id. XVIII

⁵³³ Pomeroy 2002:25

Not only did Spartan women wear a *peplos* (tunic) that revealed their thighs, but they regularly exercised completely nude. Mature women and pregnant women exercised. Even older women exercised nude.⁵³⁴

Som vi har sett på tidligere ble jentene trent i aktiviteter som kunne ha vært nyttige for soldater, men Pomeroy hevder at de ikke ble trent opp til å faktisk kjempe i kamp. Dette hevder hun de ville ha blitt om jenter og gutter ble utdannet sammen. Både Platon⁵³⁵ og Aristoteles⁵³⁶ hevder at de spartanske kvinnene ikke var bedre på å kjempe og forsvare seg selv og sin by enn andre greske kvinner.⁵³⁷ Om en derimot skal tro Plutark⁵³⁸ forteller han at målet med utdannelsen til de spartanske jentene var å gjøre dem i stand til å forsvare seg selv, sine barn og sin by. Det er med bakgrunn i dette at Pomeroy spekulerer i, om det var mulig at de spartanske jentene likevel kunne forsvare seg, på tross av Aristoteles og Platons utsagn.⁵³⁹

Som nevnt over, så fantes det også fysiske aktiviteter for kvinner som ikke var en del av disse religiøse festivalene, og at disse var for ren sport å regne. Selv om det er sant at noen av disse egenskapen var særdeles nyttige for soldater, kunne de også være nyttige på jakt.⁵⁴⁰

Om en leser Xenofon,⁵⁴¹ finner man at også kvinner kunne nyte en god jakt. Problemet Pomeroy peker på er at de kvinnene Xenofon viser til er mytiske kvinner, men hun hevder likevel at spartanske kvinner kunne ha drevet med jakt da den fysiske treningen som bl.a. involverte spydkast, ville ha gjort henne i stand til dette.⁵⁴²

Noe som ikke var en del av den normale utdannelsen for greske barn, var riding og å kjøre hest og vog. Men, som Pomeroy påpeker, var Sparta kjent for sitt oppdrett av hester og sine hesteløp. Hun peker videre på at det å ri en hest er ikke avhengig av styrke, men av talent og evner. Pomeroy hevder at det ikke kan være mye tvil om at denne spartanske egenskapen/forutsetningen ville ha hatt noe å si for kvinnes liv. Både menn og kvinner var involvert i hestedriften hevder hun, og peker på at dette har en både arkeologiske så vel som skriftlige kilder til, så langt tilbake som til arkaisk tid.⁵⁴³

⁵³⁴ Pomeroy 2002:25 og Pl. Resp. I. V. 452 A-B

⁵³⁵ Pl. Laws 806 A-B

⁵³⁶ Arist. Pol. 1269b 25-40

⁵³⁷ Pomeroy 2002:16

⁵³⁸ Plut. Mor. III. 227 D 12.

⁵³⁹ Pomeroy 2002:18

⁵⁴⁰ Pomeroy 2002:18

⁵⁴¹ Xen. Cyn. 13.18

⁵⁴² Pomeroy 2002:18

⁵⁴³ Pomeroy 2002:19

I følge Xenofon så var spartanske kvinner fritatt fra plikten ved å veve tøy til sin familie og husholdning. Dette hevder han det var slavene som tok seg av.⁵⁴⁴ Dette hevder Pomeroy ikke betydde at spartanske kvinner ikke kunne veve, men at Xenofon og Platon⁵⁴⁵ overdrev denne friheten fra veving for å understreke poenget med at spartanske kvinner var så forskjellige fra athenske kvinner. Hun peker også på at når en her har snakket om veving så er det å forstå som et begrep for alle de husholdningsoppgavene athenske kvinner vanligvis hadde. Det Pomeroy vil klargjøre her er at spartanske kvinner kunne veve og de kunne overvåke sine slavers arbeid, men at det å veve ikke var noe en ble oppmuntret til å holde på med til enhver tid. Ryktet deres var heller ikke, i følge Pomeroy, avhengig av vevingen.⁵⁴⁶

Hos Joyal et. al. finner vi imidlertid at det, fra midten av det femte århundre, er heller vanlig å finne athenske vaser som har avbildninger av athenske kvinner som leser fra skriftruller. De påpeker at den naturlige slutningen blir at athenske kvinner ble utdannet nok til å kunne lese. Videre hevder de at selv om dette muligens stemmer finnes det en teori om at avbildningene er et symbol på kvinnes svakhet sosialt og politisk da disse ble assosiert med den statiske og passive formen for kommunikasjon som det skrevne ord anses for å være. Menneskes mer dynamiske muntlige kommunikasjon i politiske forsamlinger og rettssaler ble satt i sterk kontrast til dette. Som et siste avgjørende argument poengterer de at: ”Adult Athenian males are not similarly depicted with scrolls.”⁵⁴⁷

7.2. Sosiale forskjeller

Når en leser Xenofons *Constitution of the Lacedaemonians*, kan det virke som om at *alle* de spartanske guttene begynte på sin utdanning ved syv års alderen, og at tilnærmet alle fullførte utdannelsen. Som vi skal se var ikke dette helt sant. Xenofon viser muligheten for å mislykkes ved å ikke klare å fullføre utdannelsen. Konsekvensene for dette var og ikke lengre være kvalifisert til de rettigheter og privilegier som hørte til det å være fullverdig borger av Sparta. Ved dette viser han også til at dette var sterk motivasjon for å fullføre.⁵⁴⁸

Kennell hevder videre at selv om alle gutter med spartanske foreldre, vel å merke de som tilhørte toppen av samfunnet, i teorien var verdige nok til å bli en del av samfunnets *homoioi*, eller ’likeverdige’, etter å ha fullført utdannelsen, ville mesteparten av de frie innbyggerne

⁵⁴⁴ Xen. Lac. Pol. I. 4

⁵⁴⁵ Pl. Laws 806 A

⁵⁴⁶ Pomeroy 2002:30

⁵⁴⁷ Joyal et. al. 2009:53

⁵⁴⁸ Xen. Lac. Pol. 3.3

ikke ha muligheten til å delta på den samme utdanningen. Dette var, i følge Kennell, på grunn av deres status som ”*Inferiors*” (*hupomeiones*).⁵⁴⁹

Like Owell's pigs, the Equals were quite a bit more equal than other Spartans, with one admittedly tendentious account giving a ratio of one Spartiate for every one hundred Inferiors.⁵⁵⁰

At spartanerne deltok på en eller annen form for utdannelse er åpenbart. Dette hevder Ducat på bakgrunn av antallet spartanere som var lese og skrivekyttinge.⁵⁵¹ Problemet begynner heller når en skal forklare hva slags skole de tok. Var denne utdannelsen lik resten av systemet ved at det var offentlig, obligatorisk og lik for alle? Den grunnleggende utdannelsen ellers var overlatt til familiene selv å organisere. Dette gjør at Ducat trekker konklusjonen at ikke alle barna var medlemmer av kor, ikke alle deltok i *gymnasium*. Han hevder at uansett hvor overraskende det er, så var det i byen til *homoioi*, store forskjeller ved utdannelse, til tross for idealet om at alle var likeverdige. Ducat foreslår at det kanskje er dette, som ligger til grunn for spartanernes rykte for å ikke være spesielt interessert i den grunnleggende utdannelsen.⁵⁵² Den andre delen av utdannelsen som, i følge Ducat, bestod av nesten det samme som utgjorde hele den athenske utdannelsen, var, som vi har nevnt tidligere, mest sannsynlig privat. Dette ville, som Ducat hevder, innebære at det var opp til hver enkelt families prioriteringer og økonomi hva en gjorde ut av denne delen. Dette må, igjen i følge Ducat, ha ført til betydelige forskjeller og kan derfor ikke ha vært likt for alle. Han hevder da også at selv om antikke forfattere hevdet at utdannelsen var statsorganisert var den i virkeligheten både statsstyrt og privat og det er dermed mulig at den har vært svært forskjellig fra det en tidligere har ment å vite om spartansk utdannelse.⁵⁵³

Videre ser vi at i Xenofons historie om Cyrus the great of Persia⁵⁵⁴ tar han for seg de vanskelige sosiale forholdene som han ikke gjennomgår når det gjelder Sparta. De to utdannelsessystemene Xenofon beskriver er så like at det er vanlig, i følge Kennell, å anta at Xenofon har basert sin utopiske fortelling om den persiske utdannelsen, på det han viste om den virkelige utdanningsmodellen i Sparta. Derfor mener altså Kennell at en kan ta det

⁵⁴⁹ Kennell 1995:133

⁵⁵⁰ Kennell 1995:133

⁵⁵¹ Ducat 2006:132

⁵⁵² Ducat 2006:133-134

⁵⁵³ Ducat 2006:170

⁵⁵⁴ Xen. Cyr. I. II. 15

Xenofon har skrevet om hva som gjorde en verdig for det persiske utdanningssystemet, å overføre det til det spartanske ved å bare forandre det som er nødvendig å forandre.⁵⁵⁵

(...), but all the Persians may send their children to the common schools of justice. Still, only those do send them who are in a position to maintain their children without work; and those who are not so situated do not. And only to such as are educated by the public teachers is it permitted to pass their young manhood in the class of the youths, while to those who have not completed this course of training it is not so permitted. And only to such among the youths as complete the course required by law is it permitted to join the class of mature men and to fill offices and places of distinction, while those who do not finish their course among the young men are not promoted to the class of the mature men. And again, those who finish their course among the mature men without blame become members of the class of elders.⁵⁵⁶

Det dette sitatet viser oss her, er at for begge systemene er rikdom en avgjørende faktor for om man kan delta eller ikke. Dette er fordi det krevdes at familiene kunne unnvære sine unge som arbeidskraft, og likevel være i stand til å betale det utdannelsen kostet. I Sparta ville en slik rikdom være i form av eiendom, og slik ville bare de familiene som eide land ha ressurser nok til å la sine sønner delta på utdannelsen, samtidig som de hadde råd til å bidra med maten som trengtes. Dette var ikke det eneste hinderet i følge Kennell. Ved hver nye fase i utdannelsen var der nye prøvelser barna måtte gjennom og slik sørget man for at bare de aller beste ville kunne motta belønningene ved å fullføre. Som vi har sett tidligere var det innvilgelse av fullt borgerskap med de tilhørende privilegier og rettigheter som var denne belønningen. Som Kennell også påpeker finnes det ikke noen tall på hvor mange som ikke fullførte, men effekten av et raskt voksende antall underlegne borgere kan ikke ha vært i byens beste interesse hverken med tanke på indre stabilitet, eller det drastisk synkende folketallet.⁵⁵⁷

Likevel mener Kennell at, det han kaller det nådeløse og selvdestruktive programmet til det spartanske utdannelsessystemet, bare utviklet seg til en mer og mer ekskluderende institusjon. Redningen, slik Kennell ser det, var at systemet ble noe moderert. Kennell viser til at spartanske gutter som av en eller annen grunn ikke var kvalifisert av økonomiske årsaker, kunne bli sponset av rikere familier. Disse guttene gikk under navnet *mothakes*, og Kennell mener at det ikke ville være noe negative konsekvenser for guttene som var *mothakes*, og

⁵⁵⁵ Kennell 1995:133

⁵⁵⁶ Xen. Cyr. I. II. 15

⁵⁵⁷ Kennell 1995:134

begrunner dette med å vise til at Lysander, som var en stor spartansk helt, vokste opp som nettopp en *mothakes*.⁵⁵⁸

Det er forskjeller på det å være *mothōn* og det å være *mothakes*. Den første definisjonen får vi, i følge Ducat og Hodkinson fra Harpokration⁵⁵⁹ som hevder at “the Laconians call *mothōnes* children who are brought up side by side with the free children.”⁵⁶⁰ I Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, hevdes det at *mothōn* i Sparta er ” children of Helots, brought up as foster-brothers of the young Spartans.”⁵⁶¹

Sudaen gir oss definisjonen: ”for the Laconians used to call boys who attended on free men ”mothones”. Men vi får også vite at: ”The scholia to the line include an interesting, and probably more reliable, variant: ‘The Laconians used to call boys who were *brought up together with* free men μόθωνες.’⁵⁶² Altså *mothones*.

For ordet *mothōn* får vi i sudaen oversettelsen: ”bastard, mothōn” og ” He who is vulgar and dishonorable. (...). The term is said to refer originally to a child of Helots raised alongside the children of their Spartan overlords”.⁵⁶³

Både Ducat og Hodkinson viser videre at *Etymologicum Magnum*⁵⁶⁴ gir oss ’en slave som er født i huset’, som definisjon på *mothōnes*.⁵⁶⁵ Noe som er en litt annen ordlyd enn den første definisjonen fra Harpokration, men Ducat mener at slavestatusen kan tolkes i den første

⁵⁵⁸ Kennell 1995:134

⁵⁵⁹ Suda: [Harpokration] surnamed Valerius.[1] Rhetor; of Alexandria. [He wrote] Lexicon of the Ten Orators; Collection of Fine Passages. http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?search_method=QUERY&login=guest&enlogin=f68a91002d55ec7bf081a5181f1ab679&page_num=1&user_list=LIST&searchstr=Harpokration&field=any&num_per_page=25&db=REAL (Lastet ned 10.11.12) Det har vist seg umulig å finne en oversatt versjon av denne teksten. Men også sudaen hevder Harpokration har definert *Mothones* slik som beskrevet av Ducat og Hodkinson

⁵⁶⁰ Ducat 2006:128 og Hodkinson 2000:336 (note 2 s.365)

⁵⁶¹ Henry George Liddell. Robert Scott. *A Greek-English Lexicon*.
http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aalphabetic+letter%3D*m%3Aentry+group%3D78%3Aentry%3Dmo%2Fqwn

⁵⁶² Suda: Adler number: mu,1188 . Headword: Μόθωνες http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?search_method=QUERY&login=guest&enlogin=f68a91002d55ec7bf081a5181f1ab679&page_num=1&user_list=LIST&searchstr=mothones&field=any&num_per_page=25&db=REAL (Lastet ned 08.11.12)

⁵⁶³ Suda :Adler number: mu, 1187. Headword: Μόθων http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?login=guest&enlogin=f68a91002d55ec7bf081a5181f1ab679&db=REAL&field=adlerhw_gr&searchstr=mu,1187 (Lastet ned 08.11.12)

⁵⁶⁴ *Etymologicum Magnum* er den tradisjonelle betegnelsen på det største greske leksikalske leksikonet. Dette ble samlet av en ukjent person i Konstantinopel rundt 1150 e.v.t. Også denne teksten har ikke vært å få tak i.

⁵⁶⁵ Ducat 2006:128 og Hodkinson 2000:336

definisjonen også ved å merke seg motsetningsforholdet mellom de som blir definert og 'de frie barna'.

Mothōn barn kan altså ha vært, barn som var slaver. De ble født som slaver og forble slaver. Dette mener Ducat da det ikke er noen kilder som indikerer at statuen som *mothōn* ville føre til frihet. Det at han ble født i huset mener Ducat gjør det sannsynlig at han tilhørte den gruppen med Heloter som arbeidet i husholdningen, men han utelukker ikke muligheten for at enkelte rike spartanske familier kunne ha hatt kjøpte slaver. Ducat peker på at selv om kildene ikke eksplisitt skriver at disse barna hadde en rolle i/under utdannelsen, bare at de "are brought up side by side with the free children".⁵⁶⁶ Ducat konkluderer med at han mener at *mothōn* barna ble opptrad i familien, side om side med de spartanske barna frem til disse var 17 år gamle som en form for fosterbror. Deretter mener Ducat at *mothōn* barna fulgte sine spartanske 'fosterbrødre' gjennom utdannelsen som en form for personlig tjener for ham. Dette mener Ducat fordi at uansett hvor hard og barbarisk denne utdannelsen var, var den ikke det til en slik grad at de unge guttene ikke fikk ha sine egne unge slaver. Det er denne ordningen, Ducat mener, spartanerne hadde som en erstatning for pedagogene. Men som han påpeker kan et barn umulig fylle den samme funksjonen som en voksen. Han kan være ens tjener, men en kan ikke forvente at han skal kunne passe på en annen gutt på samme alder som ham selv. Og aller minst kan han fylle funksjonen som lærer og guide for ham. Ducat medgir da også på grunnlag av dette at både Xenofon og Platon hadde rett når de hevdet at Sparta ikke visste hvordan en brukte pedagoger.⁵⁶⁷

Ducat hevder videre at det faktisk fantes de som ikke var sønner av spartanske borgere som likevel fikk lov å delta på utdannelsen. Her viser han til to typer en kjenner til i dag, *mothakes* og *trophimoi*. Det finnes to hovedkilder til begrepet *mothakes*. Hovedteksten er skrevet av Phylarchos, som levde på 200-tallet f.v.t. Vi finner denne gjengitt hos Athenaeus.

(.....)The *mothakes*, as they are called among the Spartans, are free, to be sure, but they are not Spartans. Phylarchus says of them in the twenty-fifth book of the Histories: 'The *mothakes* are foster-brothers of the Spartans; for all the sons of the citizen class, according as their private means suffice, choose their own foster-brothers, some one, some two, and some again more. Hence the *mothakes* are free, to be sure, yet not altogether Spartans, though they share the training of the boys at all points. They

⁵⁶⁶ ⁵⁶⁶ Ducat 2006:128 og Hodkinson 2000:336 (note 2 s.365)

⁵⁶⁷ Ducat 2006:129

say that Lysander, who defeated the Athenians in the naval battle, was one of these, but was made a citizen in recognition of his merit.⁵⁶⁸

Når Phylarchos skriver om frie *mothakes* er det i betydningen at de ble født frie. Det er her forskjellen mellom *mothakes* og *mothōnes* vises. *Mothakes* er ikke fremmede, fordi fremmede hadde en annen benevning. De ikke var Perioikoi da disse hadde samme status som fremmede i Sparta. Det Ducat foreslår da er at disse guttene kunne ha kommet fra to kategorier. De kan ha vært barn av spartanere som var ute av stand til å betale for sine sønners utdanning. Den andre muligheten Ducat gir, er at de kan ha vært sønner av såkalte 'Inferiors'. Det vil si spartanere som hadde mistet borgerrettighetene sine på grunn av fattigdom. På bakgrunn av dette hevder Ducat at patronasje er et bedre begrep for å beskrive *mothakes* fenomenet enn adopsjon eller fosterbarn, på grunn av at barna forble medlemmer av sin egen familie. Ducat peker på at dette gjorde den statlige utdannelsen, og muligens den private også, oppnåelig også for barn av 'Inferiors' selv om den i utgangspunktet ikke var, det på grunn av deres sosiale status, så vel som for de barna som på grunn av fattigdom ellers ikke ville ha fått den.⁵⁶⁹

Ducat hevder at *mothakesbarna* mest sannsynlig ble integrert inn i samme aldersklasse som sin 'brother-by-upbringing', og at de fullførte hele utdannelsen sammen. Ducat viser at Phylarchos sin insistering på at *mothakesbarnet* tar hele utdannelsen, muligens viser Phylarchos ønske om å understreke fordelene barnet da oppnådde. Ducat mener her at en kan trekke den slutningen at siden forfatteren legger så stor vekt på at de deltok på hele utdannelsen, var det innimellom andre kategorier som ikke kvalifiserte til å gjøre det.⁵⁷⁰

Som nevnt over kunne enkelte fremmede delta på utdannelsen. Disse ble, i følge Xenofon,⁵⁷¹ kalt *trophimoi*. Xenofons sønner⁵⁷² er eksempler på dette. Historien om at Xenofons sønner deltok på utdannelsen i Sparta er ofte oppfattet som en legende.

Det Ducat trekker ut av tekstene⁵⁷³ som nevner at fremmede kunne delta på den spartanske utdannelsen, er oppfatningene blant grekerne i det fjerde århundre om hvordan denne utdannelsen foregikk for de fremmede guttene i Sparta. Han hevder også at kun personer som kom fra de øverste lag i samfunnet kunne ha overveid å sende sine sønner til Sparta for å

⁵⁶⁸ Ath. Deipnosophistae VI. 271e-f

⁵⁶⁹ Ducat 2006:151

⁵⁷⁰ Ducat 2006:152

⁵⁷¹ Xen. Hell. V. III. 9

⁵⁷² Plut. Ages. XX, 2

⁵⁷³ Plut. Ages. XX, 2, Plut. Phoc. XX. 2 og Plut. Pyrrh. XXVI. 10

utdanne dem der. Om historien om Xenofons sønner stemmer, mener Ducat at den viser at en måtte ha blitt invitert av en spartansk borger en kjente og hadde et vennskap med, da dennes familie ble den spartanske 'familien' til den fremmede gutten under hans opphold og utdanning.⁵⁷⁴

Fedrenes motiver peker Ducat på at kunne være forskjellige. Han mener at for Xenofon var de ideologiske, men at en ikke må se bort fra de andre faktorene som kan ha spilt inn som at han var i eksil fra Athen og at hans situasjon var avhengig av Spartanernes vilje. Han måtte sikre sønnenes fremtid og Agesilaos invitasjon kan i følge Ducat ligne litt på en kommando. Alt dette gjorde at Xenofon ikke hadde mye valg.⁵⁷⁵ Phocions historie mener Ducat ligner mer på at hans sønn var en rebelsk rikmannssønn som hadde brent alle broer, og den eneste muligheten som gjensto for ham var å sende sønnen på en streng institusjon som kunne få skikk på ham. Et poeng her, som Ducat peker på, er at Phocions sønn tydeligvis ikke er et barn lengre.⁵⁷⁶

Ducat hevder at siden fremmede barn ikke kom til Sparta for å oppnå spartansk borgerskap, så var det mulig for dem å bare følge deler av utdannelsen. Han hevder også at det ofte var nettopp det de gjorde. Ducat begrenser det enda mer ved å hevde at de mest sannsynlig fulgte den delen av utdannelsen som Xenofon beskriver for gruppen *paidiskoi*. Dette var i følge Ducat den hardeste og strengeste delen.⁵⁷⁷

Ducat hevder at det at det faktisk var et navn på denne gruppen, *trophimoi*, viser at de var tallrike nok til å utgjøre en egen sosial enhet. Han peker på at navnet er betydningsfullt da det viser at disse fremmede guttene fikk bo hos en spartansk familie hvor de ble midlertidige medlemmer på en måte som var mer likt fosterordningen enn ordningen med *mothakes*. *Trophimosbarna* var under "fosterfarens" autoritet og de hadde ikke nødvendigvis, det Ducat kaller en 'brother-by-upbringing'. Som vi ser hos Xenofon⁵⁷⁸ er det mulig at flere av disse barna kan ha vært Perioikibarn, og Ducat mener at muligens gjaldt dette de aller fleste i denne gruppen. Som Xenofon også viser så kunne en finne *trophimoi* i Sparta som var gammel nok til å være i militæret, *hēbōntes*, og at det ikke var uvanlig at noen ble i Sparta etter at

⁵⁷⁴ Ducat 2006:154

⁵⁷⁵ Ducat 2006:154

⁵⁷⁶ Ducat 2006:154

⁵⁷⁷ Ducat 2006:154

⁵⁷⁸ Xen. Hell. V. III. 9

utdannelsen var fullført.⁵⁷⁹ De forble likevel, som Ducat hevder, *xenoi* så fullført utdannelse gav dem ikke automatisk borgerskap i Sparta.⁵⁸⁰

Furthermore, Callicratidas, Gylippus, and Lysander were called "inferiors" [mothakes] at Sparta, this being the term for the slaves of rich men sent by the father of a family to share in exercise at the gymnasium. It was Lycurgus who made this concession and granted citizenship at Sparta to those who adhered to the rules for the education of children.⁵⁸¹

De to tekstene til Aelian og Phylarchos, beskriver stort sett like praksiser, men de skiller seg fra hverandre på enkelte punkter. Det viktigste for vår sammenheng, er koblingen mellom en fullført utdannelse og borgerskap. I Aelians tekst er dette noe som skjer automatisk.

Some used to assert whosoever among the foreigners would submit to such discipline as was enjoined by the constitution in accordance with the programme of Lycurgus might become a member of the division assigned to him at the beginning.⁵⁸²

Plutarks *Inst. Lac.* sitert over viser at Aelian ikke er alene i dette synet. Ducat peker på at det også er blitt hevdet at til og med de som ikke tilhører byens innbyggere ved fødsel, automatisk kvalifiserte til å motta borgerskap med de rettigheter det gav, ved å følge og fullføre utdannelsen.⁵⁸³ Dette strider mot det Phylarchos hevder da han beskriver hvordan Lysander, som kunne fullføre utdannelsen ved hjelp av patronasje fra en rik familie, fikk sine borgerrettigheter først etter å ha gjort seg fortjent til det ved å utvise stort mot.⁵⁸⁴

Ducat hevder at *mothakes* var sønner av fattige spartanske borgere og *mothōn* var mest sannsynlig helotbarn. Vi har, som vist tidligere, kilder til fremstående spartanske borgere i klassisk tid som i barndommen var *mothakes*.⁵⁸⁵

Så hva stemmer med virkeligheten? For de sønnene av borgerne som kun ble forhindret fra å ta utdannelse på grunn av at familien ikke hadde råd til det, ser ikke Ducat noe problem da den rikere familien bare hjalp disse barna å utføre det de egentlig hadde rett på. Disse mener han automatisk ble borgere etter fullført utdannelse. Han er imidlertid ikke villig til å gi Aelian rett i alt han skriver. Dette er fordi Ducat hevder at teksten hans er skrevet med perspektivet at rettighetene ble innvilget. Dette mener han gir mening om det her var snakk

⁵⁷⁹ Xen. Hell. V. III. 9

⁵⁸⁰ Ducat 2006:155

⁵⁸¹ Ael. VH. 12.43

⁵⁸² Plut. Mor. III. Og Plut. Inst. Lac. 238e-f nr. 22

⁵⁸³ Ducat 2006:152

⁵⁸⁴ Ducat 2006:152

⁵⁸⁵ Ducat 2006:150

om barn som oppfylte medfødte rettigheter. For gutter født til fedre som hadde mistet sine borgerrettigheter, mener Ducat at en automatisk innvilgelse av borgerskap er umulig å godta da innvilgelse av borgerskap med de tilhørende rettighetene normalt sett ville gi dem en stemme ved forsamlingen. Her viser Ducat til hva Phylarchos forteller om Lysander. Å fullføre den statlige utdannelsen var et krav til å få innvilget borgerskap, men at det ikke var nok alene. Andre faktorer som fødsel eller å få tilkjent borgerskap var også avgjørende.⁵⁸⁶ Kennell peker på at de fremmede som ville oppleve den spartanske levemåten og deltok på utdanningen som såkalte 'foster sønner', kaldt *trophimoi*, disse mener Kennell kunne oppnå en begrenset form for borgerskap ved fullført utdanning.⁵⁸⁷

Phylarchos, som er sitert av Athenaeus og som er gjengitt over, inneholder definisjonen av *mothakes*, som lyder ”The *mothakes* are foster-brothers of the Spartans; for all the sons of the citizen class, according as their private means suffice, choose their own foster-brothers, some one, some two, and some again more”.⁵⁸⁸ Det Ducat hevder er viktig her er uttrykket, “according as their private means suffice”.⁵⁸⁹ Dette uttrykket, mener han, viser at utdannelsen var kostbar i en slik grad at til og med de rike familiene merket det. Som Ducat bemerker, virker kanskje dette litt rart om en ser til Xenofon som beskriver hvordan barna gikk barfot, hadde få klær og at de bare fikk nok mat til å holde den verste sulten unna.⁵⁹⁰ Ducat foreslår at Xenofon muligens prioriterer i forhold til formålet med teksten sin og at de fleste trekkene han beskriver ikke egentlig hadde noen økonomisk betydning. Ducat viser så til Phylarchos sin tekst som viser at uten hjelpen til rike familier ville det ikke vært mulig for flere spartanske gutter å få tatt utdannelsen. Ducat viser til to ting som kan ha vært ansvarlig for at utdannelsen var kostbar, bidraget til barnets *syssition* og lønnen til lærerne. Det finnes ingenting som antyder hva disse kostnadene kunne ha vært men Ducat anslår at bidraget til barnets *syssition* muligens kan ha vært omtrent halvparten av det en voksen måtte bidra med, utenom vinen. Dette mener Ducat ville tilsi at man totalt måtte betale, spesielt for et litt eldre barn, merkbart mer enn halvparten av det en voksen manns *syssition* kostet ham.

Som vi har sett tidligere så vises det til de store kostnadene ved utdanning ved å referere til en passasje i *Cyropaedia*⁵⁹¹ hvor Xenofon beskriver det utopiske Persiske utdanningssystemet, hvor han låner mye fra det faktiske utdanningssystemet i Sparta. Som

⁵⁸⁶ Ducat 2006:153

⁵⁸⁷ Kennell 1995:134

⁵⁸⁸ Ath. Deipnosophistae VI. 271e-f

⁵⁸⁹ Ath. Deipnosophistae VI. 271e-f

⁵⁹⁰ Xen. Lac. Pol. II 3-5

⁵⁹¹ Xen. Cyr. I. II. 15

Ducat peker på er det forskjeller mellom dette og spartansk utdanning. Han viser til at i likhet med Platons utdanning i *Lovene*, er den Xenophon beskriver her fullstendig statsstyrt, noe spartanernes ikke var. Det Ducat spesielt fremhever er definisjonen av fattige som dem som ikke hadde råd til, at barna ikke jobbet mens de fikk seg en utdanning. Han hevder videre at generelt i Hellas var det at barn arbeidet, mer vanlig enn det motsatte, men hvordan det var hos spartanerne vet vi ikke noe om og Ducat spekulerer heller ikke. Det han mener er at det er overveiende sannsynlig, at for en spartansk borger på kanten av fattigdom var den ekstra kostnaden ved å gi sin sønn utdanning, både fysisk og grunnleggende utdanning, offentlig og privat, for ikke å snakke om flere sønner, avgjørende for familiens videre skjebne. Om faren klarte å beholde sin borgerstatus, ville han, som Ducat hevder, ikke ha vært i stand til å betale for sin sønns utdanning som, på grunn av dette da aldri kunne bli en spartansk borger. Dette mener Ducat er en av grunnene til Spartas 'oligantrophy', synkende antall mannlige borgere. Det var dette ordningen med *mothakes* var ment å skulle hjelpe på. Om nå faren bare hadde råd til å gi sønnen sin ene formen for utdanning mener Ducat det er overveiende sannsynlig at han da ville valgt å gi ham statens utdanning. Ducat oppgir to grunner for hvorfor han mener dette. Den første er at det å bidra til sønnens *sysition*, mest sannsynlig ikke var mye dyrere enn det å holde ham med mat ville hvert uansett. Den andre grunnen er at det var denne utdannelsen som gav en tilgang til å bli borgerstatus. Ducat mener at også dette kan ha vært en faktor bak de tidligere nevnte ryktene om at spartanerne egentlig ikke var interessert i den grunnleggende utdannelsen.⁵⁹²

Ducat hevder at en som ikke meldte sin sønn på den statlige utdannelsen, ville ikke ha blitt sett på som en som var skyldig i å ha begått et lovbrudd og derfor fortjente straff. Det var, i følge Ducat, ikke behov for en slik forpliktelse da det sosiale presset var mye mer effektivt.⁵⁹³

Det var barna som ble straffet, da en ikke kunne bli spartansk borger uten å ha fullført statens utdanning. De eneste som var fritatt fra denne utdannelsen var den av kongens sønner som var utpekt til å bli konger etter sine fedre. Med andre ord kronprinsen. Dette kan en finne belegg for hos Plutarks *Agesilaos*,⁵⁹⁴ og dette er stort sett er anerkjent. Ducat hevder også at det stort sett er anerkjent at denne regelen om at en måtte gjennomføre den statlige utdannelsen for å kvalifisere til borgerskap allerede fantes i klassisk tid.⁵⁹⁵

⁵⁹² Ducat 2006:135

⁵⁹³ Ducat 2006:149

⁵⁹⁴ Plut. Ages. I. 1-3

⁵⁹⁵ Ducat 2006:149

Nå vi nå kommer til Athen tar Flacelière for seg de athenske barna som ble kaldt ”nasjonens elever”. Dette hevder han var sønner av menn som var falt i krig for Athen, og videre hevder han at loven sikret disse barna penger til livets opphold fra den offentlige kasse. Men også for disse hevder han at utdannelsen bestod av at staten betalte for private lærere for dem.⁵⁹⁶

Det var da altså normen at athenske foreldrene betalte for sine sønners utdanning, og som Flacelière peker på så ville dette bety at de rikes sønner hadde muligheten til å følge undervisningen lengre, til de var regnet som efeber, mens de fattige sluttet tidlig, ofte så snart de hadde en noenlunde forståelse av det grunnleggende. Men, som også Cartledge hevder så fantes det ganske sikkert foreldre som ikke hadde råd til å gi sine barn noen utdanning utenfor hjemmet.⁵⁹⁷ Dette ville sannsynligvis resultere i barn som aldri lærte seg å skrive, og her viser Flacelière til historien om atheneren som i 482 måtte spørre om Aristeides, kunne skrive navnet på potteskåret under en avstemming da han ikke selv kunne skrive.⁵⁹⁸ Flacelière hevder at undervisning ble mer og mer vanlig i Athen i løpet av det 5. århundrede. Her viser han til Aristofanes personer fra siste del av århundre, under den peloponesiskekrigen, der det nesten ikke er noen analfabeter.⁵⁹⁹

7.3. Oppsummering

Situasjonen rundt rollen utdanning spilte for jenter er enda mer difus enn for det vi kan vite generelt om barn i Sparta i denne perioden. Det er imidlertid rimelig å kunne påstå at spartanske jenter ble behandlet annerledes enn jenter i Athen. Athenske jenter i rike familier ble holdt innenfor husets fire vegger og ble oppdratt av sin mor og de andre kvinnene i husholdningen til å enn dag være i stand til å drive sin egen husholdning. Vasemalerier med bilder av kvinner som leser, tyder derimot på at jenter fra rike familier trolig mottok noe utdanning som blant annet lærte de å lese og skrive. Også i disse tilfellene ville det være opp til foreldrene om jentene skulle få utdanning, hvilken utdanning dette skulle være og det var de som måtte betale for den. Det er derfor rimelig å anta at fattigere familier gjerne ikke prioriterte å gi døttrene en utdanning. I Sparta derimot, ser det ut til at utdannelsen for jenter var statsstyrt. Den intellektuelle delen kunne, til forveksling, ligne på hele utdannelsen til athenske gutter, mens den fysiske delen, i følge bl.a. Cartledge var tilnærmet lik den de spartanske gutter mottok. Grunnen til denne forskjellsbehandlingen kan ligge i jentenes

⁵⁹⁶ Flacelière 1967:92-93

⁵⁹⁷ Cartledge 2001:81

⁵⁹⁸ Plut. Arist. 7

⁵⁹⁹ Flacelière 1967:94

forventede sosiale rolle som voksne. I Athen skulle en anstendig kvinne styre husholdningen, føde barn og ellers leve et tilbaketrukket liv innefor husets fire vegger. I Sparta var kvinnene friere til å bevege seg, det ble forventet at de kunne styre en husholdning, men ikke at dette skulle ta all hennes tid da hennes hovedoppgave var å bære frem nye spartanske borgere. Hun mottok derfor den intellektuelle undervisningen for å bli den best mulige mor, og for å oppdra de beste fremtidige borgerne. Den fysiske treningen var for å sørge for at hun bar frem de beste babyene, som ville vokse opp best mulig forberedt, da fysisk sterke og friske foreldre resulterte i fysisk sterke og friske barn. Det å være mor var det viktigste for de spartanske kvinnene, og byens mangel på borgere gjorde det særdeles viktig for samfunnet også. Deres utdanning var et resultat av det.

Som det tydelig kommer frem her, under 'sosiale forskjeller', så var det, i likhet med Athen, også i Sparta sosiale forskjeller. Som i Athen ville disse forskjellene være avgjørende for om en fikk utdanning og hvilken utdanning dette ville være. I Sparta ser vi at den statsstyrte delen av utdannelsen var avgjørende for om en kvalifiserte til å få borgerstatus. I Athen ville borgerstatusen være avhengig av om begge foreldrene var borgere og utdannelsen en eventuelt ville motta var ikke avgjørende. Borgerne i begge byer tilhørte de øvre lag i sine samfunn og mange av dem ville ha muligheten til å gi sine barn en utdanning. I Sparta ville dette mest sannsynlig innebære både deltakelse i den statlige utdannelsen, og en mer intellektuell del ved siden av. Denne intellektuelle delen ville, mest sannsynlig, samsvare til en viss grad med den utdannelsen de athenske barna, i disse øvre sosiale lagene, fikk. Når det gjelder de spartanerne som var på grensen til å dette ned fra de øverste klassene, og som dermed ville miste sin borgerstatus, på grunn av at de for eksempel ikke klarte å gi sin del til fellesskapet, og for de som hadde falt ned klassen under 'inferiors', fantes det ordninger som ville gi barna deres muligheten til å gjennomføre en form for utdanning. *Mothakes* ble de guttene kaldt som ble sponset av andre rike familier slik at de kunne gjennomføre, i hvert fall hele den statlige delen av utdannelsen, men mest sannsynlig også noe intellektuell utdanning ved siden av. Slik kunne disse barna allikevel oppnå borgerstatus. For de barna der foreldrene ikke hadde mistet sin borgerstatus, men hvor de ikke klarte å gi sin(e) sønn(er) utdanning uten rike familiers patronasje på denne måten, ville gjerne barna oppnå borgerskap ved endt utdanning. For barna av 'inferiors' er ikke dette like sannsynlig. Som vi ser i eksempelet med Lysander var borgerskap noe han ble tildelt etter å ha utvist stort mot og ikke etter endt utdanning. Så den statlige utdannelsen var en betingelse for borgerskap, men ikke den eneste. Dette *mothakes* begrepet må ikke forveksles med *mothōnes*, som mest sannsynlig er navnet på

de helotguttene, eller slaveguttene, som fulgte de frie spartanske guttene gjennom deres utdanning frem til de ble 17 år. Deretter fulgte *mothōnesbarna* de frie barna som de hadde fulgt hele tiden, som en form for personlig tjener. Denne oppvekstsituasjonen og forholdet mellom barna kan, i følge Ducat, minne om fosterbrødre. *Mothōnesbarna* ble ikke satt fri etter denne utdannelsen, og de var ikke kvalifisert til borgerrettigheter. *Trophimoi* er en annen spesiell ordning i Sparta. Dette var betegnelsen på barn, som ikke var spartanske, som fikk delta på den spartanske utdannelsen. Disse barna var mest sannsynlig barn fra rike familier som tilhørte de øvre sosiale lag i sine samfunn. De fulgte muligens bare deler av den statlige utdannelsen, og her nevner Ducat den hardeste og strengeste delen *paidiskoi*. Denne delvise utdannelsen ville ikke gi dem fulle rettigheter som spartanske borgere, men forbindelser ble i hvert fall etablert og ivaretatt. Det at det fantes en egen benevnelse for slike barn antyder at det var relativt vanlig at slike barn deltok på utdanning i Sparta. Det at de bare deltok på deler av denne utdannelsen, og til og med den hardeste delen. Kan også ha ført til at når disse barna dro hjem igjen ville de fortelle om en streng, barbarisk, militaristisk utdanning, som var foruten den intellektuelle utdannelsen de gjerne var vant til fra sine egne samfunn.

Når det gjelder Athen vet vi med sikkerhet at samfunnet var delt inn i flere lag. Det var, naturlig nok, de barna som ble født inn i de rike familiene som hadde muligheten til å få mest utdanning. Da utdanning var dyrt og ble dyrere i Athen der foreldrene selv måtte finne lærere og betale utdannelsen. Fattigere familier ville gjerne bare sendt sine sønner på skolen lenge nok til at de lærte seg å lese og skrive, pluss litt enkel matematikk. Jeg ser for meg at barna i familier som var bakere, smeder osv. ville blitt opplært i disse yrkene i tillegg til denne grunnleggende lese og skrivekunnskapen. I de familiene som var enda fattigere ville en kanskje ikke ha mulighet til å sende sine barn til lærere, og disse barna ble da nødt til å få sin opplæring i hjemmet, enten det nå ville være å lære seg familiens yrke, eller om barna ble sendt bort for å jobbe. Det å lære barna opp i yrker fra de var helt små har vi sett eksempel på i kapittel 4. der den prostituerte Neareas liv vitner om dette. Dette ville ikke være mulig på samme måte i Sparta da de spartanske borgerne ikke skulle ha noe annet yrke enn å være soldater og hadde helotene som arbeidet for dem. Allikevel er det antydninger til at fullstendig analfabetisme forekom i Athen, men at disse var i mindretall.

Det som skiller den Athenske utdannelsen mest fra den spartanske er gjerne det at den athenske vektla den intellektuelle delen av utdanning. Innholdet i utdannelsen gjennomgikk også, i motsetning til i Sparta hvor en var opptatt av å ta vare på og bevare tradisjonene, en radikal utvikling, sammen med lærernes lønn og posisjon i samfunnet. Ved denne utviklingen

i Athen ble den intellektuelle delen av utdannelsen enda høyere verdsatt, mens den fysiske ble nedprioritert. Slik sett skilte de to utdannelsessystemene i Sparta og Athen seg radikalt fra hverandre da den fysiske delen av spartanernes utdanning ble verdsatt høyest i Sparta. Dette kan muligens henge sammen med at denne utdannelsen var en av forutsetningene for borgerskap, mens den intellektuelle delen var ikke det. Spartanske familier som, av en eller annen grunn, for eksempel at en ikke hadde råd til begge deler, måtte velge mellom de to utdannelsene ville nok velge den som gav mulighet for borgerskap.

8. Konklusjon

Nå når vi er ved slutten, var målet å være i stand til å skissere hvordan en spartansk barndom var. Allerede før barna ble født blir det åpenbart at de ble betraktet som særdeles viktig i Sparta. Hele samfunnet var innrettet for å skape de beste mødrene. Dette ble gjort ved å blant annet sørge for at de blivende mødrene var i fysisk god form og fikk tilstrekkelig næring, da oppfattningen var at to friske og sterke foreldre ville resultere i friske og sterke barn. Den spesielle situasjonen det spartanske samfunnet var i, i og med at de var omgitt av folk de hadde lagt under seg og som var langt flere enn dem, gjorde at det var et sterkt behov for sterke og friske borgere som ville vokse opp til å bli medlemmer av hæren. Det finnes ikke bevis for at athenske foreldre ikke verdsatte sine barn like høyt, men deres situasjon var en annen. De var ikke omgitt av et undertrykt folk på samme måte som spartanerne var. Det sterke behovet for nye borgere var der ikke og dermed var der heller ikke et behov for å fokusere på det å avle frem friske og sterke borgere. Dette kunne derfor i større grad overlates til den enkelte familie å styre som de selv ønsket, mens i Sparta var denne fostringen av gode mødre, i stor grad, statsstyrt. Idealene i samfunnene var da også forskjellige da kvinnenes hovedoppgave i Sparta var å være gode mødre, mens i Athen var kvinnenes hovedoppgave å styre husholdningen og det å være mødre var en del av dette. Barnas barndom hevder jeg, begynte den dagen de ble født. Selve fødselen og ritualene rundt denne er det vanskelig å si noe detaljert om. Som vi har sett var fødselen særdeles farlig for både kvinnen og hennes barn da risikoen for at begge eller den ene av dem døde var ganske høy. Dette var fordi det er relativt vanlig at det oppstår komplikasjoner ved en fødsel og uten dagen medisinske kunnskaper gikk liv tapt. I Athen var det vanlig at det var kvinnene i husholdningen som hjalp til ved en fødsel, da disse ble forventet å vite hva man skulle gjøre ved at de selv hadde fått barn. Jordmødre ble bare tilkalt ved komplikasjoner. I de tilfellene hvor det var en lege tilgjengelig var det ikke sikkert at dette var en fordel. Med en viss sikkerhet kan man anta at dette også var normen i Sparta. Videre ved man at fødsler var innhyllet i ritualer. Mest sannsynlig både før, under og etter. Hvordan disse foregikk, hvem som deltok, hvem som utførte dem samt forklaringen bak dem er gått tapt. Kun bruddstykker blir fortalt i kildene. Dette er mest sannsynlig fordi fødsler er kvinners område, da det er kvinner som føder, og kvinner som hjelper til ved en fødsel, mens kildene er skrevet av menn. En mulig begrunnelse for disse ritualene er nettopp det at fødsler var farefylte. Ritualene var derfor ment som en form for beskyttelse og hjelp til kvinnen og barnet hennes. Etter fødselen ville, i Athen faren bestemme barnets videre skjebne. Om barnet ville bli tatt opp i familien eller om det ville bli

satt ut og om barnet ble innlemmet i familien ble dette markert ved Amphidromiaritualet. I Sparta blir vi fortalt at dette ikke var en avgjørelse barnets far fikk ta, men at barnet ble badet i vin av kvinnene for å teste det. Plutark forteller også hvordan barna ble vist frem til stammens eldre og at disse vurderte barnet for så å ta avgjørelsen om barnet fikk leve. I Sparta hevdes det av Plutark at alle barn som ikke ble godkjent av de eldre, ikke ble satt ut, men at de ble kastet i døden i en kløft ved foten av fjellet Taygetus. Som vi har sett er det flere problemer her. Om alle nyfødte ble vurdert av de eldre, hva var da poenget med vintesten? Og om det var slik at alle barn ble badet i vin av kvinnene hva var da poenget om de allikevel skulle vurderes på nytt av de eldre. En løsning er at det var guttebarna som ble vurdert av de eldre da det var viktig at disse var fysisk sterke og friske for at de skulle bli gode soldater. Om kvinnene badet jentebarna i vin og på den måten valgte bort de svake jentene ville fortellingen til Plutark gi mening da begge utvelgelsesmetodene er forklart uten at de overlapper hverandre og gjør hverandre overflødige. Om spartanerne var kaldblodige nok til å regelrett drepe de nyfødte som ikke ble godkjent er heller tvilsomt. Den eneste kilden til dette er Plutark og han er, som kjent, en sen kilde. Spredningen av "the Spartan mirage" fremstilte jo også spartanerne som ekstra tøffe og kaldblodige og fortellingen om hvordan de drepte sine egne nyfødte for å avle frem kun de beste, kan ha vært en overdrivelse og en del av denne fremstillingen. At spartanerne "sorterte" sine barn og valgte å sette ut noen av dem er ikke usannsynlig da dette var relativt vanlig praksis i Hellas, det som er tvilsomt er at de gikk til det skrittet at de faktisk drepte barna, istedenfor å sette dem ut. Der ville håpet alltid være tilstedet om at gudene grep inn og avgjorde barnets sjebne. Dette kunne være at noen kunne plukke opp barnet og redde det, eller så ville barnet dø. Det at barnet døde ville i så fall være gudenes vilje og ikke et resultat av at den som satt det ut 'drepte' det ved å sette det ut. Barnas første dager var altså ganske dramatiske både i Athen og Sparta. Om barna ble valgt bort og satt ut, var dette ikke det samme som å drepe det om barnet enda ikke var tatt opp i familien. Om barnet var tatt opp stilte saken seg annerledes. Forestillingen om at barnet eller barna ville bli plukket opp av noen andre som kunne gi det et godt hjem var utbredt. Dette var dessverre ikke alltid utfallet og noen barn ville nok sulte i hel, fryse i hel, eller/og bli tatt av ville dyr. Om de ble plukket opp var det ikke alltid de havnet i gode familier, som vi så i tilfellet med Nearea som ble oppfostret til å bli en prostituert, for deretter å bli solgt.

Om barna ble valgt inn i familiene sine, ville spedbarnstiden ikke vært mye annerledes enn dagens barns spedbarnstid. De sov, måtte holdes rene og måtte mates. I de mer velstående familiene ville man, i hvert fall i Athen, mest sannsynlig ha hatt en amme og kanskje en

barnepleier eller to. Om det var vanlig med ammer og barnepleiere i Sparta er usikkert, men vi vet, gjennom Plutark, at det fantes spartanske barnepleiere og at disse var kjent for å være gode barnepleiere. At de mer velstående spartanerne selv ikke ville benytte seg av disse barnepleierne er lite sannsynlig. En vet også at de hadde heloter som arbeidet i hjemmene til spartanerne og disse kan også ha inntatt rollen som både amme og barnepleier, men dette blir sluttinger som det ikke er belegg for i kildene. Spartanske barnepiker var da altså kjent for å være dyktige, og at de oppdro barna på en slik måte at de var frie og lykkelige og ikke kresne, sutrete og redde. De svøpte heller ikke sine barn, og på denne måten fikk barna utvikle seg fritt. Om en praktiserte svøping av småbarn i Athen er usikkert. Det at det er et tema tyder på at det ble praktisert, men det viser ikke noe om i hvilken grad og utstrekning dette var vanlig. Mest sannsynlig var ikke de små svøpt hele tiden da dette lett kan føre til misdannelse, men at de var svøpt i perioder, som f.eks. ved mating er ikke usannsynlig. Vi finner videre at det i Athen var vanlig å lære sine barn rim og regler samt og lese Homers verk til dem så tidlig som mulig. De athenske barna hadde også leker som rangler osv. det er funnet avbildninger av vogger og Aristoteles forteller at bevegelse som vugging og sanger som voggesanger, ble brukt for å berolige et urolig barn. Alt dette tyder på en barndom som kan beskrives som innholdsrik og fylt av lek. Etter hvert som barnet vokste til, ville leken avansere, til for eksempel terningspill og lignende. Om Spartanske barn hadde det på samme måte er høyst sannsynlig, men dette vet vi ikke sikkert.

Barna ble delt inn i grupper. Både i større grupper basert på generell utvikling og i aldersgrupper. Dette var vanlig, og i Athen ser vi at selv om inndeling i grupper var vanlig, var navnene på gruppene ikke faste, men flytende og inkonsekvente. For Sparta gir Xenofon oss en inndeling i tre grupper, der vanskelighetsgraden og intensiteten i treningen er stigende. Mest sannsynlig har det eksistert en form for inndeling i aldersklasser også, da avansering i et utdannelsessystem er vanskelig å forestille seg uten slike aldersklasser. Hva disse het er tema i diskusjoner hos forskere, men er ikke viktig her. Overgangen mellom aldersklassene ville nødvendigvis ha vært fastsatt, og ble muligens markert med en form for seremoni. Overgangen mellom de forskjellige gruppene kan derimot ha vært mer flytende. Dette kan skyldes at overgangen var avhengig av at en nådde et vist nivå av modenhet, og klarte noen prøver for å avansere.

Athenske barn ble frem til de var ca syv år, oppfostret i hjemmet sammen med husets kvinner og slaver. Husets far var ofte ute og utførte forpliktelser utenfor hjemmet. I Sparta kan Plutark fortelle oss at også her var barna overlatt til husets kvinner og slaver frem til de var

rundt syv år gamle, da faren var borte fra hjemmet for å utføre sine plikter som soldat. Som vi har sett på i det siste kapittelet var det ikke alle spartanske menn som ble en del av den stående hæren, og disse kunne muligens være hjemme mer, men dette er ikke sikkert da de kan ha hatt andre forpliktelser. At foreldre, også i Sparta, var glad i sine barn finnes det tegn på, i kildene. Et eksempel som tydelig beskriver hvordan foreldre nøt å være rundt sine egne barn er eksempelet der Agesilaos blir overrasket mens han leker med sine barn.

Som nevnt så begynte barnas utdanning for alvor når de var ca syv år gamle, både i Sparta og Athen. Utdannelsessystemene i de to byene blir i kildene, ikke bare beskrevet som forskjellige, men ble oppfattet som fullstendige motsetninger av hverandre. I resten av Hellas var der en utbredt oppfattning om at den spartanske utdannelsen var utilstrekkelig da den kun var rettet mot å utdanne barna mot militære formål. Den ble også oppfattet som særdeles brutal ved at guttene ble fjernet fra sin familie og plassert i en form for kostskole, hvor hverdagen besto av en intensiv trening mot voksenlivet som soldat. Denne treningen ble mer og mer intensiv og brutal etter hvert som guttene vokste til. Om dette stemmer er tvilsomt. Spartanske gutter begynte ganske sikkert på sin utdanning når de var rundt syv år gamle, men det er sannsynlig at de fortsatte å bo hjemme, i hvert fall frem til de ble tolv år gamle, selv om hovedmåltidet ble inntatt utenfor hjemmet. Frem til nå ville utdannelsen de mottok være svært lik den deres athenske brødre mottok. De athenske guttene gikk hver dag, i følge med sin slave, til lærernes lokaler for undervisning. Undervisningen bestod av lese og skrive undervisning, musikk undervisning og gymnastikk. Vanskelighetsgraden økte etter hvert som guttene vokste til.

Etter at de spartanske guttene fylte tolv år ville fokuset skifte fra den intellektuelle undervisningen, til fysisk trening rettet mot militære formål. Guttene ville også innlede pederastiske forhold når de var rundt tolv år gamle. I motsetning til Athen, hvor guttene ble oppvartet og selv bestemte om de ville innlede et slikt forhold, var pederasti et institusjonalisert aspekt ved den offentlige utdannelsen i Sparta. Dette betyr at guttene som gjennomgikk denne utdannelsen ikke hadde valget, men var tvunget til å innlede slike forhold. Om disse også inkluderte det seksuelle aspektet er et tema som er åpent for diskusjon, men en kan rimelig trygt anta at det, i hvert fall i noen tilfeller, forekom. Gutten ville også, mest sannsynlig, bli valgt inn i den messen som hans partner tilhørte. Pederastiske forhold var på den måten avgjørende for guttenes sosiale fremtid. I Athen hvor dette ikke var en obligatorisk del av utdannelsen ser jeg det som mer sannsynlig at motivasjonen bak inngåelsen av slike forhold, lå i det seksuelle aspektet. Hovedfokuset var i Athen på den intellektuelle

utdannelsen heller enn den fysiske, selv om også denne var viktig. Etter hvert som tiden gikk og sofistenes etablering, ble den intellektuelle delen vektlagt i større grad, på bekostning av den fysiske utdannelsen. Kvaliteten på utdannelsen økte også. Det motsatte kan argumenteres for var tilfellet i Sparta, hvor det ble en økt fokus på den militære, og dermed fysiske, delen av utdannelsen.

Det er sannsynlig at spartanernes militære trening er noe overdrevet i kildene. Barnas utdanning har muligens ikke vært fullt så brutal som den formidles til oss å ha vært. Bakgrunnen for å hevde dette ligger i det bilde spartanerne var, til dels, avhengige av at resten av Hellas hadde av dem som de ultimate krigerne, da en stor del av deres makt og innflytelse bygde på nettopp denne oppfatningen. Bak fasaden finner vi, blant annet hos Platon, påstander om at spartanerne var særdeles intelligente. Av dette følger konklusjonen om at utdannelsen deres må ha bestått av noe mer enn bare militære øvelser.

Et av de store temaene når det gjelder barnas utdanning i Sparta er om denne var offentlig og statlig eller om den var privat. I Athen var det slik at det var foreldrene som stod ansvarlig for utdannelsen til sine barn. Det var de som fant lærere i de forskjellige fagene for sine barn, og det var foreldrene selv som måtte betale for denne utdannelsen. I Sparta var, i hvert fall, deler av utdannelsen, og da spesielt den militære delen av utdannelsen, statsstyrt. Den delen som muligens var privat ville det ha vært opp til foreldrene å sørge for. Begge disse systemene åpner for sosial differensiering. Resurssterke familier vil i begge byene ha vært bedre rustet til å gi sine barn en god og bred utdanning. Ikke alle spartanske barn ville følge verken den private eller den offentlige utdannelsen. Noen ville muligens følge den ene av de to gjennom at en resurssterk familie hjalp ham økonomisk, og dette var avgjørende for deres fremtid da fremtidig borgerskap, blant annet avhang av at en hadde fullført den statlige utdannelsen. Som vi har sett var det i Hellas vanlig at også barn var tvunget til å arbeide for å skaffe mat på bordet. Allikevel ser vi at mange athenere kunne lese og skrive, men bare de velstående familiene hadde råd til å fortsette utdannelsen etter at disse grunnleggende ferdighetene var lært. Barn som ikke tilhørte de øverste sosiale lagene hadde altså en litt annen hverdag enn de rike. Vi har også vært inne på tilværelsen til barn som var helt nederst på den sosiale stigen, de utsatte barna, som ble oppfostret som slaver eller prostituerte, eller begge deler.

Jentenes hverdag var i Sparta svært forskjellig fra hverdagen til deres athenske søstre. Spartanske jenter fulgte et offentlig utdanningsprogram, og deres sosiale rolle gav dem en frihet andre greske jenter kunne misunne dem. De mottok en intellektuell utdanning som

kunne måle seg med den utdannelsen athenske gutter fikk, og fulgte et treningsprogram som var svært likt til det treningsprogrammet brødrene deres fulgte. Faktisk var deres utdanning så lik guttenes at Plutark hevder at også jentene tok del i pederastiske forhold. Jeg vil allikevel hevde at denne offentlige utdannelsen for Spartas jenter kun var åpen for jenter som kom fra familier som var spartanske borgere i Sparta. Athenske jenter var ikke like fri da det ble forventet at de skulle leve livene sine innenfor hjemmets vegger. Her vokste de opp omgitt av husets kvinner og slaver og her skulle de lære seg ferdighetene de trengte for å styre en husholdning. Det finnes tegn på at jenter fra de rikeste familiene i Athen også fikk en form for utdanning, og i hvert fall lærte seg å lese og skrive.

Den brutale hverdagen til spartanske barn i klassisk tid er altså noe overdrevet. Men de levde under streng disiplin og hverdagen var preget av et særdeles anstrengende utdanningsprogram, der den reelle trusselen om fysisk avstraffing ved eventuelle feilsteg var evig nærværende. Vi finner allikevel at spartanerne var ansett som særdeles flinke med barn, og kildene viser at de kunne være oppriktig glad i sine barn. Basert på dette vil jeg påstå at, selv om oppdragelsen var streng og hard etter dagens standard, kunne oppveksten og selve barndommen være en fin tid som også etterlot minner om kjærlige foreldre og lek med venner. Selv de barna som ikke deltok på den statlige utdannelsen, vil det være grunn for å hevde at fulgte det samme oppvekstmønster da de vokste opp med de samme samfunnsidealene og kulturen. Athenske barns oppvekst skilte seg fra spartanske barns oppvekst ved at guttene hadde større frihet, mens athenske jenter hadde mindre frihet enn sine spartanske søstre. Utdannelsen deres hadde heller ikke det militære preget som tross alt fantes i Sparta. Men også i Athen var faren for å bli fysisk straffet ved feilsteg tilstede. Forskjeller ved barnas oppvekst og oppdragelse var det altså, men disse forskjellene fremstår ved slutten av dette arbeidet som noe overdrevet.

9. Summary

The main theme of this master thesis is children and childhood in ancient Sparta, the classical period. To highlight the special nature and practices of the Spartan way of rearing their young, comparisons are drawn throughout between the Spartan and Athenian children. While “the begetting of children”, the birth, infants and young children, exposure, and abortion were the starting point for this thesis, the next phase was education, a topic with richer information from the sources. The main difference between the two cities education system, was that while the Spartans focused mainly on military education, the Athenians focused more on intellectual education.

The chapters on education also provided the background for the last chapter, where the topic is differences. First and foremost, the Spartan girls received an education that was similar to, if not better than, that of their Spartan brothers and other Greek males. They also enjoyed a personal freedom that was denied their Athenian sisters, and to a certain extent the Spartan boys who lived under a strict disciplinary regime with constant supervision. Social convention dictated that the Athenian girls should stay within the walls of their family home, where they were trained to be able to run her own household one day. However, education was costly, and the further down the social ladder one were the less likely it was to receive any intellectual education.

Investigating social differences is a difficult quest, as the Spartans portrayed themselves as the city of the *Homoioi* (i.e. the equals). It was, however, clear that some were to a greater extent equal than others. Some opportunities were made available also for those who filled the requirements, but for financial reasons were unable to attend. Additionally, it was also possible for outsiders to follow parts of the state education. The education left for each family to attend varied as the priorities of each family decided the content and quality of their education. The education in Athens, on the other hand, depended exclusively on each family’s prioritizing and their fortune. No mandatory state education existed in Athens as it did in Sparta.

As the Spartan education was an on-going process which lasted into maturity, this is a good place to end the investigation on children and their childhood. The children’s place in the family unit and in their societies is a topic that would have been interesting to investigate, and is a suggested topic for future research.

10. Litteratur

- Ancient Worlds. <http://www.ancientworlds.net/aw/Article/1269907> (Lastet ned 11.10.2012)
- Bradley K. Cartledge P. 2011. The Cambridge world history of Slavery. Vol. I. The Ancient Mediterranean World. Cambridge University Press
- Cameron, A. 1932 "The Exposure of Children and Greek Ethics" The Classical Review, Vol. 46, No. 3 (Jul., 1932), pp. 105-114. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/701124> . (Lastet ned 04.05.12)
- Cartledge, P. 2009 Ancient Greece: A History in Eleven Cities. Oxford University Press.
- Cartledge, P. 2001 Spartan Reflections. Gerald Duckworth & Co. Ltd. Bookcraft (Bath) Limited. London
- Connelly, P. 1998 The Ancient city. Life in Classical Athens & Rome. Oxford University Press. Oxford New York
- Dean-Jones L. 1994. Women's Bodies in Classical Greek science. Oxford University Press. Oxford
- De Blois, L. og van der Spek, R. J. 1999 An introduction to the ancient world. Routledge. London og New York
- Det store Norske leksikon. <http://snl.no/bek/petroleumsvirksomhet> (Lastet ned 09.03.12)
- Ducat, J. 2006 Spartan Education. Youth and Society in the Classical Period. Oversatt av E. Stafford, P.-J. Shaw and Anton Powell. The Classical Press of Wales
- Fitzhardinge, L. F. 1980 The Spartans. Thames and Hudson Ltd. London
- Flacelière R. (Dansk utgave oversatt av H. S. Roberts) 1967. Dagligt liv i Grækenland på Perikles' tid. P. Haase & Søns Forlag. Danmark
- Gilhus, I. Seim, T. K. og Vidèn, G. 2009 Farsmakt og moderskap i antikken. Scandinavian Academic Press. Norge
- Golden, M. 1981 *Demography and the Exposure of Girls at Athens*. I Phoenix, Vol. 35, No. 4 s. 316-331. Classical Association of Canada. <http://www.jstor.org/stable/1087926> (Lastet ned 09.02.12)
- Golden, M. 1990. Childhood in Classical Athens. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London

- Golden, M. i Neils og Oakley 2003 Coming of Age in Ancient Greece. Images of childhood from the classical Past. *Childhood in Ancient Greece*. Yale University Press. New Haven og London
- Hamilton, R., 1984 *Sources for the Athenian Amphidromia*. Greek, Roman and Byzantine Studies, 25:3 s. 243-251
<http://condor.wesleyan.edu/courses/2007f/grk201/01/draft/Grk201%20F07/APOLLODOROS%2059/NOTES/AmpidromiaGRBS.pdf> (Lastet ned 04.05.12)
- Himes, N. E. 1970 Medical History of Contraception. Schocken books. New York
- Hodkinson, S. 2000 Property and Wealth in Classical Sparta. Duckwood og The Classical Press of Wales
- Jones A. H. M. 1967 Sparta. Basil Blackwell & Mott, Ltd. England
- Joyal, M. McDougall, I. og Yardley, J. C. 2009. Greek and Roman education, A sourcebook. Routledge. London og New York
- Kennell. N. M. 2010. Spartans. A New History. Wiley-Blackwell. UK.
- Kennell. N. M. 1995 The Gymnasium of Virtue. Education & Culture in Ancient Sparta. The University of North Carolina Press. Chapel Hill & London
- Lacey, W. K. 1968. The family in Classical Greece. Thames and Hudson. London
- Morris, I. og Powell, B. B. 2010. The Greeks. History, Culture and Society. (2. utg.) Couier Companies.
- Oliva, P. 1971 Sparta and her social problems. Adolf M. Hakkert. Amsterdam og Academia Prague
- Parker R. i Whitby. M. (red) 2002 Sparta. *Religion in Public Life*. Routledge. New York
- Patterson, C. 1985 “*Not Worth the Rearing*”: *The Causes of Infant Exposure in Ancient Greece*. I Transactions of the American Philological Association (1974-), Vol. 115, s. 103-123. The Johns Hopkins University Press.
<http://www.jstor.org/stable/284192> (Lastet ned: 09.02.2012)
- Pomeroy, S. B. 1976 Goddesses, whores, wives and slaves. Women in Classical Antiquity. Robert Hale & Company, London
- Pomeroy, S. B. 2002 Spartan Women. Oxford University press. Oxford New York
- Whitby M. (red) 2002 Sparta. Routledge. New York
- Zaidman, L. B. og Pantel P. S. 2007 engelsk utgave (først utgitt på fransk i 1989) Religion in the Ancient Greek City. Cambridge University Press. UK

11. Kilder

- Aelian. Varia Historia 1997. The Loeb Classical Library. Oversatt av N. G. Wilson
- Aeschines. The Speeches of Aeschines. Against Timarchus. 1948. The Loeb Classical Library. Oversatt av Charles Darwin Adams, Ph.D.
- Alcman. Woman's songs in ancient Greece. Alcman. Partheneia. 2008. McGill-Queen's University Press. Montreal & Kingston, London, Ithaca. Oversatt av Anne L. Klinck (Basert på Calame; Dikt nr. PMG, PMGF)
- Aristophanes. II Clouds. 1998 The Loeb Classical Library. Oversatt av Jeffrey Henderson
- Aristophanes. III Birds. 2000 The Loeb Classical Library Oversatt av J. Henderson
- Aristotle. Nicomachean Ethics. Oversatt av H. Rackham <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0054> (Lastet ned 19.11.12)
- Aristotle. Athenian constitution. 1952. The Loeb Classical Library. Oversatt av H. Rackham, M. A.
- Aristotle. Historia Animalium. 1949. The works of Aristotle translated into English. Vol. IV. Oversatt av D'arcy W. Thompson. Red. Av J.A. Smith og W. D. Ross. Oxford at the Clarendon Press
- Aristotle. Politics. 1950 The Loeb Classical Library. Oversatt av H. Rackham, M. A.
- Demosthenes. Demosthenes VI. Private orations. Theomnestus and Apollodorus against Neaera. 1956. The Loeb Classical Library
- Euripides. Electra og Andromache. 1953. The Loeb Classical Library. Vol. II Oversatt av Arthur S. Way, D.Lit.

- Euripides. Ion og Medea. 1946. The Loeb Classical Library. Vol. IV Oversatt av A. S. Way
- Greek-English Lexicon. Sir Henry Stuart Jones og Roderick McKenzie Red. Oxford. Clarendon Press. 1940.
http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aalphabetic+letter%3D*m%3Aentry+group%3D78%3Aentry%3Dmo%2Fqwn (Lastet ned 08.11.12)
- Herodotus. Herodotus The Histories I. Oversatt av A. D. Godley.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0126%3Abook%3D1%3Achapter%3D65%3Asection%3D3> (Lastet ned 16.10.12)
- Herodotus. Herodotus the Histories II. 1950 The Loeb Classical Library. Oversatt av A. D. Godley
- Herodotus. Herodotus the Histories III. 1950 The Loeb Classical Library. Oversatt av A. D. Godley
- Homer. Iliad I. 1946 The Loeb Classical Library. Oversatt av A. T. Murray, Ph.D.
- Homer. Iliad II. 1999 The Loeb Classical Library. Oversatt av A. T. Murray. Revidert av William F. Wyatt
- Homer. Homeric Hymns. 2003. The Loeb Classical Library. Oversatt av M. L. West
- Isocrates. Panathenaicus. Oversatt av George Norlin
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0144%3Aspeech%3D12%3Asection%3D1> (Lastet ned 19.11.12)
- Lycurgus. Minor Attic Orators II. Against Leocrates. 1954 The Loeb Classical Library. Oversatt av J. O. Burt, M. A.
- Plato. Laws I. 1952 The Loeb Classical Library. Oversatt av R. G Bury, Litt. D.
- Plato. Laws II. 1952 The Loeb Classical Library. Oversatt av R. G Bury, Litt. D.

- Plato. Republic I 1953 The Loeb Classical Library.
Oversatt av Paul Shorey, Phd., LL.D., Litt.D.
- Plato. Republic II 1946 The Loeb Classical Library.
Oversatt av Paul Shorey, Phd., LL.D., Litt.D.
- Plato. Apology. 1947. The Loeb Classical Library.
Oversatt av H. N. Fowler
- Plato. IV. Protagoras 1952. The Loeb Classical Library.
Oversatt av W. R. M. Lamb, M.A.
- Plato. Theatetus. 1952. The Loeb Classical Library.
Oversatt av H. N. Fowler
- Plato. The Dialogues of Plato. Lysis Vol. I. 1892
(Impression 1931). Oxford University Press.
Oversatt av B. Jowett, M.A.
- Plutarch. Plutarchos. livsskildringer med sammenligning.
Bind I. Aristeides. 1967. H. Aschehoug & Co.
(W. Nygaard) Oversatt av Henning Mørland
- Plutarch. Plutarch's Lives I. Life of Lycurgus. 1948 The
Loeb Classical Library. Oversatt av Bernadotte
Perrin
- Plutarch. Plutarch's Lives V. Life of Agesilaus. 1955 The
Loeb Classical Library. Oversatt av Bernadotte
Perrin
- Plutarch. Pyrrhus. Oversatt av Bernadotte Perrin.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0060%3Achapter%3D26%3Asection%3D10> (Lastet ned 19.11.12)
- Plutarch. Phocion. Oversatt av Bernadotte Perrin.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0057%3Achapter%3D20%3Asection%3D2> (Lastet ned 19.11.12)
- Plutarch. Plutarch, Conjugalia Praecepta. Oversatt av Frank
Cole Babbitt,
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0181> (Lastet ned 19.11.12)
- Plutarch. Plutarch's Moralia III. Sayings of Spartans. The

- Ancient Customs of the Spartans. Sayings of Spartan Women. 1949 The Loeb Classical Library. Oversatt av Frank Cole Babbitt
- Solon. Greek Elegiac Poetry. Solon Fragments. 1999. The Loeb Classical Library. Oversatt av Douglas E. Gerber.
- Sophocles. Oedipus Tyrannus. Oversatt av Sir Richard Jebb <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0192%3Acard%3D999> (Lastet ned 16.11.12))
- Sophocles. II Antigone. 1994. The Loeb Classical Library. Oversatt av H. Lloyd-Jones
- Suda. Suda on line. <http://www.stoa.org/sol/> (Lastet ned 15.11.12)
- Theocritus. The Idylls. 1901. Rivingtons. London. Oversatt av James Henry Hallard
- Theophrastus. Characters. 1993. The Lob Classical Library. Oversatt av Jeffrey Rusten, I. C. Cunningham, og A. D. Knox
- Thucydides. I. History of the Peloponnesian war. 1951 The Loeb Classical Library. Oversatt av Charles Foster Smith
- Thucydides. II. History of the Peloponnesian war. 1953 The Loeb Classical Library. Oversatt av Charles Foster Smith
- Thucydides. III. History of the Peloponnesian war. 1952 The Loeb Classical Library. Oversatt av Charles Foster Smith
- Thucydides. IV. History of the Peloponnesian war. 1953 The Loeb Classical Library. Oversatt av Charles Foster Smith
- Xenophon. Hellenica. V. Oversatt av Carleton L. Brownson

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Xen.+Hell.+5.4.32&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0205> Gresk (Lastet ned 15.11.12)

Engelsk tekst oversatt av Carleton L. Brownson
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Xen.+Hell.+5.4.32&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0206> Engelsk (Lastet ned 15.11.12)

- Xenophon. Scripta Minora. Constitution of the Lacedaemonians og On Hunting. 1946 The Loeb Classical Library. Oversatt av E. C. Marchant
- Xenophon. Anabasis. Det persiske felttog. 2004. Museum Tusculanums forlag. København Universitet. Oversatt av David Bloch og Adam Schwartz
- Xenophon. Cyropaedia I. 1947. The Loeb Classical Library. Oversatt av Walter Miller
- Xenophon. Memorabilia and Oeconomicus. Oeconomicus. 1938 The Loeb Classical Library. Oversatt av E. C. Marchant
- Innskrift. IG II² 1187
<http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/main>
(Lastet ned 11.10.2012)

12. VEDLEGG

Innskrift: IG II² 1187

Φίλιππος εἶπεν· ἐπειδὴ Δερκύλ-
ος ὁ στρατηγὸς φιλοτιμεῖται π-
ερὶ τὸν δῆμον τὸν Ἐλευσινίων τ-
ά τε ἄλλα καὶ ὅπως ἂν οἱ παῖδες π-

5

αιδεύονται οἱ ἐν τῷ δήμῳ, δεδ-
όχθαι Ἐλευσινίοις ἐπαινέσαι
Δερκύλον Αὐτοκλέους Ἀγνούσ-
ιον καὶ στεφανῶσαι χρυσῶι στε-
φάνῳ ἀπὸ □ δραχμῶν καὶ ἀνειπε-

10

ῖν τὸν στέφανον Ἐλευσῖνι ἐν τῷ-
ι θεάτρῳ τραγωιδῶν τῷ ἀγῶνι
ὅτι στεφανῶι ὁ δῆμος ὁ Ἐλευσιν-

[[iv]] ἴων {²⁶Ἐλευσινίων}²⁶ Δερκύλον Αὐτοκλέους Ἀγ-
νούσιον ἀρετῆς ἔνεκα καὶ φιλο-

15

τιμίας τῆς εἰς τὸν δῆμον τὸν Ἐλ-
ευσινίων· εἶναι δὲ αὐτῷ ἀτέλε-
ϊαν καὶ προεδρίαν ἐν τῷ δήμῳ
τῷ Ἐλευσινίων καὶ καλείτω αὐ-
τὸν ὁ δήμαρχος ὁ αἰεὶ δημαρχῶν ε-

20

ἰς τὴν προεδρίαν· νέμειν δὲ αὐτ-
ῶι καὶ μερίδα ἐκ τῶν ἱερῶν καθά-
περ Ἐλευσινίοις τὸν δήμαρχον
τὸν αἰεὶ δημαρχοῦντα. ἀναγράψα-
ι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν στήλῃ λ-

25

ιθίνῃ καὶ στήσαι παρὰ τὰ προπ-
ύλαια τῆς Δήμητρ [[ρ]] ος {²⁶Δήμητρος}²⁶ καὶ τῆς Κό-
ρης, ἐπιμεληθῆναι δὲ τῆς ἀναγρ-
αφῆς τοὺς πατέρας τῶν παίδων μ-
ετὰ τοῦ δημάρχου.

